

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

PAKOTETTU SANKARI?

Risto Rytin sankaruus ja uhrius

Jenna Piiraine
Pro gradu -tutkielma
Ohjaaja: Tapio Raunio

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

PIIRAINEN, JENNA: Pakotettu sankari? Risto Rytin sankaruus ja uhrius.

Pro gradu –tutkielma, 76 s.

Valtio-oppi

Joulukuu 2014

Tutkielma käsittelee Risto Rytin toimia sotien aikana, erityisesti jatkosodan lopussa, sankaruuden viitekehyksen kautta. Sankaruuteen läheisesti liittyvä uhrius, uhraus ja uhrautuminen kuvastavat erityisesti Rytistä kerrottuja kertomuksia. Tutkimusote on kertomusanalyttinen.

Sankaruus ja tarinallisuus kuuluvat lähtökohtaisestikin yhteen. Sankaruus luodaan kertomusten välityksellä, joita sankarista kerrotaan. Kertomus on jonkun merkityksellisen asian välittämistä eteenpäin vaikkapa sanoin. Tarina on se kertomuksen syvärakenne, joka herättää kuulijassaan tunteita ja jättää tälle jonkin uskon. Sankaritarinoiden kertominen on myös poliittinen teko, sillä tarinan kertoja on muotoillut kertomuksensa haluamansalaiseksi. Kertomuksen esittäjä näkee asioiden välillä yhteyksiä, rajaa kertomansa asiat ja jopa juonellistaa kertomuksensa.

Sankaruutta käsiteltäessä huomio kiinnittyy tässä tutkielmassa nationalismiin, sotaan, identiteettiin ja sankaruuden universaaleihin piirteisiin. Risto Rytin osalta tutkimuskysymys käsittelee sitä, millaisena Rytin tarina sankaruuden kontekstissa näyttäytyy. Tutkimusaineistona on käytetty Risto Rytistä kirjoitettua kirjallisuutta 1950-luvulta nykypäivään saakka.

Kertomusanalyttinen tai siis narratiivinen tutkimusote on epäyhtenäinen joukko keinoja, joilla kertomuksista voidaan etsiä merkityksiä. Tämän tutkielman pääpaino metodissa mielessä on kertomuksista nousevien teemojen erittely ja analysointi. Teemoiksi olen nostanut uhrauksen, traagisen sankaruuden ja sotasankaruuden sekä sotasyllisyyden.

Risto Ryti oli henkilönä ja sankarina ristiriitainen. Hän oli älykäs ja vastuuntuntoinen, rationaalinen toimija. Velvollisuudentuntonsa vuoksi hän joutui hankalaan tilanteeseen, joka johti hänen traagiseen kohtaloonsa tulla tuomituksi sotasyllisenä. Rytin toimissa näkyy paitsi taitavuus asioiden hoitamiseen ovelasti manipuloiden, myös myöntyminen vastuunkantamiseen. Hän suostui ratkaisuihin, joihin moni ei välttämättä olisi lähtenyt. Ryti oli tavallaan uhri, mutta ei täysin tahtonsa vastaisesti.

Asiasanat: sankaruus, uhrius, jatkosota, narratiivi, sankaritarina, Risto Ryti

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO	1
1.1.	Risto Rytin 'tapaus'	1
1.2.	Teoreettisen viitekehyksen taustaa	3
1.3.	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne	4
2.	SANKARUUS JA UHRIUS	6
2.1.	Sankaritarinat ovat universaali ilmiö	6
2.2.	Sankaruus ja antisankaruus	7
2.3.	Uhri, uhraus ja uhrius	10
2.4.	Sotasankaruus ja nationalismi	12
2.5.	Sankarin sukupuoli ja sankarikuolema	15
3.	KERTOMUSANALYYSI JA TUTKIMUS RISTO RYTISTÄ	19
3.1.	Kertomus ja tarina	20
3.2.	Narratiivinen tutkimus ja sankaritarinat	21
3.3.	Kertomuksellisuuden ja tarinallisuuden käytöstä	24
3.4.	Risto Rytin tapaus ja aineiston esittely	26
4.	AINEISTON ANALYYSI	32
4.1.	Teosten analyysi	33
4.2.	Teemojen analyysi	50
4.2.1.	<i>Rytin uhraus</i>	50
4.2.2.	<i>Ryti traagisena sankarina ja sotasankarina</i>	53
4.2.3.	<i>Sotasyyllinen?</i>	56
4.3.	Analyysin keskeiset tulokset	59
5.	PÄÄTELMÄT	62
5.1.	Sankaruuden arviointia Risto Rytin tapauksen kontekstissa	62
5.2.	Risto Rytin tarina	64
6.	LÄHDELUETTELO	67

1. JOHDANTO

1.1. Risto Rytin 'tapaus'

Sellaista kuin suurinta suomalaista ei ole olemassakaan eikä ole koskaan ollutkaan, mutta Risto Ryti oli aikanaan ja varsinkin siinä yhdessä kriittisessä tilanteessa niin suomalainen kuin suomalainen vain voi olla. Uhrautui yhteisen hyvän puolesta.¹

Näin arvioitiin Risto Rytii, kun kymmenen vuotta sitten Yleisradion ohjelmassa etsittiin 'suurinta suomalaista'. Kommentoija on onnistunut kiteyttämään lausahdukseensa sankaruuteen yleisesti liitetyn määrään yhteisen hyvän puolesta uhrautumisesta. Edellä mainitun kommentin kaltaiset arvioinnit toistuvat muun muassa Rytii koskevassa kirjallisuudessa, jota tässä tutkielmassa käytetään aineistona. Vaikka *Suuret Suomalaiset –ohjelman* voittaja oli äänestyksen jälkeen Mannerheim, ja vaikka äänestyksessä ei etsittykään varsinaisesti suurinta suomalaista *sankaria*, näyttäisi siltä, että sankaruus ja siihen läheisesti kuuluva uhrautuvuus nousevat erityisen vahvasti esille juuri Risto Rytii koskevissa arvioinneissa kautta vuosikymmenten.

Risto Rytii on luonnehdittu viileäksi ja harkitsevaiseksi mieheksi, joka oli hyvin älykäs ja erityisen lahjakas. Hän kouluttautui juristiksi nopeassa tahdissa. Ryti oli mukana politiikassa jo 1920-luvulla, mutta jätti päivänpolitiikan siirtyessään talouselämään, Suomen Pankin johtajaksi vuonna 1923². On sanottu, ettei Ryti ollut sillä tapaa karismaattinen, että henkilökohtainen kansansuosio olisi koskaan siivittänyt hänen uraansa valtionjohtoon. Pikemminkin hän oli sisäänpäin kääntynyt persoona, joka ei pitänyt suosion kalastelusta tai tarpeettomasta esiintymisestä³. Asiat olivat Rytin toimissa aina edellä, hänen oma henkilönsä taka-alalla.⁴

¹ Anonyymi näkemys Risto Rytistä, <http://yle.fi/vintti/yle.fi/suuretsuomalaiset/tiedotteet/index.html>.

² Suomi 1989, 87, 175–176.

³ Turtola 1994, 18; Meinander 2013, 132–133.

⁴ Puntila 1956, 8.

Risto Ryti tuli Suomen pääministeriksi talvisodan kynnyksellä, presidentti Kallion painostuksesta. Kallio vetosi Rytin velvollisuudentuntoon kuuluisalla rintamakarkuri-vertauksellaan.⁵ Ryti oli tuolloin toimessaan Suomen Pankin pääjohtajana, mutta tunnollisena miehenä suostui astumaan takaisin politiikkaan vaikeana aikana. Sittemmin Kallion menestyttyä Rytistä tuli Suomen presidentti. Yhdessä puolustusvoimain ylipäällikön marsalkka Mannerheimin kanssa he johtivat Suomen läpi jatkosodan. Sodan loppupuolella he tekivät ratkaisunsa sodasta irrottautumisiksi. Ryti antoi sodan jatkamisesta henkilökohtaisen sitoumuksensa Saksalle, joka lupasi apua Suomelle. Sopimuksesta irtisanouduttiin sopivalla hetkellä, jotta rauha Neuvostoliiton kanssa olisi mahdollinen. Suomi solmi rauhansopimuksen, jonka ehdot olivat raskaat, mutta eivät mahdottomat. Suomi oli kuitenkin hävinnyt sodan, joten Neuvostoliitto saneli rauhanehdot. Sodan jälkeisessä sotasyllisyysoikeudenkäynnissä Ryti sai ankarimman tuomion, kymmenen vuotta kuritushuonetta.⁶

Näiden tapahtumien vuoksi Risto Ryti on jäänyt historiaan varsin kiisteltyä henkilönä. Yleinen mielipide lienee aina tukenut Rytin toimia, mutta hävityn sodan ja sitä seuranneiden vuosikymmenten poliittinen ilmapiiri ei ole suonut Rytille virallista arvonantoa.⁷ Tämä tutkielma käsittelee Risto Rytin 'tapausta' sankaruuden ja siihen läheisesti sitoutuvan uhriuden kontekstissa. Hypoteesini on, että Rytin mahdollinen sankaruus ja uhrius on jäänyt erityisen kompleksiseksi juuri sittemmin "torjuntavoitoksi" käännetyn hävityn jatkosodan vuoksi. Tapauksella viitataan lähinnä Rytin elämänvaiheisiin, jolloin hän toimi Suomen pääministerinä ja presidenttinä talvi- ja jatkosodan aikana. Lisäksi käsittelem sodanjälkeistä sotasyllisyysasiaa sekä sodan jälkeen esitettyjä kantoja Rytistä edellisiin liittyen. Aineistona tutkielmassani on Rytistä kirjoitettua kirjallisuutta kaikilta jatkosodan jälkeisiltä vuosikymmeniltä, alkaen viisikymmentäluvulta. Analysoitavat teokset on valittu ajallisin perustein, tosin joillakin vuosikymmenillä on ilmestynyt useampia teoksia, joista olen valinnut mielenkiintoisimman. Jokaiselta vuosikymmeneltä on valittu yksi teos, paitsi 1950-luvulta kaksi, sillä silloin asia oli mitä ajankohtaisin Rytin kuollessa vuonna 1956. Teosten joukossa on elämäkertoja, sotasyllisyysasiaan pureutuvia pohdintoja sekä varsin yleisluontoisia sotahistoriikkejä, joiden fokus on kuitenkin pääosin Rytin

⁵ Ks. esim. Skyttä 1971, 23.

⁶ Esim. Lehtinen & Rautkallio 2005, 261–262.

⁷ Esim. Turtola 1994, 19–21.

henkilöhahmossa.⁸ Ensimmäisessä analyysiluvussa 4.1. analysoin teoksia siltä pohjalta, miten ne muodostavat osansa Rytin tarinasta – tai Ryti-diskurssista – ja toisessa analyysiluvussa 4.2. käsittelen teoksista nostettuja pienempiä kertomuksia, jotka olen ryhmitellyt teemoittain.

Metodina tutkielmassa on käytetty kertomusanalyysiä. Kertomusanalyysi tai narratiivinen analyysi on varsin epäyhtenäinen joukko menetelmiä, joilla voidaan tutkia lähes kaikenlaisia tekstejä.⁹ Kertomusanalyysin käyttäminen sankaruuden tutkimisessa on varsin luontevaa, sillä sankaruutta ei ole olemassa ilman sankaruudesta kerrottua tarinaa.¹⁰

1.2. Teoreettisen viitekehyksen taustaa

Tutkielmani keskiössä on sankaruuden käsite ja siihen sisältyvä uhriuden kategoria. Sankaruus ja siihen tavallaan kääntöpuolena liittyvä uhraus tai uhrautuminen kytkeytyvät läheisesti toisiinsa.¹¹ Kuten edellä on mainittu, myös sankaruus ja kertomuksellisuus ovat toisistaan erottamaton pari: sankaruutta ei ole ilman tarinaa. Tarinoilla sankaruutta luodaan, muokataan ja uusinnetaan. Sankaruus elää tarinoiden ja niiden kertojien kautta. Samalla tavalla uhraus saa laajemman merkityksensä, kun se kerrotaan eteenpäin.

Sankaruus kiehtoo ihmismieltä. Sankarit ja heistä kerrotut kertomukset, sankaritarinat, ovat kiinnostaneet ihmisiä kautta aikojen. Vaikka sankaruuden muodot ja alkuperät ovat muuttuneet, on sankaruudessa paljon pysyvää ja universaalia ainesta, mikä antaa mahdollisuuden tämän herkän ja moninaisen ilmiön tarkasteluun.¹² Vaikka sankaruustutkimus on monesti ollut kirjallisuustieteen tai sosiologian tutkimuspiiriin yhdistetty asia, on sille sijansa politiikantutkimuksessakin. Poliitiikassa, jos missä, yritetään vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin ja asenteisiin. Sankaritarinoiden kertominen välittää sitä arvostusta, joka sankarilliseen ihmiseen tai sankarillisiin tekoihin liitetään. Sankarin ihailu on aidoimmillaan sisäsyntyistä; yksilön tai yhteisön omasta intressistä

⁸ Aineiston laajempi esittely on luvussa 3.4.

⁹ Alasuutari 1999, 126.

¹⁰ Vrt. Kemppainen & Peltonen 2010, 9.

¹¹ Kemppainen & Peltonen 2010, 9–12, 13–14, 35; Kemppainen 2006, 20.

¹² Esim. Kemppainen & Peltonen 2010, 9–10.

nousevaa arvostusta ja ihailua, jonka kohteeksi voi päästä tai joutua.¹³ Toki esimerkiksi valtionjohto voi yrittää vaikuttaa kansalaisiin antamalla heille ”valmiita sankareita”, mutta silloin sankari ei välttämättä ole aito, vaan ylhäältä annettu.¹⁴ Sankariksi voi pyrkiäkin, mutta se sotii sankaruuden perusolemusta vastaan. Toki esimerkiksi urheilijat voivat pyrkiä kansallissankareiksi, mutta kuten hyvin historiasta muistamme, suurimmat urheilusankarimme ovat syntyneet jonkin suuren vastoinkäymisen voittamisen myötä, vaikkapa kaaduttuaan juoksukilpailussa. Sankarin kruunu kirkastuu, jos se ansaitaan vaikeuksien kautta.¹⁵

Sankaruudella on sijansa politiikassa mm. nationalismin, kansallisen identiteetin ja sodan konteksteissa. Monet sankarilliset teot tai sellaisten odotukset ovat poliittisen tahdon ilmaisuja. Monet poliitikot ja valtion johtajat ovat jääneet suurmiehinä historiaan, he ovat jopa kansallissankareita. Rytin poikkeukselliset teot, ja niiden kiistelty oikeutus ja ansio, antavat mielekkään lähtökohdan ja alustan sankaruuden monien ulottuvuuksien ja aspektien tutkimiselle. Rytin elämästä ja teoista kukin sukupolvi on kertonut omanlaistaan tarinaa, joka ei ole vapaa poliittisilta tai aatteellisilta arvioinneilta.

1.3. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne

Sankaruus, tarinat ja Rytin tapaus nivoutuvat tiiviisti yhteen. Ryti on suomalaisena suurmiehenä ja presidenttinä varsin tuntematon, sillä hän ei koskaan sortunut tunteiluun tai elämänsä esittelyyn julkisuudessa.¹⁶ Kuitenkin Rytin teot Suomen hyväksi ovat sitäkin tunnetumpia. Ribbentrop -sopimuksen tekeminen ja purkaminen ovat jääneet historiaan poikkeuksellisina tekoina. Tätä jatkosodan käännteentekevää tapausta on arvioitu monin eri tavoin. Toisille kyse oli vain politiikasta, toisille mitä suurimmasta kansallisesta urotyöstä. Rytin tekojen ihannoiti on historiassa saanut jopa pateettisia ja sentimentaalisia sävyjä: on puhuttu sijaiskärsijästä ja suuresta isänmaanystävästä, jopa marttyyrimaisesta poliittisesta itsemurhasta.¹⁷ Rytin ratkaisut ja jatkosodan käänneet

¹³ Ks. emt.

¹⁴ Esimerkiksi monissa diktatuureissa poliittiset johtajat esitetään kansalaisille sankareina.

¹⁵ Ks. esim. Kemppainen & Peltonen 2010, 11.

¹⁶ Turtola 1994, 19–21.

¹⁷ Puntila 1956, 9.

ovat olleet myös poliittisen pelin nappuloita, joita on sopivissa yhteyksissä väläytelty myös nykyaikana¹⁸. Historiallista arviointia Rytin urasta maan johdossa on paljonkin, mutta esimerkiksi juuri sankaruustutkimusta ei juurikaan. Yleensä sankaruus sodasta puhuttaessa on varattu Mannerheimille, joka hänkin nauttii kohtalaista kulttimainetta.¹⁹

Kiinnostava tutkimusaihe onkin se, millainen on Risto Rytin tarina sankaruuden kontekstissa? Tarkemmin sanoen tutkin sitä, millaisia erilaisia kertomuksia Rytistä ja hänen teoistaan on kerrottu, ja mitä sankarillisia piirteitä noihin tarinoihin sisältyy. Kuten todettu, hypoteesini on, että Risto Rytin henkilöhahmo ja mahdollinen sankaruus ovat jääneet erityisen kompleksisiksi muun muassa sotien jälkeisen sotasyllisysoikeudenkäynnin ja Suomen–Neuvostoliiton välisten poliittisten suhteiden vuoksi. Rytin sankaruus on edelleenkin poliittisesti kiinnostava asia, sillä siihen otetaan kantaa vielä nykyäänkin. Toinen tutkimuskysymykseni onkin: miksi Ryti on sankari toisille ja toisille ei?

Käsittelen ensin teorialuvussa sankaruutta ja uhriutta sekä niiden erilaisia ilmenemismuotoja. Metodiluvussa avaan kertomusanalyysin eli toisin sanoen narratiivisen tutkimuksen näkökulmia erityisesti juuri sankaruuteen liittyen. Tuon luvun lopuksi myös esittelen sekä aineiston että Risto Rytin tarkemmin. Analyysiluku jakautuu kahteen osioon, joista ensimmäisessä käyn läpi Rytistä kirjoitettua kirjallisuutta ja toisessa jaottelen kirjallisuudesta löytyviä kertomuksia teemoittain. Luvun lopuksi kokoon yhteen analyysin tuloksia ja peilaan päätelmiäni aiemman tutkimuksen näkemyksiin. Päätösluvussa kokoon johtopäätökseni sankaruudesta ja esitän tutkielmani pohjalta konstruoidun Rytin tarinan.

¹⁸ Erillissota-teesistä kiinnipitäminen.

¹⁹ Ks. esim. Peltonen 2010.

2.SANKARUUS JA UHRIUS

2.1. Sankaritarinat ovat universaali ilmiö

Sankari on *“urotöistään, rohkeudestaan kuuluisa henkilö; heeros.”* Näin alkaa Kielitoimiston MOT -sanakirjan määrittely. Lisäesimerkkeinä seuraa: *“Sankarien palvonta. Kansallissankari. Sotasankari. Kuolla sankarina oikean asian puolesta.”* Jotakin yhteistä modernin maailman sankareilla lienee antiikin tarujen heerosten henkien palvonnan²⁰ kanssa, mutta nykyään “sankari” tarkoittaa myös kyseisen sanakirjan mukaan paljon muutakin. Sankari ja sankaruus ovat nykymaailmassa vaikeasti määriteltäviä, muuttuvia ja siksi jokseenkin hauraita käsitteitä²¹.

Sankarilla tai sankaruudella on eri aikoina tarkoitettu erilaisia asioita tai ominaisuuksia, mutta säilyvää ja välttämätöntä sankaruudessa on se, että siihen liittyy aina ihailua ja tarina. Sankaruus elää tarinoissa, joita sankarista kerrotaan. Sankari on henkilö, joka jostain syystä onnistuu esimerkiksi tekemään jotain sellaista, jota muut pitävät arvokkaana ja ihailevat. Sankarista ja hänen teoistaan kerrotut tarinat luovat sankarin ja uusintavat sankarin olemusta.²² Sankaruus on ilmiö, joka on paitsi universaali ja kollektiivinen, myös yksilöllinen²³. Vaikka sankaruus ja käsitykset siitä ovat aikojen saatossa muuttuneet, aivan kuten maailma ja kulttuurikin, ei sankaruus ole kadonnut mihinkään, se on kenties vain muuttunut entistä yksilöllisemmäksi ja henkilökohtaisemmaksi kokemukseksi ihmisille²⁴.

Maailma on täynnä sankaritarinoita ja -kertomuksia, joista monet ovat hyvin samankaltaisia. Nämä sankaruuden perustarinat ja -tyypit muuttuvat ajassa ja muokkautuvat yhteiskunnan ja kulttuuristen muutosten paineessa. Sankaritarinoita ja tarinoita yleensä on luokiteltu siten, että voidaan erottaa joitakin tarinoita ja niissä esiintyviä toimijoita arkkityypeiksi, joita esiintyy monissa erilaisissa kulttuureissa ja yhteisöissä.²⁵ Tarinallisuus on ihmisen elämässä läsnä muutenkin, kuin pelkästään sankaritarinoiden muodossa. Kuitenkin monet universaalit tarinat ovat enemmän tai

²⁰ Esim. Kemppainen 2006, 53.

²¹ Kemppainen & Peltonen 2010, 9.

²² Esim. Kemppainen & Peltonen 2010, 9–12; Kemppainen 2006, 20.

²³ Näre 1991, 30.

²⁴ Kemppainen & Peltonen 2010, 19–20.

²⁵ Esim. Kemppainen & Peltonen 2010, 9–11; Torkki 2014, 39; Näre 1991, 30.

vähemmän sankaritarinoita, sillä ne kertovat asioista tai teoista, joita ihmiset ihailevat tai arvostavat, ja haluavat muistaa, kertoa eteenpäin. Torkin mukaan tarinan syntymiseen tarvitaan tunnetta²⁶, näin näyttäisi olevan myös sankaritarinan tai yleisemmin sankaruuden kohdalla.

2.2. Sankaruus ja antisankaruus

Sankaruutta tutkineiden Ulla-Maija Peltosen ja Ilona Kemppaisen näkemyksen mukaan sankari on aina jonkin ryhmän, yhteisön tai yksilön sankari. Sama henkilö voi toisille olla sankari, toisille jopa antisankari. Se millaisia jonkin tahon sankarit ovat, kertoo niistä arvoista, joita tuo taho ihailee tai pitää hyväksyttävänä. Suomalainen perussankari on perinteisesti ollut työteliäs ja ahkera ihannekansalainen. Sankaruuteen liitetään myös usein vaatimuksia sankarin moraalin ja aikomusten vilpittömyydestä ja puhtaudesta. Sankari on myös usein nöyrä ja kunniaa tavoittelematon, mutta vahva henkilö, joka voittaa vaikeudet pitkämielisellä ponnistelullaan ja henkilökohtaisilla uhrauksillaan. Sankaruus on ollut osa kulttuuria kauan, eri puolilla maailmaa se on ilmennyt osin samanlaisena osin erilaisena. Modernit sankaruuskäsitykset liitetään yleensä kansallisvaltiokehitykseen, josta suomalainen perussankarikin juontaa juurensa.²⁷

Sankaruuteen liittyy myös ikiaikaisia myyttisiä ominaisuuksia, joita mm. Joseph Campbell²⁸ on tulkinnut. Hän rinnastaa maailman erilaiset sankarimyytit yksilönkehitykseen. Ideana on, että sankarin ”sankarimatka” voi havaita kunkin ihmisen henkisen kasvun vaiheet ja kehittymisen.²⁹ Sankarillinen seikkailu on mytologiassa palautettavissa ”ero–initiaatio–paluu -kaavan” laajennettuun versioon: tämä on nimeltään monomytin ydin³⁰. Monomytti tarkoittaa toisin sanoen sankarin myyttistä matkaa. Initiaatiolla tarkoitetaan sananmukaisesti sankarin vihkiytymistä jollekin asialle, jolloin hän kehittyy jollakin tapaa etevämmäksi, kasvaa ja kehittyy. Sankari voittaa ensin omat demoninsa, jonka jälkeen hän nousee yhteisön esikuvaksi, jopa symboliksi³¹. Myös Eliade³² korostaa sankaruuden myyttistä puolta. Sankariin

²⁶ Torkki 2014, 21.

²⁷ Kemppainen & Peltonen 2010, 10.

²⁸ Vuonna 1949 ilmestynyt alkuperäisteos *The Hero with a Thousand Faces*. Suomennettu teos 1996.

²⁹ Kemppainen & Peltonen 2010, 9–11, 13–14, 35.

³⁰ Campbell 1996, 41.

³¹ Campbell 1996, 34–36; Kupiainen 2010, 165.

samaistutaan ja yritetään toistaa arkkityyppisen sankarin tekoja. Sodan kontekstissa sankarisotilas ei kuole vain yksilönä, vaan myyttisen sankarin tavoin jonkin suuremman asian puolesta ja osana suurempaa kokonaisuutta. Esikuvamainen sankari on jo tehnyt sankarimatkinsa, ja auttaa tavallisia ihmisiä kohtaamaan vaikeudet kulkien heidän mukanaan³³. Samalla tavoin uhrin antaminen saa myyttisiä merkityksiä, oman itsen asettamista toisarvoiseksi³⁴.

Monesti sankaruus on käsitetty nimenomaan sotasankaruuden kautta. Toinen yleinen tunnettu sankaruuden muoto on marttyyrius, uskonsa vuoksi kuoleminen, jonka esikuvana on Messiaan sovintokuolema.³⁵ Se on yksi maailman tunnetuimmista sankaritarinoista tai tarinoista yleensä³⁶. Raamatun Jeesus-kertomuksessa on kaikki tarinalle oleelliset ainekset: päähenkilön viattomuus, vastoinkäymisten (sisä- tai ulkosyntyisten) voittaminen ja uhrautuminen toisten puolesta. Jeesus on sankarin arkkityyppi, sillä hän ei tavoittele kunniaa tai mainetta, vaan uhraa oman etunsa toisten hyväksi. Jeesuksen tarinassa on oikeataan kaksikin uhrauksen ulottuvuutta, sillä siinä Jeesus itse kuolee tärkeän asian puolesta, mutta samalla Jumala uhraa ainoan Poikansa.

Samanlaista retoriikkaa on käytetty Suomessakin sotien aikana. Sotasankarin kategoriaan luettiin paitsi sotilaat, myös heidän läheisensä, erityisesti äidit. Isänmaa vertautuu suomalaisessa kansallissankariajattelussa monesti johonkin pyhään ja jumalalliseen, ikuiseen paikkaan, jota tulee puolustaa. Kaksoisuhrien antaminen isänmaalle saa jopa uskonnollisia sävyjä. Mielenkiintoista onkin, kuinka kansallisvaltiot ovat monesti hyödyntäneet kristillistä uskonnollista retoriikkaa nationalistisissa pyrkimyksissään.³⁷

Sankaruus ja tarinallisuus ovat siis erottamaton pari. Sotasankarin status on taattu, sillä maansa puolesta taistelevien koetaan useimmiten kertomisen arvoiseksi tarinaksi. Tutkimalla suomen kielen sankari-sanana alkuperää voidaan kuitenkin esittää, ettei toisten puolesta taistelevien ole sanan alkuperäiseen merkitykseen ilmiselvästi

³² 1993, 9, 37, 39, 73, 105–106.

³³ Kupiainen 2010, 165; myös Kemppainen 2006, 54, 232.

³⁴ Eliade 1993, 35; Kemppainen 2006, 55.

³⁵ Kemppainen 2006, 53.

³⁶ Esim. Kemppainen & Peltonen 2010, 11; Näre 1991, 38.

³⁷ Esim. Tepora 2008, 103, 105; Kemppainen & Peltonen 2010; Kemppainen 2006, 44–47, 53.

kuuluva. Tämä on varsin ristiriitaista sen kanssa, kuinka erityinen asema sankarisotilaalla tai –vainajalla juuri suomalaisessa kulttuurissa on.³⁸ Sankari-sana näyttäisi muodostuneen *laulajaa*, mutta myös *kurittajaa* tai *tappelijaa* tarkoittavien sanojen pohjalta³⁹. Toisaalta, viitataanhan nykysuomessakin ironisesti *'melkoiseen sankariin'*, kun halutaan irvailla tai moittia jonkun tekoa, jota itse ei pidetä vaikkapa hyvän käytöksen tai normien mukaisena.

Antisankari on tavallaan sankaruuden vastakohta, mutta yhdestä ja samasta sankaristakin voi löytyä sekä sankarillisia että antisankarillisia piirteitä. Monesti sankarilta odotetaan erityistä kykyä tai vilpittömyyttä mieltä, mutta sankariksi voi nousta myös henkilö, jolla on ihan samanlaisia vajavaisuuksia kuin tavallisillakin ihmisillä. Arjensankaruus tai sankarin inhimillisuus voi herättää ”yleisössä” suuria tunteita ja yhteenkuuluvuuden tai ihailun ilmapiirin. Antisankaruus voi olla myös vallitsevan järjestyksen kustannuksella irvailua.⁴⁰ Sankarilla voi olla siis heikkouksia. Samoin myös arkkityypiseen antisankariin voidaan liittää ominaisuuksia, jotka yleisimmin mielletään antisankarin heikkouksiksi. Ennen naisten emansipaatiota naiset harvoin olivat sankareita, vaan pikemminkin heillä katsottiin olevan monia antisankarillisia piirteitä, kuten sukupuoli ja seksuaalisuus, omaan itseen keskittyminen sekä rationaaliseen toimintaan kykenemättömyys.⁴¹ Suomalaisen antisankarin tyypillisiin piirteisiin liitetään ”viinan himo”. Yleensä juuri jonkin asian himoitseminen tai pakonomainen tavoittelu on antisankarin ominaisuus.⁴² Sankaruudelle tyypillinen kasvu ja kehitys ei kuulu antisankarin kuvaan, vaan antisankaria leimaa ennemmin taantuminen⁴³. Antisankarilla voi olla joitakin vahvuuksia tai kykyjä, mutta hän käyttää niitä epätarkoituksenmukaisesti jopa tuhoten itsensä⁴⁴.

Yksi sankaruutta ja tarinaa yhdistelevä ja käytävä kerronnan muoto on draama. Torkin⁴⁵ mukaan draaman tuottama tyydytys ihmisille on sitä suurempi mitä ”1) jalompi päähenkilö, 2) vaarallisempi tilanne, 3) onnellisempi loppu, 4) pidempi kaari vaikeuksista voittoon --”. Samaistumalla draaman tarinaan ja henkilöihin käsittelemme

³⁸ Kempainen 2006, 53–54; Knuutila 1999, 12.

³⁹ Knuutila 1999, 12.

⁴⁰ Esim. Kempainen & Peltonen 2010, 21–22.

⁴¹ Kempainen & Peltonen 2010, 26–27; Weininger 2000, 40–43, 78–79, 60–61.

⁴² Kempainen & Peltonen 2010, 27.

⁴³ Lappalainen 2010, 267.

⁴⁴ Salmi-Nikander 2010, 299.

⁴⁵ 2014, 58.

omaa suhdettamme elämään⁴⁶. Sankaruus ja draama toimivat samalla tavalla, niitä ”käytetään”⁴⁷ siten, että niiden avulla jäsenämme omaa suhtautumistamme maailmaan.

2.3. Uhri, uhraus ja uhrius

Sankaruuteen liittyy läheisesti uhrin ja uhrautumisen tai uhrauksen käsite⁴⁸. Sankaruus ja uhrius muodostavat ikään kuin jatkumon tai akselin, jolle erilaiset sankarit tai sankariteot sijoittuvat⁴⁹. Sankaruus on jotain, mikä saavutetaan toisten silmissä oman uhrauksen myötä. Sankaruus voi olla esimerkiksi jonkin henkilökohtaisen esteen ylipääsemistä tai jostakin itselle tärkeästä asiasta luopumista lopputuloksen hyväksi. Sankaruuteen voi siis liittyä omien ominaisuuksien erinomaisuuden esille tuominen, mutta toisaalta myös altruistinen itsensä tai itselle tärkeiden asioiden asettaminen riskialttiiseen tilanteeseen. Varsinkin suomalainen sankarikäsitys on perustunut pitkälti yhteisön puolesta toimimiseen. Uhrauksen käsite liittyy myös läheisesti kristillisen uhrikuoleman kuvaan.⁵⁰ Suomen kielen uhri-sanana monimerkityksellisyyttä ei sitäkään tule unohtaa: *uhri* kätkee sisälleen ajatuksen samaan aikaan sekä vapaaehtoisesta kuin pakolla otetusta uhrauksesta⁵¹.

Uhrautuminen näyttäisi kuuluvan erottamattomasti sankaruuteen⁵². Eikö pelkkä yliverntaisuus tai erinomaisuus sitten riittäisi sankarin ominaisuudeksi? Sankareista puhuttaessa sankaruus ja nerous yhdistetäänkin joskus toisiinsa, mutta niillä on myös eroavia piirteitä. Nero voi itse korostaa omaa yliverntaisuuttaan, eikä välttämättä tarvitse jonkin ryhmän tunnustusta tai hyväksyntää.⁵³ Sankaruutta sen sijaan ei voi itse määrittellä tai omistaa, sankarin teot eivät siten ole pelkästään sankarin henkilökohtaisia tai omia, vaan yhteisön jakamia. Toisin kuin nerous, sankaruus kytkeytyy tekoihin, jotka ovat yhteisöllisesti merkityksellisiä. Vain jokin *yleisö* voi korottaa sankarin jalustalleen ja pitää hänet siellä. Sankarista kerrotut kertomukset uusintavat, muokkaavat ja ylläpitävät sankarin statusta. Sankarin teot ovat siten ikään kuin yhteisön

⁴⁶ Emt.

⁴⁷ Kemppainen & Peltonen 2010, 10.

⁴⁸ Kemppainen 2006, 53–55.

⁴⁹ Vrt. Tepora, 2008, 114–129.

⁵⁰ Kemppainen 2006, 51, 53–55.

⁵¹ Tepora 2008, 128.

⁵² Esim. Kemppainen 2006; Kemppainen & Peltonen 2010, 11.

⁵³ Emt, 13–14.

tai yleisön käytössä - ja siten olemassa. Ilman sankariteoista kerrottuja tarinoita ei ole olemassa koko sankaria.⁵⁴ Sankaruudessa ei ole ratkaisevaa se, ovatko sankarin teot erityisen viisaita tai nerokkaita. Pääasia on lopputulos, johon voi päästä monin keinoin, kunhan ne ovat hyveellisiä. Uhrautuminen korostaa sankarin jaloa luonnetta.

Sillä, ovatko sankaritarinat täysin totuudenmukaisia ei käytännössä välttämättä ole mitään relevanssia sankarin saaman tunnustuksen kanssa⁵⁵. Usein ihmiset eivät edes ole kiinnostuneita sankareidensa vaiheista paljastuvista uusista tiedoista, vaan haluavat pitää kiinni sankarikuvastaan⁵⁶, sillä se antaa heille enemmän kuin mahdollisesti tylsäksi paljastuva totuus. Olennaista lienee se, että koska sankari on uhrannut jotain, on toissijaista, oliko uhrauksella lopulta käytännön merkitystä, sillä tunnustus on jo annettu. Sodan kontekstissa uhreja on myös vaadittu tai tarvittu, mutta uhrauksen antaminen tai hyväksyminen on tietysti henkilökohtaisella tasolla voinut olla vaikeaa. Tähän erityisesti jatkosodan aikana yritettiin kansallisessa sotaretoriikassa antaa vastauksia, oikeutusta ja lohdutusta. Kaatuneet sotilaat olivat näkyvin ja määrittelevin sankaruuden ja uhrin joukko.⁵⁷ Sota-aikana arkinen sankaruus ja uhrautuminen, vaieten kärsiminen ja hyväksyminen, eivät välttämättä tuntuneet sankarillisilta, mutta jälkipolvet korostavat näitä seikkoja, kun he kertovat suomalaista sotiemme sankaritarinaa⁵⁸.

Sankaruus-uhrius -jatkumon toisessa ääripäässä ovatkin sellaiset sankarit, jotka saavat sankarin arvonsa lähes kokonaan uhraamisen tai uhrinantamisen kautta. Esimerkkinä tästä on äitisankari, joka uhraa lapsensa maansa hyväksi sodassa. Perinteisesti miesten tehtävänä sodassa on ollut lähteä rintamalle aseisiin, naisten jäädä kotiin tukemaan miestensä ja poikiensa sotimista sekä pyörittämään arkea, kasvattamaan lapsia⁵⁹. Äidin ponnistelut lapsensa hyvinvoinnin eteen tekevät äidistä uhrautuvan äitikansalaisen⁶⁰, joka täyttää korkeimman arvoisen velvollisuutensa luopumalla lapsestaan, jotta kansakunta voisi taistella sodassa sille tärkeiden arvojen ja etujen puolesta.⁶¹

⁵⁴ Emt, 13–14, 35

⁵⁵ Emt, 11–12.

⁵⁶ Emt, 24.

⁵⁷ Mosse 1990, 6–10; Ahlbäck 2010, 50; Kempainen 2006, 55.

⁵⁸ Kempainen 2010, 209.

⁵⁹ Ahlbäck 2010, 84.

⁶⁰ Kuusipalo 2011, 22 – 23.

⁶¹ Kempainen 2010, 205–206; Vrt. Tepora 2008.

2.4. Sotasankaruus ja nationalismi

Klassinen ihannekansalainen voi olla poikkeuksellisen etevillä ominaisuuksilla varustettu, mutta olennaisinta on vastuunkanto, yhteisen hyvän vuoksi toimiminen ja terve psyyke⁶². Suomalaiseen kansallisvaltiokehitykseen kuuluu, että jokainen yksilö ponnistelee yhteisen päämäärän eteen tai yhteisen vihollisen voittamiseksi. On sanottu, että sankaria tulisi pitää ”kollektiivisena egona”⁶³, jonka kokemien vaikeuksien ja voittojen kautta koemme itse saavuttavamme jotain. Näin sankaruus siis ”toimii”, kun se parhaillaan innoittaa yhteisöä ja luo siihen tulevaisuuden uskoa.⁶⁴ Suomalainen sankaruus perustuukin siihen, että jokainen tekee työtä yhteisen päämäärän ja yhteisten arvojen hyväksi. On esitetty, että suomalainen sotasankaruus on perua jo 1800-luvun runebergiläisestä suomalaisen sotilaan ihannekuvasta. Suomalaisuuskehityksen luonnollisena jatkumona nähtiin varsin ”valkosävytteinen” ja sotilaallinen kansalaiskuva, jonka pohja on kansakunnan yhteisessä historiassa ja kehitysvaiheissa: suomalaisessa identiteetissä.⁶⁵ Jääkäri liikkeen toimesta tällaista Suomen kansan yhteistä ja jokaisen suomalaisen omakohtaisen panoksen merkitystä käytettiin luomaan sankarikuvaa jääkäreistä Suomen sankareina.⁶⁶

Suomalainen nationalismi kokikin murroksen 1900-luvun alun vuosikymmeninä. 1800-luvun kansallisromanttiset kuvaukset suomalaisesta sotilaasta luettiin konkreettisemmin sotilaallisessa tarkoituksessa.⁶⁷ Suomalaisten tehtäväksi tuli puolustautua kansakuntana. Vapaus ja sen aseellinen puolustaminen muun muassa bolševismia vastaan kuvaa hyvin tuon ajan nationalismia.⁶⁸ Vuoden 1918 sodan voittajien valkoinen perintö uusintui talvi- ja jatkosodan aikana: valkoisten juhlapäivät muuntuivat koko sotaikäyväen Suomen yhteisiksi ja yhdistäviksi merkkipäiviksi. Samalla viimeistään yhdistävän sodan aikana ”punainen Suomi” lunasti paikkansa suomalaisina sankareina.⁶⁹

Yleisemmin sotasankaruuden historiasta on kirjoitettu, että kansallisaatteiden herätessä, ja yleisen asevelvollisuuden ulottuessa koskemaan jokaista mieskansalaista,

⁶² Kemppainen & Peltonen 2010, 10.

⁶³ Rank 1990, 62.

⁶⁴ Kemppainen & Peltonen 2010, 10.

⁶⁵ Ahlbäck 2010, 54–55.

⁶⁶ Ruutu 1933, 10; Ahlbäck 2010, 57.

⁶⁷ Esim. Ahlbäck 54; Jokinen 2006, 142–143.

⁶⁸ Ahlbäck 2010, 54.

⁶⁹ Esim. Tepora 2008, 107–108.

sotasankaruuden kategoria avautui mahdolliseksi tavalliselle (mies)kansalaiselle. Tämä tarkoitti myös maskuliinisuuden sitomista yhä vahvemmin sotilaana toimimiseen ja kansakunnan arvojen vuoksi taistelemiseen. Yksittäisen sotilaan uhraus isänmaan puolesta oli yhtä arvokas kuin upseerinkin.⁷⁰ Mossin mukaan sotilassankaria on perinteisesti pidetty kansalaisuuden korkeimman muodon, kansallisen henkisyiden, voiman ja rohkeuden esikuvana.⁷¹ Luonnollisesti ikävänä ja ei-toivottavana pidettyä sotaa voitiin nyt perustella uhrauksen mielekkyyden keinoin. Kansakunnan oikeutuksen ja olemassaolon puolustaminen sotilaallisin keinoin muuttui jaloksi tehtäväksi. Sotilaan uhraus sai korkeamman merkityksen, joka myös lohdutti menetyksen tuskassa.⁷²

Jos kansalla on historiallisia sankareita ja yhteisiä sankaritarinoita, joihin samaistua, on tällä poliittisestikin enemmän painoarvoa identifioitumisen kannalta kuin abstrakteilla teorioilla kansallisesta identiteetistä⁷³. Kyse on kuitenkin pohjimmiltaan siitä, mikä on ihmisten mielestä arvokasta ja kunnioitettavaa. Sankaruus muodostuu siis arvostuksista, jotka elävät ja saavat muotonsa ihmisten kertomissa tarinoissa. Kyse on identifikaatiosta⁷⁴ eli identifioitumisesta tai samaistumisesta niihin arvoihin ja tekoihin, joita jonkin ryhmän sankari edustaa. Sankareista kerrotaan tarinoita, jolloin heidän tekonsa ja saavutuksensa tulevat suuremman joukon tietoisuuteen. Poliitikassa jotkin puolueet voivat esimerkiksi poimia kansallisesta identiteetistä haluamansa sankarillisetkin osat ja vaieta itselleen epäsuotuisista asioista⁷⁵.

Kansallissankarit, sotasankarit mukaan luettuina, vahvistavat osaltaan yhteenkuuluvuuden tunnetta kansassa. Kansan yhteisten vaiheiden korostaminen esimerkiksi suurmiesten tai sotasankareiden avulla vahvistaa kansalaisten tuntemusta yhteisestä taustasta. Tämä on jokaiselle yksilöllekin tärkeä tuntemus kollektiivisen identiteetin kannalta.⁷⁶ Kollektiivinen kansallinen identiteetti kuvaa siis sitä jonkin kansan yhteenkuuluvuuden tunnetta, mikä perustuu *me/muut* -dikotomialle⁷⁷. Nationalismin perustana on ajatus *meistä* jonakin ikiaikaisena ja vaalittavana arvona. Oman edun vuoksi taisteleminen vaatii myös vastaparin, vihollisen, josta halutaan

⁷⁰ Ahlbäck 2010, 48-49; ks. myös esim. Schilling 1998, 124; Hagemann 2004, 117-120.

⁷¹ Moss 2001, 51-56; Ahlbäck 2010, 51.)

⁷² Mosse 1990, 6-10; Ahlbäck 2010, 49-50.

⁷³ Esim. Ahonen 1998, 27; Vähä 2006, 6.

⁷⁴ Summa 1996, 56-57; Burke 1950, 19-23; Mickelsson 2002, 33.

⁷⁵ Kemppainen & Peltonen 2010, 19.

⁷⁶ Emt, 11-12.

⁷⁷ Esim. Vähä 2006, 4; Saukkonen 1995, 6.

erottua. Vihollinen on jotain, mikä ei käy yksiin meidän identiteettimme kanssa.⁷⁸ Identiteetti ei ole vain sitä, mitä olemme, vaan erilaisia historiallisia ja kulttuurisia keinoja käytetään tullessa joksikin, luotaessa identiteettiä. Sankareiden kohdalla identiteetit liittyvät sankareiden luomiseen ja heistä kerrottuihin kertomuksiin. Kertomusten tarinat uusintavat sankaruutta ja sankareita. Identiteetit kehittyvät jatkuvasti.⁷⁹

Käsiteltäessä sotasankaruuden ja nationalismin suhdetta olennaisia eivät suinkaan ole nationalismiin määritelmälliset tai suuntaukselliset piirteet vaan se yhteinen pohja, mille nationalistinen ajattelu perustuu. Anderson⁸⁰ on esittänyt, että nationalismi on ainoa ”aate”, joka on suoranaisesti pyytänyt ihmisiä kuolemaan vuokseen⁸¹. Olennaista ei näin ollen ole myöskään se, onko kansakunnalla aito vai ikään kuin keksitty yhteinen arvopohja tai luonne, vaan se kokevatko kansalaiset, että heillä on jokin yhteinen, syvä ja aito identiteetti. Kansakunta ei nykyajattelun mukaan ole muuttumaton ja pysyvä, vaan sosiaalisesti konstruoitu poliittinen ja kulttuurinen yksikkö.⁸² Ihmisryhmien sankarit kuvastavat sitä arvopohjaa, jota ryhmä haluaa edustaa. Samaistumisemme johonkin sankariin yhdistää meidät samoin ajatteleviin ihmisiin.⁸³

Kemppainen⁸⁴ on monien muiden tutkijoiden tavoin pohtinut nationalismiin, politiikkaan ja uskonnon suhdetta varsinkin sotasankaruuden ja siihen liittyvän sankarikuoleman kontekstissa. Tärkeää on muistaa, että nationalistiseen ajatteluun liittyy aina poliittinen aspekti, mutta tavallisen ihmisen elämän kannalta on Kemppaisen mukaan mietittävä, edistykö sankariuhri enemmän jotakin poliittista tai aatteellista päämäärää vai arkisen elämän turvaamista ja ennallaan säilyttämistä.

Nationalismissa kansakuntaa rakennetaan ja uudistetaan paitsi uhrauksen keinoin, myös sankariretoriikalla. Identifikaatio ja vastakkainasettelut liittyvät paitsi nationalismiin, myös sotaan ja politiikkaan. Jako ”meihin ja muihin”, ”hyviin ja pahoihin”, puolustajiin ja perivihollisiin luo ryhmälle yhteistä identiteettiä, yhteenkuuluvuutta, kollektiivista

⁷⁸ Kemppainen 2006, 55, 227.

⁷⁹ Kemppainen & Peltonen 2010, 20.

⁸⁰ 1991, 7, 10.

⁸¹ Ks. myös Kemppainen 2006, 43.

⁸² Kemppainen 2006, 43; myös Pakkasvirta 2005; Remy 2005.

⁸³ Kemppainen & Peltonen 2010, 9.

⁸⁴ 2006, 44.

etua ja jopa oikeutusta sotaan. Sotaa siis perustellaan ja oikeutetaan me/muut - dikotomiolla, joka on myös yksi sotapropagandan keskeisimmistä vastakkainasetteluista.⁸⁵ Sodanaikaisessa Suomessa suomalainen identiteetti koettiin yleensä aitona yhteenkuuluvuutena⁸⁶. Voisi ajatella, että sotasankaruus ja siihen liittyvä uhraus oli siten helpommin käsiteltävä asia sodan järkyttävyyden keskellä. Suomalainen sotilas pääsi lähes poikkeuksetta sotasankarin kategoriaan. Tällainen sankaruus oli kuitenkin yleisesti ottaen vaatimatonta ja nöyrää, yhteisön ja rakkaimpien puolesta uhrautumista, itsensä ja omien halujensa asettamista syrjään, velvollisuuden täyttämistä.⁸⁷ Sankaruuteen voi myös suhtautua negatiivisesti, sillä monissa ihmisissä se herättää miellelyhtymän kielteisiin asioihin kuten sotaan tai väkivaltaan, jopa sovinismiin ja militarismiin⁸⁸.

2.5. Sankarin sukupuoli ja sankarikuolema

Kuten todettua, länsimaisen kulttuurin sankaruus on pitkään ollut sotaista ja siksi maskuliinista⁸⁹. Sota on ennen toista maailmansotaa koskettanut ensisijaisesti vain miehiä, sotilaita.⁹⁰ Jopa historiaa on yleisesti kirjoitettu miessankarien näkökulmasta⁹¹. Kansakuntaa instituutiona ja sotimista tämän instituution toimintona voisi siis pitää näillä perusteilla miehisenä. Sankaruuden toinen varhainen ilmenemistapa on marttyyrius. Uskonsa puolesta kuolleet kristityt marttyyrit ihannoivat Kristuksen sovintokuolemaa. Kansallisvaltioissa ja kansalaisyhteiskunnissa nämä sankaruudet ikään kuin risteytyivät. Sotiminen ja sodassa kuoleminen yhteisön vuoksi laajensi sankaruuden käsittämään yhä useampaa kansalaista.⁹² Toinen maailmansota teki sodasta niin kokonaisvaltaista, että myös kotirintaman panosta alettiin arvostaa jopa sankarillisena tekona. Vaikka sotilaat vielä toisenkin maailmansodan aikana olivat lähinnä miehiä, pääsivät myös naiset sankaruuden kategoriaan. Nykyajasta käsin katsottuna miehisyyden ja maskuliinisuuden liittäminen sankaruuden määritelmiksi ei enää tunnu niin luontevalta.⁹³ Toisaalta Mikko Lehtosen mukaan tarinallisuus ja

⁸⁵ Vrt. esim. Tepora 2008; Kemppainen 2006.

⁸⁶ Kemppainen 2006, 44.

⁸⁷ Emt, 226.

⁸⁸ Kemppainen & Peltonen 2010, 12.

⁸⁹ Kemppainen 2006, 53.

⁹⁰ Emt, 50.

⁹¹ Näre 1991, 30.

⁹² Kemppainen 2006, 53.

⁹³ Kemppainen 2006, 53; Kemppainen & Peltonen 2010, 25–26, 119.

miehisyys kuuluvat tietyllä tavalla yhteen. Miehiset teot tulevat tunnetuiksi, kun ne kerrotaan eteenpäin. Samoin sankaruus luodaan kerrottujen tarinoiden kautta. Koska sankareihin samaistuminen luo myös vastakkain asetteluja ja rajanvetoa meidän ja muiden välille, yhdistää se sankaruuden maskuliinisiin tekoihin ja nationalismiin.⁹⁴ Alun perin sankarisotilaan ja siten myös ihannekansalaisen statuksen ulkopuolelle jäivät naiset, jotka nykyajan tasa-arvokehitys on vähitellen päästänyt paitsi täysivaltaisen kansalaisen, myös sotasankarin kategoriaan.⁹⁵

Ennen naisten länsimaissa vähitellen tapahtunutta emansipaatiota ja kansalaisoikeuksien laajenemista naisia pidettiin kykenemättöminä suorittamaan sankarillisia tekoja. Naisen paikan katsottiin olevan yksityisessä elämän piirissä, kotona. miehelle kuului julkinen elämä, politiikka, kansalaisuus ja osallistuminen sotaan.⁹⁶ Toinen maailmansota ja tässä erityisesti käsiteltävät Suomen talvi- ja jatkosota koskettivat molempia sukupuolia. Kuitenkin sotimaan lähetettiin vain ”parhaat miehet”.⁹⁷ Talvi- ja jatkosodan sota-aika voidaan kuitenkin nähdä tasa-arvoa edistäneenä aikana, jos tasa-arvon katsotaan olevan muutakin kuin miesten ja naisten samankaltaisuutta tai samoja tehtäviä yhteiskunnassa ja elämässä yleensäkin. Naisten rooli sodan aikana oli paitsi osallistua kotirintaman töihin, myös kantaa osaltaan vastuu kansakunnan henkisestä jaksamisesta. Naisten erityinen tehtävä oli tukea ja tuntea, ”toimia kansakunnan moraalisenä selkärankana”. Nainen oli myös ennen kaikkea äiti.⁹⁸

Kuolema sodassa tuli sotavuosina entistä enemmän yhteisön ja perheen asiaksi. Sotilaat uhrasivat jopa henkensä rintamalla, äidit lähettivät lapsensa sotaan ja jopa kokonaiset kyläyhteisöt joutuivat suurten muutosten eteen. Sankarihautajaisista tuli tuttu tapahtuma kaikille kansalaisille. Kansakunnan näkökulmasta sankarikuolemasta tuli jopa tietynlainen odotusarvo. Kuolemista oli käsitelty aiemmin niin sanotun kuolemankulttuuriin liittyvänä asiana, sota-aikana siitä tuli kansallinen kysymys. Sankarivainajista puhuttaessa sankarikuolema käsitteellistettiin ja pyhitettiin. Sankarikuolema oli myös suuressa määrin propagandan keino. Vaikka sankarikuolema päätti sankarin elämäntarinan, alkoi kuolemasta uusi tarina, sankarin tarina. Kuolema ikään kuin täydellisesti elämäntarinan. Äidin tehtävä oli paitsi kasvattaa isänmaan

⁹⁴ Lehtonen 1995, 36, 83, 119, 142; Kempainen & Peltonen 2010, 14.

⁹⁵ Ks. esim. Julkunen 1995, 16–17; Yuval-Davis 1997, 68–69.

⁹⁶ Esim. Kempainen & Peltonen 2010, 26–27; Kuusipalo 2011; Urponen 2010.

⁹⁷ Kempainen 2006, 36–37.

⁹⁸ Kempainen 2006, 50.

puolesta taistelevia kansalaisia, myös olla valmis uhraamaan heidät. Uhraustaan surevan naisen voidaan katsoa myös kuvastavan taistelevan sankarin tunteita ja kärsimystä, jotka saattoivat olla tukahdutettuja.⁹⁹ Nykyaikaisessa yksilökeskeisessä yhteiskunnassa elävälle tällainen ajattelu voi tuntua vieraalta. Individualistisesti voidaan ajatella, että henkilökohtaiset saavutukset elämässä ovat esimerkiksi yhteisön etua tärkeämpiä arvoja.

Sota-aikana sankarivainajien sureminen oli koko kansakuntaa koskevaa ja jopa velvoittavaa. Haluttiin korostaa, että kyse on yhteisestä asiasta, eikä yksikään kansakunnan puolesta annettu uhri ollut turha. Kansaan valettiin uhrimieltä: sotauhri ei ollut turha, vaan arvokas, kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta annettu. Kansallismieli ja uskonto sulautuivat käytännössä hetkeksi yhteen, kunnes edes uskonnolliset perusteet eivät riittäneet täyttämään kansalaisten surua ja turtumusta menetysten edessä.¹⁰⁰ Nationalistisen isänmaan rakkauden, uskonnon ja tunteiden yhdistäminen ja niiden käyttö sodan emotionaalisen puolen käsittelyssä on varsin yleismaailmallinen ilmiö¹⁰¹.

Sodan uhrien muistaminen elää suomalaisessa kulttuurissa vahvana edelleen. Viime vuosikymmenten veteraanien ja lottien ”kunnianpalautus” ja sodan nimittäminen *torjuntavoitoksi* kertovat omaa tarinaansa uhrin muistamisesta ja uusintamisesta, kansakunnan kipuilusta itsensä uudelleen määrittämiseksi.¹⁰² Elias Carnetti¹⁰³ on esittänyt, että jokaisella laumalla tai siis ryhmällä, joka kokee yhteenkuuluvuutta, on joukkosymboli, joka symboloi joukon identiteettiä. Joukkosymboli kytkee yhteisön jäsenet heidän yhteiseen tietoisuuteensa. Ajatusta kehitellyt Juhana Torkki esittää Suomen kansan joukkosymboliksi sotaa. Hieman kärjistetyksi Torkki esittää, että suomalaisten daavidmainen kamppailu suurta itänaapurin goljatia vastaan kytkee meidät yhä toisiimme. Joukkosymbolimme on ahdistava, vihollisuutta ja uhriutta korostava.¹⁰⁴ Todennäköisesti tästä johtuen suomalaisten keskuudessa sotatarinat ovat edelleen eläviä ja niitä kerrotaan eteenpäin. Kertomukset kansallissankareista tai sodan uhreista herättävät erityisen paljon empatiaa vielä nykypäivänäkin. Joukkosymboliamme vaaliva tarina, ja siitä kerrottu kertomus, *Tuntematon sotilas -elokuva*, esitetään jokaisena

⁹⁹ Kempainen 2006, 17–20, 40–41, 51; myös Hagemann 2000, 189–195.

¹⁰⁰ Tepora 2008, 114–121.

¹⁰¹ Ks. esim. Mosse 1991.

¹⁰² Esim. Tepora 2008, 128–129.

¹⁰³ 1960

¹⁰⁴ Torkki 2014, 283–285.

itsenäisyyspäivänä. Tarinan todenperäisyydellä ei tässäkään yhteydessä ole suurta merkitystä.

3. KERTOMUSANALYYSI JA TUTKIMUS RISTO RYTISTÄ

Kertomusanalyysi on varsin moninainen ja epäyhtenäinen joukko metodeja, joilla kertomuksia ja niihin liittyviä merkityksiä voi eritellä ja analysoida. Keskityn tässä tutkielmassa niihin kertomusanalyysin osa-alueisiin, jotka käsittelevät kertomuksen tarinaa, (draamallista) kaarta, arkkityyppejä ja merkityksen sekä tunteen välittämistä. Vilma Hännisen mukaan kertomusanalyyttisen ts. narratiivisen tutkimuksen piirissä on kehitetty monenlaisia tutkimusmetodeja. Kaikille niille on yhteistä kertomuksen ja sen välittämän tarinan merkityksien tutkiminen. Käyttäisin tämän tutkielman kohdalla mieluummin ilmaisua kertomusanalyyttinen *tutkimusote*, spesifimmältä kuulostavan metodin sijaan. Tutkielman kannalta oleellisinta kertomusanalyysissä on tarinan välittäminen. Tarina kerrotaan kertomuksena, joka välittää kokemuksen jostakin tapahtumaketjusta. Kertomus voidaan esittää esimerkiksi kielellisesti, symbolein tai kuvin.¹⁰⁵

Kuten edellä on mainittu, kertomuksen esittäminen on paitsi tunteen ja kertomisen arvoisen tarinan välittämistä, myös merkityksen välittämistä ja tuottamista. Tällä tavoin kertomusanalyysi tulee lähelle diskurssianalyysiä, jonka tavoitteena on tulkita tekstistä sen välittämiä merkityksiä, jotka ovat sosiaalisesti konstruoituja.¹⁰⁶ Myös kertomusten kertominen ja niiden sisältämän tarinan välittäminen ihmiseltä toiselle on sosiaalisesti konstruoitunutta. Jotkin tarinat ovat niin universaaleja ja ikiaikaisia, että niihin on sisäänrakentunut paitsi yksilöllisiä ulottuvuuksia myös kulttuurisia merkityksiä. Rytin tarinan voisi siis toisin sanoen käsittää myös Ryti-diskurssina. Tuo diskurssi ei kuitenkaan ole yhtenäinen tai muuttumaton, joten siitä voidaan eritellä useita erilaisiakin ja osittain samankaltaisia diskursseja. Voidaan myös ajatella, että Rytin tarina tai diskurssi oli aluksi jonkinlainen, mutta siinä on muun muassa ajallisuuden mukanaan tuomia käännteitä, jotka ovat eriyttäneet alkuperäisestä diskurssista monia diskursseja. Näiden eri diskurssien välittämä merkitys on erilainen, siksi myös niiden kertoma Rytin tarina on erilainen, eri näkökulmasta kerrottu ja tulkittu. Palaan näihin näkökulmiin analyysiluvussa 4.2., jossa erittelen Ryti-tarinoita teemoittain. Teemat nousevat vahvasti esiin aineistostani.

¹⁰⁵ Hänninen 2000, 30–31.

¹⁰⁶ Suoninen 1999, 18.

3.1. Kertomus ja tarina

Kertomus ja tarina ovat osittain päällekkäisiä käsitteitä, joten niiden erottaminen selvästi toisistaan on varsin haasteellista. Lisähaastetta ja sekaannusta tuo kääntäminen toiselle kielelle. Kertomusanalyysia tai kerronnallisuuden tutkimusta kutsutaan yleisesti narratiiviseksi tutkimukseksi. Narratiivisen tutkimuksen päätavoite on tavoittaa tietoa siitä, miten kertomukset ja tarinat muovaavat kulttuuriamme, identiteettiämme ja politiikkaa.¹⁰⁷ Kertomus ja tarina erotetaan kuitenkin usein toisistaan siten, että tarina on kertomuksen syvärakenne¹⁰⁸. Tarina on se tapahtumakulku, joka kertomuksessa esiintyy¹⁰⁹. Yhdessä kertomuksessa voi olla useita tarinoita. Kun tarina kerrotaan, se esitetään esimerkiksi kielellisesti tai visuaalisesti.¹¹⁰ Tarinan voi käsittää myös laajemmassa merkityksessä. Yhdestä tarinasta voi olla useita kertomuksia. Esimerkiksi suomalaisille tärkeä talvisodan tarina ilmenee kaikessa, mitä kyseisestä sodasta kerrotaan. Kaikki kertomukset talvisodasta välittävät pohjimmiltaan samaa tarinaa.¹¹¹

Kertomusta voisi tutkia myös sellaisenaan, empiirisenä tapahtumana. Kertomuksissa on kuitenkin sisällä tarinallinen merkitysrakenne.¹¹² Edellä mainitsin, että sankaruus ja tarinat ovat erottamaton pari. Torkin mukaan tarina ei ole vain kertomus tapahtumista, vaan tarina on jotain, mikä tuntuu kertojastaan merkitykselliseltä ja eteenpäin kertomisen arvoiselta¹¹³. Kirjallisuustieteessä tarina on kertomuksen alakäsite¹¹⁴. Käytän tässä tutkielmassa tarinan käsitettä laajoista ja syvällisistä kerronnan muodoista. Kertomuksella tarkoitan jonkin tarinan ilmimuotoa, kirjoitettua kerrontaa esimerkiksi jostakin konkreettisesta tapahtumasta tai henkilökuvauksesta. Kun tutkin sankaruutta kertomusanalyysin keinoin, kiinnitän huomioni juuri tarinan ominaisuuksiin, jotka välittävät kertomuksen merkitystä.

Tarinoiden kertominen on ihmiselle luontaista, 'homo narransin' alkuperäinen tapa viestiä¹¹⁵. Tarinan kertominen on ihmisen tapa välittää merkitystä toiselle ihmiselle

¹⁰⁷ Hyvärinen 2006, 1.

¹⁰⁸ Torkki 2014, 49.

¹⁰⁹ Hyvärinen 2006, 3.

¹¹⁰ Hänninen 2000, 20.

¹¹¹ Torkki 2014, 49.

¹¹² Hänninen 2000, 30–31.

¹¹³ Torkki 2014, 19, 21.

¹¹⁴ Heikkinen 2001, 116).

¹¹⁵ Torkki 2014, 7; vrt. Hänninen 2000, 18.

tietyt näkökulman läpi. Tarina onkin näkemistä, ei tietämistä. Tosiasioilla on toissijainen asema, ne eivät ole pääasia kertomuksessa.¹¹⁶ Kyse ei aina ole vain totuuden muokkaamisesta hyvän tarinan vuoksi. Kertomuksen esittäjä näkee menneiden tapahtumien välillä luonnollisia yhteyksiä ja seurauksia, toisin kuin ihminen, joka elää tapahtumahetkessä¹¹⁷. Tarinan kertominen on olennainen osa sitä, miten inhimillisiä asioita ymmärretään¹¹⁸. Kun kerrotaan kertomus, esitetään tarina, jonka tarkoitus on jättää kuulijalle jokin usko. Eli tarinaa on se, mihin uskotaan. Tarinan on myös tarkoitus jossain määrin lumota kuulijansa, eli saada hänet vietyä mukaansa.¹¹⁹ Tämä tarinan ominaisuus on erityisen tärkeä juuri sankaritarinoiden kohdalla. Sankaruus elää tarinoissa. Torkkia mukailleen toteaisin, että tarinan on siten myös välitettävä ja herätettävä tunteita, jotta se olisi eteenpäin kertomisen arvoinen.

Politiikan tutkimuksen kannalta tarinankertomisen ydintä on vallankäyttö. Tarinan kertominen, muotoileminen ja juonentaminen on mitä poliittisin teko.¹²⁰ Juonentamisella tarkoitetaan paitsi tarinan tapahtumien kertomista, myös sitä henkistä prosessia, jonka tarinankertoja ja sen kuulija käyvät läpi tulkitessaan kertomuksen tarinaa. Tosiasioiden toistaminen tai kuvaileminen on toissijaista tarinankerrontaan nähden.¹²¹ Tarinankertoja myös subjektivoi tai desubjektivoi tarinan haluamansalaiseksi. Kertojan vallassa on myös politisoida kertomus.¹²² Kertoja siis muokkaa tarinaa kertoessaan kertomuksen, mahdollisesti karsien ja rajaten, valikoiden kertomukseensa ne osat, jotka juonen kannalta ovat oleellisia¹²³.

3.2. Narratiivinen tutkimus ja sankaritarinat

Tarinat ovat aina vedonneet ihmisiin. Elämme keskellä 'mytosfääriä' eli tarinoiden kokonaisuutta, joka rakentaa identiteettiämme. Ihminen kuulee tarinoita elämänsä alusta asti. Rakennamme tarinoiden kautta välitetyn tiedon ja kokemuksen avulla kuvaa

¹¹⁶ Torkki 2014, 23, 48, 126; ks. myös Heikkinen 2001, 125–126, 129.

¹¹⁷ Kuusisto 1996, 270.

¹¹⁸ Hänninen 2000, 18.

¹¹⁹ Torkki 2014, 118–119

¹²⁰ Mickelsson 2002, 33; Alker & Sylvan 1994, 19–22.

¹²¹ Ricoeur 1981; Hyvärinen 2006, 11.

¹²² Mickelsson 2002, 33.

¹²³ Kuusisto 1996, 270.

maailmasta, jossa elämme, sekä omasta itsestämme ihmisenä.¹²⁴ Voidaan puhua kulttuurisesta tarinavarannosta, jota keräämme mieleemme¹²⁵. Monet tarinat ovat lähes universaalisti tunnettuja. Esimerkiksi tarina Tuhkimosta¹²⁶; kertomus siitä, kuinka nousee ryysyistä rikkauksiin, on tärkeä jopa evoluution kannalta. Se on tarina kasvusta, kamppailusta ja periksiantamattomuudesta, jotka ovat välttämättömiä selviytymisen kannalta.¹²⁷ Tuhkimo-tarina on myös yksi esimerkki arkkityyppisestä sankaritarinasta. Sankarin ominaisuuksiin kuuluu keskeisesti kasvu ja kehittyminen, ponnistelu ja vaikeuksien voittaminen vastoin todennäköisyyksiä. Myös sattuma voi johtaa sankarin tarinaa johonkin suuntaan, vaikkapa menestykseen tai tuhoon.¹²⁸ Tulee siis muistaa, ettei sankaritarina aina pääty onnellisesti, kuten lastensadut. Kertomus sankarista voi loppua sankarin kuolemaan, joka täydellistää siten tarinan. Kuolemalla voi olla jokin suurempi merkitys koko tarinan merkityksen kannalta.¹²⁹

Postmodernin käsitys tiedosta kyseenalaistaa arvovapaan tiedon olemassa olon. Sen sijaan huomio kiinnittyy kontekstuaalisuuteen ja konstruktivismiin. Tietäminen ja identiteetin muodostaminen tapahtuu konstruktivisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Myös kertomusten tutkimisessa uusi näkökulma rakentuu jonkin aiemman päälle. Tutkimus alkaa kertomusten tutkimisella, mutta myös loppupäätelmä on omanlaisensa kertomus.¹³⁰ Tämä on eräs narratiivisen tutkimuksen osa-alue, joka sopii hyvin yksin laadullisen tutkimuksen peruseriaatteiden kanssa. Mitään yleistä, universaalia totuutta ei ole tarkoituskaan saada selville, vaan kaikki tuotettu tieto on ymmärrettävä jostakin tietystä näkökulmasta käsin tulkituksi lopputulokseksi.¹³¹ Narratiivisen tutkimuksen aineistona voivat olla varsinaiset kerrotut kertomukset, kuten haastatteluin tai muuten saadut vastaukset. Kertomuksiksi voidaan kuitenkin mieltää laajasti kaikki proosamuotoinen kerronta, kirjallisuus tai suullinen kerronta. Tällaisen aineiston käyttäminen ei edellytä, että kertomusten tulisi olla eheitä tai täyttää jotkut

¹²⁴ Torkki 2014, 10.

¹²⁵ Emt. 10; myös Hänninen 2000, 18; Heikkinen 2001, 118.

¹²⁶ Hänninen 2000, 20.

¹²⁷ Torkki 2014, 39–41, 59.

¹²⁸ Kts. esim. Kemppainen & Peltonen 2010, 10.

¹²⁹ Vrt. luku 2.5.

¹³⁰ Heikkinen 2001, 118–121.

¹³¹ Vrt. esim. mt. 130.

tietyt kertomuksen rakenteelliset kriteerit.¹³² Alasuutarin näkemys on vielä laajempi: mikä tahansa teksti sopii tulkittavaksi kertomusanalyyttisin keinoin¹³³.

Narratiivisuudella tutkimuksessa voidaan viitata moniin osittain erillisiin asioihin. Polkinghorne on jakanut aineiston käsittelytapaan liittyvän narratiivisuuden kahteen eri asioita tarkoittavaan kategoriaan: *narratiivien analyysiin* ja *narratiiviseen analyysiin*. Ensimmäinen tarkoittaa kertomusten luokittelua erilaisiksi ryhmiksi, vaikkapa teemoittain. Jälkimmäinen sen sijaan perustuu erottelun sijaan synteetille, uuden kertomuksen tuottamiselle aineiston kertomusten pohjalta.¹³⁴ Narratiivisen analyysin keinoin aineistosta tuotetaan eheä, juonellinen kertomus. Tällaisen analyysin tuottaminen on nähty ravistelevan taiteen ja tieteen rajaa. Edellä mainittuun postmoderniin konstruktivismiin nähden tällainen analyysi on nykyaikana mahdollista.¹³⁵ Polkinghornen jaottelu perustuu Brunerin¹³⁶ käsitykseen siitä, että on olemassa kaksi toisistaan erilaista tietämisen tapaa: narratiivinen tieto ja loogis-tieteellinen tai paradigmaattinen tietäminen¹³⁷. Polkinghornen narratiivien analyysi soveltaa ensimmäistä, narratiivinen analyysi toista tietämisen käsitystä. Heikkisen mielestä narratiivisesta analyysistä Polkinghornen käsitteiden mukaan tulisikin puhua narratiivisena syntesisointina, sillä se ei ollenkaan tarkoita erittelyä, vaan yhteensulauttamista.¹³⁸

Tässä tutkielmassa käytän sekä narratiivien analyysiä, että narratiivista analyysiä. Luvussa 4.2. eritellään, kun taas johtopäätöksissä syntesisoidaan. Yleisesti ottaen tavoite on paitsi luokitella ja eritellä, myös sulauttaa yhteen ja ymmärtää niitä tarinoita, joita aineistoni kertomuksista kumpuaa. Erotteluni näiden kahden analyysitavan välillä ei siis ole kovin jyrkkä, sillä olennaista kertomuksissa ja tarinoissa on se, millaista merkitystä niiden avulla välitetään, millaisen uskon kertomus kuulijalleen jättää, ja millaista 'todentuntua'¹³⁹ siinä on. Todentuntu viittaa siihen vakuuttavuuteen, mitä

¹³² Heikkinen 2001, 121–122.

¹³³ 1999, 126.

¹³⁴ Polkinghorne 1995, 6-8, 15; Heikkinen 2000, 52–53; 2001, 122–123.

¹³⁵ Heikkinen 2001, 123–125.

¹³⁶ 1986

¹³⁷ Heikkinen 2000, 52–53.

¹³⁸ Emt. 53, 57.

¹³⁹ *verisimilitude*, Bruner 1986, 1987.

narratiivinen tietäminen välittää. Toisin kuin pragmaattinen tietäminen, se ei yritä vakuuttaa totuudesta.¹⁴⁰

Toisin sanoen juuri kertomuksen todentuntu ja sen kautta välitetty merkitys ja usko ovat olennaisia sankaritarinoille. Ilman merkityksellisyyttä tai tunteisiin vetoavuutta sankaritarina ei synny tai ainakaan elä kauan. Vaikka totuudenmukaisuudella ei välttämättä ole sankaritarinoiden kontekstissa suurta merkitystä, on silti oltava huolellinen sen suhteen, ettei johda kuulijaa harhaan. Todentunnun välittäminen on simulaatiota: todellisuus on siinä sisällä. Simulaatiolla voidaan tulkita ja luoda todellisuutta. Tarina voidaan myös ymmärtää kuvauksena todellisista asiantiloista. Tarinankertojan on siis ilmaistava tarinansa kertomisen tarkoitus siten, että kuulija tietää mikä suhde tarinalla on todellisuuteen.¹⁴¹ Tämän tutkielman Ryti-tarinoita analysoitaessa on syytä huomioida myös ajallisuuden merkitys. 1950-luvulla esitetyn kertomuksen totuudenmukaisuus on aikanaan voinut näyttää hyvinkin erilaiselta kuin nykypäivänä kerrotun kertomuksen. Kuluneet vuosikymmenet ovat kasanneet Ryti-diskurssin tietovarantoon paljon sellaista, mitä Rytin aikalaiset eivät edes voineet tietää, esimerkiksi sensuurin vuoksi.

3.3. Kertomuksellisuuden ja tarinallisuuden käytöstä

Narratiivinen tutkimus on ollut viime vuosikymmeninä hurjassa nousussa. On puhuttu jopa narratiivisesta käänteestä. Kertomusten tutkiminen ja kertomuksellisuus yleensäkin eivät kuitenkaan ole mitään uusia asioita, vaan niillä on pitkät perinteet monissa humanistisissa tieteissä. Muille tieteenaloille, kuten yhteiskuntatieteille, narratiivisuus tuli tutuksi tiedonkäsityksen muutoksen myötä. Edellä mainittu postmoderni tietokäsitys sisältää ajatuksen, että tietämisen katsotaan perustuvan pitkälti konstruktiiiviseen käsitykseen, jonka mukaan tieto kasaantuu ja rakentuu aiemman tiedon varaan. Kertomusten kuuleminen ja tuottaminen on luonnollinen tapa tulkita maailmaa ja muodostaa siitä tietoa.¹⁴² Tämä onkin yksi narratiivisuuden käyttötapa. Muita tieteellisiä ulottuvuuksia tai oikeastaan käyttötapoja tieteellisessä tutkimuksessa narratiivisuuden käsitteellä on ainakin: aineiston kuvaileminen ja kertomusten käyttäminen

¹⁴⁰ Heikkinen 2001, 127–128.

¹⁴¹ Heikkinen 2000, 56.

¹⁴² Emt, 47–49.

tutkimusaineistona, analyysitapoihin viittaaminen ja analyysitapana käyttäminen sekä kertomusten käyttäminen käytännöllisenä työvälineenä.¹⁴³

Carl Jung¹⁴⁴ esitti jo yli sata vuotta sitten, että tietyt tarinalliset muodot, jotka sitoutuvat erilaisiin draamallisiin asetelmiin, ovat niin tunnettuja ja laajalle levinneitä, että niitä voidaan nimittää arkkityypeiksi. Arkkityypit ovat kerronnallisia kaavoja, joihin kuuluu monia universaaleja hahmoja, asetelmia ja juonikuvioita. Torkki nostaa näistä arkkityypeistä tuhkimotarinan rinnalle kaksi muuta yleistä arkkityyppiä: tarinan Daavidista ja Goljatista sekä tarinan ihmisestä, joka uskoo omaan totuuteensa niin paljon, että nousee järjestelmää vastaan (esimerkiksi *Tuntemattoman sotilaan* alikersantti Rokka).¹⁴⁵ Brunerin¹⁴⁶ mukaan tarinoiden universaalius voidaan ymmärtää myös 'fabulan' käsitteen avulla. Fabula tarkoittaa ihmiselämälle leimallisia, toistuvia teemoja, jotka ovat jopa ikuisia: ne esiintyvät tarinasta toiseen eri ajassa. Tällaisiksi teemoiksi Bruner nimeää: ”syntyminen ja kuoleminen, rakkaus ja seksuaalisuus, kasvaminen, kamppailu, katkeruus, kauna, kateus, lojaalisuus ja mustasukkaisuus, tahto valtaan tai vapauteen”.¹⁴⁷

Aristoteleen runousoppia voidaan pitää narratiivisen tutkimuksen alkulähteenä¹⁴⁸. Aristoteelinen draamankaari¹⁴⁹ lähtee liikkeelle päähenkilöstä. Koska Aristoteles oli sitä mieltä, että onnistunut draama herättää yleisössä tunteita (ensin sääliä ja pelkoa, myöhemmin vapautuksen), on päähenkilöä kohtaan pystyttävä tuntemaan sympatiaa. Kun päähenkilö on tunnustettu hyväksi ja jaloksi, seuraa konflikti, johon hahmo joutuu. Konflikti voi olla ulkoinen, esimerkiksi toisten luoma uhka, vaara tai este. Konflikti voi myös nousta hahmon omasta epäonnistumisesta, mutta se ei saa olla sellainen *hamartia*, jonka myötä sympatia hahmoa kohtaan haihtuu. Hyvässä draamassa konfliktia seuraavat monet mielenkiintoiset käänteet, jotka huipentuvat ratkaisuun, kliimaksiin. Ratkaisun hetkellä tosiasiat paljastuvat niin tarinan henkilöille kuin yleisöllekin.¹⁵⁰

¹⁴³ Emt. 49–55.

¹⁴⁴ Ks. Jung 1981.

¹⁴⁵ Torkki 2014, 39–43.

¹⁴⁶ Esim. 1987, 17–20.

¹⁴⁷ Heikkinen 2001, 128.

¹⁴⁸ Esim. Hänninen 2000, 16; Heikkinen 2001, 117.

¹⁴⁹ Esim. Torkki 2014, 53–55.

¹⁵⁰ Ks. Aristoteles (1998), Runousoppi. Suom. Pentti Saarikoski.

Kertomuksen ei kuitenkaan tarvitse olla erityisen draamallinen tai sisältää edellä mainittuja arkkityyppisiä ominaisuuksia. Mitä tahansa tekstiä voidaan käsitellä kertomuksena¹⁵¹. Monissa kertomuksissa on kuitenkin kronologinen tapahtumakulku, eli ne ovat jossain määrin juonellisia. Nykymaailmassa kertomuksia on joka puolella, esimerkiksi eri muodoissa mediassa. Ihmiset jäsentävät paitsi historiaa ja ajallisia muutoksia, myös omaa kehitystään kertomusten kautta.¹⁵² Tämän tutkielman teoria käsittelee tarinallisuutta erityisesti sankaruuden käsitteen kontekstissa. Sankaritarinat ovat erityisen tunteisiin vetoavia kertomuksia henkilöistä, jotka ovat kenties kohdanneet vaikeuksia, mutta voittaneet ne ja päässeet tavoitteeseensa, oli se sitten vapaus tai menestys. Sankaritarinoissa on monia hyvin draamallisia piirteitä. Tällaisten tarinoiden tehtävä on välittää legendaa, innostaa jälkipolvia ja toimia esikuvina. Ne ovatkin parhaimmillaan yhtä jännittäviä ja mukaansatempaavia kuin romaanit tai elokuvat.

3.4. Risto Rytin tapaus ja aineiston esittely

Risto Ryti tuli Suomen valtion johtoon Presidentti Kyösti Kallion kuoltua vuonna 1940. Sitä ennen hän toimi pääministerinä, kantaen pitkään suurimman vastuun maan johtamisesta vanhan presidentin sairastellessa. Kuten monista muistakin Suomen presidenteistä, myös Rytistä on kirjoitettu kohtuullisen paljon muistelmateoksia sekä erilaisia sota-aikaa käsitteleviä julkaisuja. Olen lukenut tätä tutkielmaa varten tällaisia kirjoja jokaiselta sodan jälkeiseltä vuosikymmeneltä 1950-luvulta 2010-luvulle. Uusin teoksista on Meinanderin (2013) *Risto Ryti: luonne, konteksti ja sattuma*. Artikkelini on osa Risto Ryti -seuran julkaisua. Toinen uudehko teos on Lasse Lehtisen ja Hannu Rautkallion (2005) *Kansakunnan sijaiskärsijät. Sotasyllisyys uudelleen arvioituna*. Yhdeksänkymmentälukua edustaa Turtolan (1994) *Risto Ryti. Elämä isänmaan puolesta*. Virkkunen (1985) on kirjoittanut maamme presidenteistä kertovaan kirjasarjaan teoksen *Ryti. Myrskyajan presidentti*. Skytän *Ei muuta kunniaa. Risto Rytin kujanjuoksu 1939-1945* on julkaistu vuonna 1971. Juhani Suomen ennenjulkaisematon tutkielma ilmestyi 1980-luvun lopussa, mutta se edustaa kirjoitusajankohtaansa 1960-lukua. Teos on nimeltään *Kohtalona yksinäisyys. Risto Rytin tie Suomen politiikan johtoon*. Rytin kuolinvuonna 1956 julkaistut Puntilan *Risto Rytin valtiomiehentyö ja*

¹⁵¹ Alasuutari 1999, 126.

¹⁵² Emt. 127.

Soinin *Kuin Pietari hiilivalkealla. Sotasyllisyysasian vaiheet 1944-1949* olivat luonnollinen valinta vanhimmiksi analysoitaviksi teoksiksi.

Risto Ryti oli presidenttinä varsin lyhyen aikaa, mutta hänen kautensa tekee erityisen merkittäväksi sota-aika. Monissa kirjoituksissa Rytin ympärille on rakennettu jopa sankarikulttia¹⁵³, toisaalta hänestä kirjoitettua historiaa leimaa kompleksisuus suhtautumisessa sodan käännteisiin, varsinkin jatkosodan alkuun ja loppuun sekä sodan jälkeisiin tapahtumiin sotasyllisysoikeudenkäynteineen. Usein sodasta puhuttaessa muistetaan ensimmäiseksi marsalkka Mannerheim. Ryti jää kieltämättä historiassa monesti Mannerheimin varjoon. Sodasta käytetty 'torjuntavoitto' -retoriikka ja sitä seurannut Paasikiven–Kekkosen valtakausi korostavat pikimminkin Mannerheimin johtajuutta ja itänaapurin kanssa luovimista sodan jälkeisinä vuosikymmeninä.

Risto Ryti on kuitenkin kiinnostanut tutkijoita ja kansalaisia kaikki nämä vuosikymmenet. Aikojen muuttuessa suhtautuminen sotaan ja sen johtohenkilöihin on muuttunut.¹⁵⁴ Vähän väliä Rytin teot nostetaan julkiseen keskusteluun, ja usein tuota keskustelua leimaavat sankaruuden ja uhriuden monet puolet.¹⁵⁵ Tämän tutkielman tavoite on analysoida niitä kertomuksia ja tarinoita, joita Rytistä on kirjoitettu sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Analyysin avulla yritän tavoittaa jotakin siitä, millainen on Risto Rytin tarina. Toisin sanoen millaisia kertomuksia Rytistä on esitetty ja mitä merkitystä eli tarinaa nuo kertomukset välittävät.¹⁵⁶ Ymmärtääksemme Rytin toiminnan motiiveja sekä hänen henkilöahmoaan, on välttämätöntä, että tunnemme sotaa edeltäneen ajan, sota-aajan sekä sodan jälkeisen ajan tapahtumia. Lisäksi katsaus tuon ajan poliittiseen ilmapiiriin on väistämättä oleellinen. Rytin oma persoonallisuus on myös merkityksellistä, kun Rytiiä käsitellään sankarina tai uhrina.

Sota-aajan presidentti

Risto Rytin sanotaan joutuneen presidentin paikalle vasten tahtoaan¹⁵⁷. Hän oli ollut ehdokkaana aiemmin vuonna 1925¹⁵⁸, jolloin vaalin voitti Relander. Kuitenkin Ryti oli

¹⁵³ Meinander 2013, 130.

¹⁵⁴ Tästä lisää analyysissä.

¹⁵⁵ Esim. em. *Suuret suomalaiset*.

¹⁵⁶ Ks. Torkki 2014 19, 21.

¹⁵⁷ Meinander 2013, 140.

jo jättänyt aktiivisen poliittisen uransa, ja siirtynyt töihin Suomen pankkiin. Usein Rytin kohdalla korostetaan sitä, kuinka hän oli onnellinen toimessaan Suomen pankissa, ja pelkämästä vastuuntunnosta suostui tulemaan uudestaan mukaan valtion politiikkaan.¹⁵⁹ Rytiä on luonnehdittu yleensä viileäksi, rauhalliseksi ja jopa etäiseksi henkilöksi, jolla oli kuitenkin erinomaisen hyvä muisti, kylmät hermot ja asiallinen tyyli. Ryti ei näytellyt empaattista tai tunteillut turhia. Hän ei myöskään erityisemmin yrittänyt miellyttää ketään, vaan pysyi asialinjalla. Rytin kohdalla korostetaan usein hänen henkistä kantiaan ja vastuunkantokykyään sekä ehdotonta oikeudenmukaisuutta ja lainopillisia periaatteita.¹⁶⁰

Monissa yhteyksissä korostetaan sitä, kuinka vastentahtoisesti Ryti suostui ottamaan valtakunnan kärkimiehen paikan. Läpi vuosikymmenien Ryti-kirjallisuudessa on toistettu Kyösti Kallion vetoamusta, jonka mukaan hän taivutti Rytin takaisin poliittiselle uralle sanoen, että joka ei hädän hetkellä riennä maansa avuksi parhaalla taidollansa, on verrattavissa rintamakarkuriin.¹⁶¹ Rytillä nähtiin olevan kykyjä, joiden ansiosta hän olisi erityisen etevä johtamaan Suomea suurvaltojen puristuksessa. Häntä on sanottu jopa laskelmoivaksi, tunnekylläksi ja sopivasti ovelaksi.¹⁶² Kuitenkin herää väistämättä kysymys, oliko vastuuntuntoinen Ryti pelkkä pelinappula siinä pelissä, jolla Suomi lähti hakemaan hyvitystä talvisodasta. Toisaalta voidaan kysyä, oliko Ryti maan presidenttinä juuri oikea henkilö jarruttelemaan Suomen joutumista suursodan keskelle, ja pahimmassa tapauksessa takaisin Neuvosto-Venäjän alaisuuteen tai natsien joukkovoimaksi Stalinin armeijaa vastaan.

Sodan strateginen johto oli Mannerheimilla, jonka kanssa Ryti teki tiivistä yhteistyötä. Ryti on Suomen presidenteistä ainoa, joka ei ole koskaan toiminut puolustusvoimien ylipäällikkönä¹⁶³. Mannerheimin ja Rytin yhteistyötä on yhtäältä kuvattu saumattomaksi, toisaalta tahtojen taistoksi, jossa henkilökohtaiset edut ja suuret egot kamppailivat.¹⁶⁴ Joka tapauksessa Ryti oli hyvin perillä sodankulusta ja sen

¹⁵⁸ Virkkunen 1985, 6.

¹⁵⁹ Esim. Suomi 1989, 65, 87; Meinander 2013, 140.

¹⁶⁰ Esim. Meinander 2013, 128–130; Suomi 1989, 9–10.

¹⁶¹ Esim. Suomi 1989, 172–173.

¹⁶² Meinander 2013, 130.

¹⁶³ Turtola 1994, kuvaliite 3.

¹⁶⁴ Esim. Meinander 2013, 141.

etenemisestä. Ryti omasi erityisen hyvän muistin ja ainutlaatuisen tilannetajun¹⁶⁵, jonka vuoksi hän ei voinut olla pelkkä sivustakatsoja Suomen puolustustaistelussa.

Jatkosodan alku, loppu ja jälkipyykki

Jo pelkästään varsinkin jatkosotaan johtaneista syistä on kiistelty vuosikymmeniä. Myös sodan lopun tapahtumat sekä sodanjälkeinen sotasyällisysoikeudenkäynti ja sen välttämättömyys ovat vielä nykyaikanakin kirvoittaneet eriäviä mielipiteitä ja tulkintoja.¹⁶⁶ Sodan alkua koskien toisen tulkinnan mukaan Suomi ajautui sotaan suurvaltojen puristuksessa, ajopuun tavoin. Sittemmin ajopuu-teoria on lytätty. Toinen ääripää näkee sodan hyvityssotana, johon pyrittiin. Tarkoitus oli valloittaa takaisin menetetyt alueet. Nykytulkinta löytynee jostain näiden väliltä. Suomi toimi läheisissä suhteissa Natsi-Saksan kanssa, mutta pyrki säilyttämään suhteensa myös liittoutuneiden kanssa. Se oliko Suomi Saksan liittolainen vai kävikö Suomi erillissotaa Saksan rinnalla, lienee näkökulmakysymys. Tosiasia on, että yllä pidettiin kahta kulissia, joiden avulla Suomi yritti toteuttaa omia tavoitteitaan. Tietyissä vaiheessa Suur-Suomi -haave oli varmasti tavoite, mutta sodan edetessä ja Saksan häviön häämöttäessä pyrkimykset kohtuullisiin rauhanehtoihin olivat etusijalla.¹⁶⁷

Sodan lopun vaiheista ja tehdyistä päätöksistä on niistäkin kiistelty. Jo sodanaikana varsin hampaaton rauhanoppositio ajoi rauhaa. Silloinen valtionjohto oli hankalassa tilanteessa: rauhaa haluttiin, koska toisen maailmansodan lopputulos alkoi olla selvä, mutta rauhanehdoista haluttiin kohtuulliset. Katsaus jatkosodan lopun historiaan osoittaa, kuinka monesta huonosta vaihtoehdosta oli valittava kohtuullisin Suomen kannalta. Olisi kuitenkin hätiköityä vetää liian suorja johtopäätöksiä siitä, miten sodan loppu olisi pitänyt järjestää. Historiankirjoitus perustuu hyvin pitkälti valtiomiesten ja sodanjohtajien muistelmiin ja näkökulmiin. Osa sotaa koskevista selonteoista on edelleen salaisia. On siis mahdotonta sanoa edes sitä, mitä kukin päättävässä asemassa ollut henkilö tiesi missäkin vaiheessa. Lisäksi sodanjälkeinen sensuuri ja häviäjän asemassa kirjoitettu raportointi hävittänee osan totuudesta.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Emt. 128–129.

¹⁶⁶ Esim. Lehtinen & Rautkallio 2005 vs. Niku 2005.

¹⁶⁷ Ks. aiheesta esim. Apunen & Wolff – Pettureita vai patriootteja. Taitelu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta vuosina 1938–1948.

¹⁶⁸ Aihetta ovat pohtineet mm. Lehtinen & Rautkallio 2005 sekä Meinander 2013.

Kun rauha sitten saatiin aikaan, kirjattiin sopimukseen tuo kuuluisa 13. artikla, jonka pakottavuudesta on vielä nykyaikanakin eriäviä näkemyksiä. Yhden tulkinnan mukaan Suomi ei voinut väistää sotaan syyllisten tuomitsemista, vaikka se oli vastoin Suomen lainsäädännön periaatteita.¹⁶⁹ Toinen näkemys epäilee Neuvostoliiton mahdollisuuksia sekaantua loputtomasti Suomen asioihin. On esitetty, että sotasyllisyysoikeudenkäynti olisi voitu välttää. Sodan jälkeinen ilmapiiri antoi neuvostomieliselle kommunismille lisää kasvualustaa. Kuitenkin suhtautuminen kommunisteihin näkyy olevan yksi asia, josta jälkipolvet ovat sittemmin päässeet yksimielisyyteen. Läpikäymäni tutkimuskirjallisuuden perusteella kommunistien toimet eivät saa hyväksyntää, riippumatta siitä, mikä tutkimuksen kanta on edellä mainittuihin seikkoihin, kuten sotasyllisyysoikeudenkäynnin välttämättömyyteen.¹⁷⁰

Ryтин kohtalo

Sodan loputtua Suomi oli häviäjien puolella. Rauha oli saatu aikaan, mutta ehdot olivat kovat. Suomi joutui Neuvostoliiton entistä tiiviimmin valvovan silmän alle. Suomeen saapui valvontakomissio, jonka painostuksesta Suomessa säädettiin taannehtiva laki sotaan syyllisten tuomitsemiseksi¹⁷¹. Tunnelmat raskaan sodan rasittamassa Suomessa olivat muutenkin synkät ja ristiriitaiset, eikä sitä keventänyt se, että sotakorvaukset olisi maksettava ja sotaan syylliset tuomittava. Neuvostomieliset kommunistit halusivat tuomita sodan johtohahmot. Valtionjohto halusi säilyttää edes jonkinlaiset suhteet itään päin, mutta samalla ajatus Ryтин ja muiden tuomitsemisesta tuntui mahdottomalta. On sanottu, että lopulta lista sotasyllisistä ikään kuin keksimällä keksittiin. Samoin oikeudenkäynnin on sanottu olleen pelkkää poliittista peliä, jolla Suomi yritti säilyttää itsemääräämisoikeutensa ja kasvonsa.¹⁷²

Ryтіstä kerrottujen kertomusten ydintä asiamielessä on, että Ryti ja 7 muuta tuomittiin vankilaan. Vankilavuodet myös vaativat veronsa, ja Ryti sairastui vakavasti. Tiedetään, että Ryti palasi vielä hetkeksi toimeensa Suomen Pankkiin. Lopulta sairaus uuvutti

¹⁶⁹ Esim. Niku 2005, 11, 241.

¹⁷⁰ Näistä asioista tarkemmin analyysiluvuissa.

¹⁷¹ Spekuloin tätä näkemystä analyysiluvuissa.

¹⁷² Oikeudenkäynnin poliittisuudesta: ks. esim. Niku 2005, 36. Syyllisten ”keksimisestä”: ks. esim. emt, 18.

armahdetun entisen presidentin. Sittemmin on esitetty erilaisia vetoamuksia sotasyllisten kunnian palauttamiseksi. Toiset arviot eivät pidä tuomioiden kumoamista oleellisena.¹⁷³ Jo tuomittujen vankilassaoloaikana alettiin puhua patrioottiseen sävyyn ”sijaiskäräjöistämme”, joka tulenarassa ulkopoliittisessa ilmapiirissä aiheutti myös paheksuntaa.¹⁷⁴

¹⁷³ Ks. esim. Eskola 2003, 14.

¹⁷⁴ Valokuvausliike Helios teki näyteikkunaansa ”alttarin” sijaiskäräjöille. Ks. esim. Turtola 1994, kuvaliite 4; Niku 2005, 106–108.

4. AINEISTON ANALYYSI

Aineistona tässä tutkielmassa on Rytiiä koskevaa kirjallisuutta 1950-luvulta nykypäivään saakka. Aluksi käsittelen lyhyesti jokaisen teoksen yksittäisenä kuvauksena, joka muodostaa osaltaan palan Rytin tarinasta. Analysoin kirjoituksen tyyliä, asennetta, sisältöä ja julkaisuajankohdan vaikutusta Rytistä välittyvään kuvaan. Tarkoitus ei ole tyhjentävästi analysoida kunkin teoksen sisältöä, vaan kartoittaa sitä diskurssia, jonka pohjalta Rytin tarina rakentuu. Varsinaisia elämäkertoja Rytistä on tarjolla vain muutama, eikä niiden sisältö ole riittävän monimuotoista ainoaksi aineistoksi. Mukaan onkin valittu teoksia, jotka käsittelevät myös sotasyllisyysoikeudenkäyntiä ja sota-ajan politiikkaa laajemmin. Aineisto käsittää varsin monta teosta, joiden lukumäärään nähden analyysi yksittäistä teosta kohden voi vaikuttaa lyhyeltä, mutta monen teoksen kohdalla analyysi ei käsitä koko teosta, vaan keskittyy aiheen kannalta olennaisiin osiin.

Aineiston otanta on rajattu siten, että jokaiselta sodan jälkeiseltä vuosikymmeneltä on valittu yksi teos, paitsi 1950-luvulta kaksi. Käsittelen aineiston uusimmasta vanhimpaan edeten. Viisikymmenluvun teoksia on siis kaksi, tämä sen vuoksi, että Ryti kuoli teosten ilmestymisvuonna 1956, jolloin asia luonnollisesti oli paljon esillä ja ajankohtainen. Aineiston rajaus on siis puhtaasti ajallinen. Ajatuksena on luoda jonkinlainen kokonaiskuva Rytin elämän jälkeisistä vuosikymmenistä, joina hänestä on kerrottu kertomuksia, jopa sankaritarinoita. Yksi teoksista ilmestyi vasta 1980-luvun lopulla, mutta se käsittelee parikymmentä vuotta aikaisemmin tehtyä tutkimusta ”sellaisenaan”, kuten kirjoittaja asian ilmaisee.¹⁷⁵

Syvemmän näkökulmaani toisessa analyysiluvussa, jossa käsittelen esimerkinomaisesti teoksista poimittuja pienempiä kertomuksia, jotka on kategorisoitu teemoittain. Kun ensimmäisen analyysiluvun tavoite on tavoittaa jotakin siitä, miten Rytiiä on kirjallisuudessa vuosikymmenien aikana käsitelty, on toisen luvun tarkoitus pureutua yksittäisiin kertomuksiin, joiden kanta-aottavuus ja merkityksen välittäminen tulee selkeämmin esille. Tällainen edellä mainittu narratiivien analyysi¹⁷⁶, teemoittain ryhmittely, paljastaa hyvin Ryti-diskurssin eri ulottuvuudet. Teemat on nimetty sen mukaan, mitkä asiat toistuvasti nousivat esiin aineistosta.

¹⁷⁵ Suomi 1989, 10.

¹⁷⁶ Polkinghorne 1995, 6-8, 15.

Kertomusten analyysin keskiössä on se puhetapa, joka noissa kertomuksissa esiintyy, jolla rakennetaan sankaruuden diskurssia.¹⁷⁷ Näin ollen tämän tutkielman analyysimetodi on paitsi kertomusanalyysi, se myös lähestyy diskurssianalyysiä. Monin tavoin nämä kaksi varsin laveata tutkimusmetodia ovat lähellä toisiaan. Suonisen mukaan olennaista diskurssianalyysissa on se, miten subjektit kielenkäyttönsä avulla ”tekevät ymmärrettäväksi asioita”. Diskurssianalyysin tarkoitus ei ole selvittää, kerrotaanko asiasta totuus tai onko kertomus todenmukainen, vaan tutkia sitä tapaa, jolla merkityksiä tuotetaan ja seurauksia rakennetaan selityksien kautta.¹⁷⁸ Samoin kertomusten tutkimisessa huomio kiinnittyy niihin merkityksiin, joita kertomusten kertomisella tuotetaan ja välitetään¹⁷⁹.

4.1. Teosten analyysi

Meinander, Henrik. (2013) Risto Ryti: luonne, konteksti ja sattuma. Teoksessa Tiihonen, Seppo –Maritta Pohls– Juha Korppi-Tommola (toim.) Presidentti johtaa. Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Hiljattain ilmestynyt Risto Ryti-seuran 20-vuotisjulkaisu perehtyy suomalaisiin presidentteihin. Henrik Meinander on kirjoittanut tuohon julkaisuun Risto Rytistä luonnehdinnan, jonka tavoitteena lienee nykyajasta käsin tarkastella Rytin toimintaa varsin neutraaliin sävyyn. Meinander ikään kuin näyttäisi asettuvan Rytin mielen sisälle, ja yrittää katsoa asioita laajemmassa perspektiivissä, sanoutuen irti pateettisesta tunteilusta tai uhrimielen luomisesta. Kaikesta huolimatta neutraaleinkaan arvio ei kykene piilottamaan sitä arvonantoa, joka Rytille väistämättä kuuluu. Meinander ei esitä Rytiiä marttyyrin sädekehän valaisemana, vaan rationaalisen ja vastuuntuntoisen johtajana, joka teki ratkaisunsa parhaalla katsomallaan tavalla. Vaikka kyseinen kirjoitus yrittää sanoutua irti niin sanotusta Ryti-kultista, on Rytin sankaruus silti luettavissa rivien välistä.

Risto Ryti oli presidenttinä vain alle 3 vuotta. Pääministerinä ja presidenttinä hän toimi valtionjohdossa 1939–1944, eli Suomen talvi- ja jatkosodan ajan. Sota-aikaa ei siten

¹⁷⁷ Railo 2010, 128–129.

¹⁷⁸ Suoninen 1999, 18.

¹⁷⁹ Vrt. luku 3.1. ja 3.2.

voida sivuuttaa puhuttaessa Risto Rytistä. Sota vaikutti ennen kaikkea siihen, että päätöksiä piti tehdä nopeasti ja usein hyvin suurista asioista.¹⁸⁰ Ryti oli erityisen älykäs ja tilannetajuinen, ulkopuolisten silmin jopa tunnekylmä ja etäinen. Hän luopui jo kertaalleen poliitikon urasta, sillä ilmeisesti hän ei kyennyt näyttelemään empaattista, tai sitten hän koki olevansa epäsopeva politiikkaan paitsi sen sosiaalisten haasteiden, myös turhauttavan riitaisuuden vuoksi. Juuri kylmäpäinen päättely, terävä älykkyys, vastuuntunto ja kyky tehdä vaikeitakin päätöksiä tunteilematta, olivat ominaisuuksia, joiden vuoksi hänen katsottiin olevan juuri sopeva johtohahmo sodan keskellä.¹⁸¹

Rytin ura maan johdossa on varsin klassiselta kuulostava traaginen sankaritarina, jonka päätös sisältää ikiaikaisia ihannoituja elementtejä: toisten puolesta uhrautumisen ja kuoleman täydellistämisen sankaritarinan alun¹⁸². Meinander kritikoi tällaista Rytin ympärille sotien jälkeen rakennettua marttyyripuhetta ja jopa kultin kaltaista ihannointia, jonka tavoite oli nostaa Ryti jalustalle 'sijaiskärsijänä', jonka kunnia tulisi palauttaa kumoamalla hänen sotasyllisyystuomionsa¹⁸³. Vaikka Ryti -kultin syntymiseen on voinut osaltaan vaikuttaa hänen itsensä esittämä puolustuspuhe - henkinen testamentti sotasyllisyysoikeudenkäynnissä - olisi Ryti Meinanderin mukaan nähnyt tällaisen tunteilun ja politikoinnin liioitteluna. Ryti ymmärsi paikkansa, ja teki kaikkensa saadakseen tahtonsa läpi. Hän joutui käyttämään monia politiikastakin tuttuja metodeja manipuloinnista propagandaan ja sensuuriin saakka. Marttyyriuden sijaan täytyisi nähdä Rytin teot.¹⁸⁴

Ryti käytti laajaa taloudellista ymmärrystään taitavasti hyväkseen sotavuosien aikana. Mannerheim armeijan ylipäällikkönä on saanut kunniaa laajasta ymmärryksestään maanpuolustuksellisissa ratkaisuissa. Samalla tavoin Ryti näki Suomen taloudelliset ja logistiset haasteet laajassa mittakaavassa.¹⁸⁵ Rytinä on monesti luonnehdittu tunnekylmäksi ja etäiseksi, Meinanderin mukaan hän oli kuitenkin tavoitteellinen päätöksentekijä, joka tuli toimeen kaikissa piireissä. Ryti oli enemmänkin hillityn henkevä kuin tunteikas ja mahtaileva. Sota-aikana tällainen kylmä rauhallisuus toimi,

¹⁸⁰ Meinander 2013, 125-126.

¹⁸¹ Meinander 2013, 128-130.

¹⁸² Esim. Kemppainen 2006.

¹⁸³ Meinander 2013, 130.

¹⁸⁴ Emt, 130.

¹⁸⁵ Emt, 131.

mutta rauhanaikana Ryti tuskin olisi saanut suosiota, sillä poliitikon täytyy osoittaa tunteitaan ja vedota ihmisiin.¹⁸⁶

Talvisodan lopussa pääministeri Ryti ja ulkoministeri Väinö Tanner taivuttivat muut ministerit rauhantekoon. Ryti vakuutti hallitukselle, että menetetyt alueet saataisiin Saksan avulla vielä aikanaan takaisin. Voitaisiin siis Heikki Ylikankaan¹⁸⁷ tavoin sanoa Suomen lähteneen Saksan tielle jo tuolloin. Meinanderin mukaan Ryti kuitenkin käytti argumenttinsa harkiten ja manipulointitarkoituksessa. Ryti ei ehkä uskonut Saksan apuun, muttei välttämättä ollut sitä vastaanakaan. Totuutta emme voi tietää, sillä Rytin oma kanta asiaan on kirjattuna hänen puolustuspuheenvuoroonsa. Erillissodasta puhuminen oli paitsi kahden kulissin politiikkaa, myös vallankäyttöä. Joka tapauksessa Suomi tarvitsi liittolaisen, eikä niitä ollut montaa tarjolla. Uusi sota häämötti mahdollisena, eikä Suomella ollut tarvetta joutua talvisodan kaltaiseen puristukseen uudestaan. Presidenttinä Ryti otti ohjat ulkopoliitikasta, jolloin myös tiedonkulun kontrollointi oli ensiarvoista. Meinander esittää, että Suomi ja Saksa yhteistuumin lähtivät hyökkäämään Neuvostoliittoon, mutta Suomi korosti erillissota -teesiään niin kotimaahan kuin länsimaihinkin päin. Virallista sopimusta Saksan kanssa ei kuitenkaan ollut ennen kesää 1944. Kuitenkin tällainen ”fiktio ylläpito” oli uhrattava, kun Ryti–Ribbentrop -sopimus tehtiin.¹⁸⁸

Sodan sanelema julkinen mykkäkoulu sopi harvinaisen hyvin Rytin luonteelle ja johtamistyyliille, jolle oli täysin vieraita kaikenlainen populismi, poliittisten pisteiden kerääminen ja ideologisten intohimojen julkituonti. Vaikka monet sota-ajan sensuurikäytännöistä jatkuivat Neuvostoliiton arvovallan ja oman turvallisuustarpeensa tiedostavassa YYA-Suomessa, jatkosodan sensuurikäytännöt olivat aivan omaa luokkaansa. Äärivasemmisto kohdisti sittemmin useasti kärkevää kritiikkiä Paasikiveä kohtaan, ja Kekkonen joutui ensimmäisen vaalikautensa aikana laajan poliittisen rintaman hyökkäysten kohteeksi. Ryti ei sitä vastoin koskaan joutunut vastaavaan sisäpoliittiseen puristukseen toimiessaan presidenttinä, minkä vuoksi emme tarkkaan ottaen voi tietää, miten hän olisi siitä selvinnyt. Todennäköisesti melko huonosti. Rytiä ei siivittänyt presidentinvirkaan henkilökohtainen vallanhimo tai pätemisen tarve vaan vastuuntunto, mikä ilmeni konkreettisesti heinäkuun lopussa 1944, jolloin hän erosi virastaan heti, kun siihen tarjoutui tilaisuus. Hän olisi ilomielin jäänyt sivuun virastaan jo aiemmin, jos siihen olisi tarjoutunut järkevä mahdollisuus.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Emt. 132–133.

¹⁸⁷ Emt. 133.

¹⁸⁸ Emt. 133–139.

¹⁸⁹ Meinander 2013, 139–140.

Ryti toimi tiiviissä yhteistyössä Mannerheimin kanssa, joka oli ylipäällikkönä koko Rytin presidenttikauden. Heidän saumaton yhteistyönsä oli toisiaan tukevaa. Ryti malttoi mielensä, odotti kun siihen oli tarvetta. Yhdessä uskoteltiin, että jatkosotaan oli ajaututtu vastoin omaa tahtoa. Saksan kanssa liittouduttiin tarkoituksella ja liittolaisuudesta irtautuminen suunniteltiin tarkoin, jotta se tapahtuisi siististi. Kaikki kotimaahan, ulkomaille ja historiankirjoittajille sanottu oli yhdessä suunniteltu ja muotoiltu.¹⁹⁰ Kun sodasta oli viimein irtauduttava, Mannerheim suostuteltiin presidentiksi. Siinä mielessä Ryti oli kaksikon altavastaja, joka lopulta uhrattiin, jotta Mannerheim voisi astua presidentin virkaan ja säästyä syytöksiltä.

Ryti käytti paljon aikaa pohtiessaan jatkuvasti sodan mahdollisia käännteitä. Hänen muistinsa oli erinomainen, ja sen avulla hän hahmotteli tulevaisuusskenaarioita, samalla pitäen päänsä kylmänä ja julkisivun puhtaana. Ryti oli valmis uhraamaan kaiken maansa vuoksi, mutta se vaati veronsa. Vastuu painoi kuitenkin enemmän kuin oma fyysinen tai psyykinen terveys. Sattuma näytteli usein merkittävää roolia siinä taistelussa, jota Suomi kävi Ryti keulakuvanaan. Ryti näyttäisi uskoneen kohtaloon, mutta kylmä järkeily joko esti häntä puhumasta tällaisista hengen asioista, tai sitten suojasi häntä liialta tunteilulta.¹⁹¹ Sana 'kohtalo' esiintyy Ryti-diskurssissa varsin usein. Sillä korostetaan Rytin traagista uhrautumista ja kovaa tuomiota. Kohtalo assosioituu myös jumalalliseen johdatukseen ja jopa Rytin marttyyrikuoleman omaiseen uhraukseen. Nationalismille tällainen retoriikka on herkullista käyttövoimaa, onhan kyseessä yhteen sankariin sidottu kansakunnan kohtalo.¹⁹²

Lehtinen, Lasse ja Rautkallio, Hannu. (2005) Kansakunnan sijaiskärsijät. Sotasyllisyys uudelleen arvioituna. Helsinki: WSOY.

Kuten teoksen nimikin antaa ymmärtää, kyseessä on yksi uusimmista Rytin puolustuspuheista. Lehtinen ja Rautkallio yrittävät osaltaan jälleen kerran puida sotasyllisyysasian pohjiaan myöten. Kansakunnan sijaiskärsijät on suorastaan poliittinen puheenvuoro, joka esittää intohimoisesti kirjoittajiensa kannan.

¹⁹⁰ Emt. 140–141.

¹⁹¹ Emt. 142–144.

¹⁹² Ks. luku 2.4.

Sotasyällisyysasia ja Rytin tapaus ovatkin aina olleet varsin tunteita herättäviä kysymyksiä. Lehtisen ja Rautkallion esitykseen lienee kuitenkin syytä suhtautua terveellä kriittisyydellä, ottaen huomioon sen, kuinka Lehtinen on tullut tunnetuksi Rytin puolustajana. Kuten sanottu, kyseinen teos on eräänlainen manifesti, ja juuri se tekee siitä erityisen kiinnostavan ja merkittävän analyysin kohteen.

Sotasyällisyyssoikeudenkäynnistä sanotaan heti johdannossa:

Suomen kansan enemmistö piti syytteitä tekaistuina ja tuomittuja sen perusteella syyttöminä. Historiaan nämä miehet marssivat sankareina ja kansakunnan sijaiskärsijöinä. Oikeudenkäynnin suomalaiset puoltajat esittelivät asian julkisuudessa niin, että nimenomaan Liittoutuneiden Valvontakomissio vaatisi syytettyjä tuomiolle. - - Kuviteltiin, että syyllisyyden myöntäminen ja tuomitseminen oli poliittisesti välttämätöntä.¹⁹³

Lehtisen ja Rautkallion mukaan Ryti ja muut sotasyällisiksi tuomitut olivat lähtökohtaisesti sankareita. Heihin henkilöityy se suomalaisia kauan hiertänyt sodan trauma, johon aina uudestaan palataan muun muassa sotasyällisyyssoikeudenkäynnin tai neuvostosuhteiden käsittelyn konteksteissa. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen perehtyä enempää itse sotasyällisyysasian yksityiskohtiin tai jatkosodan syihin, joita kyseessä oleva teos pääasiallisesti käsittelee. Olennaista on se, kuinka vielä nykyaikanakin Rytin tapaus nostattaa suuria tunteita ja kiivaita kannanottoja. Lehtinen ja Rautkallio tulevat loppupäätelmään, jonka mukaan sotasyällisyyssoikeudenkäynti ei välttämättä olisi ollut pakollinen¹⁹⁴. He pitävät epätodennäköisenä sitä pelättyä skenaariota, että Stalin olisi irtisanonut rauhansopimuksen tai vienyt oikeudenkäynnin Neuvostoliiton maaperälle. Suurimmaksi syntipukiksi Suomen 45-vuotiseen ”pehmeään haltuunottoon” Neuvostoliiton toimesta nimetään Kekkonen.¹⁹⁵

Lehtinen ja Rautkallio nostavat Rytin uhrautumisen teoksensa keskiöön. Ryti sai kovimman tuomion juuri Ribbentropille omissa nimissään antamansa sitoumuksen vuoksi. Suomi teki liittolaissopimuksen Saksan kanssa, mutta Ryti allekirjoitti sen henkilökohtaisesti. Myöskään eduskuntaan asiaa ei viety, kuten edellä on mainittu. Ryti teki sitoumuksen, koska sodasta irrottautumisella olisi sillä hetkellä ollut liian kallis hinta. Rauhanoppositio, johon myös Kekkonen kuului, olisi tehnyt rauhan jo aiemmin ja

¹⁹³ Lehtinen & Rautkallio 2005, 13.

¹⁹⁴ Emt. 294.

¹⁹⁵ Emt. 289, myös 38.

jopa ehdoitta. Ryti pelasti Suomen murskatappiolta ja sai palkkioksi kuritushuonetuomion.¹⁹⁶ *Kansakunnan sijaiskärsijät* pitää yllä niin sanottua Ryti -kulttia. On mielenkiintoista, kuinka esimerkiksi samoihin aikoihin ilmestynyt Risto Nikun *Kahdeksan tuomittua miestä* esittää sotasyällisyysoikeudenkäynnin välttämättömyyden täysin toisin kuin Lehtinen ja Rautkallio teoksessaan.

Turtola, Martti. (1994) Risto Ryti. Elämä isänmaan puolesta. Helsinki: Otava.

Martti Turtolan Ryti -elämäkertaa on eittämättä yksi laajimmista ja perusteellisimmista tieteellisistä Ryti -tutkielmista. Turtolan itsensä mielestä Neuvostoliiton hajoaminen ja muut Venäjän mullistukset ovat syynä siihen, että teos on sellainen kuin se on. Valtio ei ole aiemmin voinut rahoittaa sotasyälliseksi tuomitun presidentin elämäkertaa, sillä suhteet itään ovat sen estäneet. Turtolan mukaan suomalaisten keskuudessa on kuitenkin aina elänyt ”toinen totuus”, jonka mukaan Ryti on kaikkea muuta kuin syyllinen tai rikollinen.¹⁹⁷

Risto Ryti on Suomen presidenteistä vähiten tunnettu. Ryti ei pitänyt julkisuudesta, joten hänestä ei olekaan voinut tulla kovin tunnettua. Häntä on pidetty arvoituksellisena marttyyrinä, joka on lähinnä tunnettu uhrauksestaan Suomen puolesta. Elinaikanaan Ryti ei saanut, ainakaan valtion taholta, suoranaista hyvitystä. Silti suoranaisen ylistyskirjoituksen kirjoittaminen ei tee kohteelleen oikeutta.¹⁹⁸ Turtolan varsin neutraali ja laaja teos sisältää yksityiskohtaisia kuvauksia Rytin koko elämän ajalta. Kerrontaan on taitavasti yhdistetty eri henkilöiden sitaatteja. Rytin läheiset poliitikkokollegat Tanner ja Linkomies pitivät Rytiiä arvossa. Heidänkin suustaan on kuultu Rytin olleen hyvä yhteistyökumppani, kylmäpäinen johtaja ja vastuuntuntoinen isänmaanystävä.¹⁹⁹ Sodan lopusta Turtola kertoo, että Ribbentrop -sopimukseen kaatui Rytin ura poliitikkona ja valtiomiehenä. ”Hirvittävässä paineessa” Ryti antoi sitoumuksensa Hitlerille. Ratkaisu ei kuitenkaan ollut suunnittelemaan, sitä oli pohjustettu tarkoilla lainopillisilla analyyseillä presidentin vallasta antaa henkilökohtaisia lupauksia. Ryti ei halunnut oman henkilönsä olevan esteenä päätöksille, jotka olivat maan parhaaksi.

¹⁹⁶ Lehtinen & Rautkallio 2005, 261–262.

¹⁹⁷ Turtola 1994, 9, 15–16.

¹⁹⁸ Emt. 19–21.

¹⁹⁹ Esim. Turtola 1994, 200–201, 271, 273–274.

Vaikka Rytiiä painostettiin, hän otti vastuun kokonaan itselleen.²⁰⁰ Juuri tämä paljon korostettu seikka Rytin toiminnassa nostaa Rytin sankariksi. Ryti asetti itsensä, 'oman henkilönsä', taka-alalle ajatellessaan yleistä etua. Vaikka tämän uhrauksen korostaminen on vuosikymmenien aikana saanut paljon pateettisia piirteitä, mikään ei voi pyyhkiä sitä niiden ihmisten mielistä, joille Ryti on todellinen sankari.

Ansiokasta Turtolan teoksessa on se, että se arvioi kriittisesti myös Rytin uhrauksen hyötyjä. Saksalta saatu apu ei ehkä ollut riittävä, mutta sen tarkoituksaan ei loppupeleissä ollut olla, sillä sopimuksesta oli tarkoitus irtautua. Lisäksi sopimuksen tekemisellä on mahdollisesti ollut vaikutuksia Stalinin asenteeseen rauhanneuvotteluissa sekä suomalaisten taistelutahtoon.²⁰¹ Turtola ei sälytä kaikkea kunniaan Rytille, vaan painottaa myös armeijan panosta: ”Risto Rytin valtiomieskautena pelasti taisteleva armeija kaksi kertaa maan tuholta. Ryti oli molemmilla kerroilla luomassa edellytyksiä torjuntavoitoille, pääministerinä talvisodassa ja presidenttinä kesällä 1944.”²⁰² Ryti oli siis paitsi sankari uhrautuessaan, myös ikään kuin yksi rintamalla taistelleista sotilaista. Juuri rintamakarkuruuteen vedoten oli presidentti Kallio aikoinaan painostanut Rytin pääministeriksi²⁰³. Rytin kohtalo uhrauksineen ja tuomioineen ikään kuin rinnastaa Rytin myös sotasankarin ohella sankarivainajiin. Sankarivainajat uhrasivat elämänsä puolustaessaan kotimaataan.²⁰⁴ Samalla tavoin Rytin on nähty uhranneensa elämänsä isänmaalle, vaikkei hän kuollut rintamalla. Kuitenkin sodan rasitusten on nähty lopulta nujertaneen Rytin niin henkisesti kuin fyysisestikin, joten vertaus sankarivainajaan ei liene monelle vieras ajatus.

Myös presidentin puoli rouva Gerda Ryti toimi miehensä rinnalla suomalaisia sodassa tukien. Rouva Ryti halusi yhdistää kansalaiset yhteiseen radiorukoukseen, jonka tavoite oli, että taistelutahto säilyisi ja rintamat jatkosodassa kestäisivät.²⁰⁵ Näin tehdessään Gerda Ryti toimi maanäitinä äitkansalaisen tavoin, toteuttaen 'yhteiskunnallista äitiyttä'²⁰⁶ eli huolehtiessaan kansasta äidin tavoin kasvattaen ja huolehtien.

²⁰⁰ Emt. 280–283, 299–301.

²⁰¹ Emt. 299, 301–304.

²⁰² Emt. 304.

²⁰³ Esim. Skyttä 1971, 23; Lehtinen & Rautkallio 2005, 17.

²⁰⁴ Esim. Kemppainen 2008, 17–20, 40–41, 51

²⁰⁵ Turtola 1994, Kuvaliite 3.

²⁰⁶ Ks. Kuusipalo 2011.

Sotasyllisyysoikeudenkäynti oli raskas niin syytetyille kuin kansallekin. Myös monet oikeuden työntekijät kärsivät tilanteesta. Neuvostoliiton painostus oli suurta, mutta se ei halunnut itse järjestää oikeudenkäyntiä, vaan Suomen oli nöyryyttävä ja tehtävä se itse. Syytetyt ymmärsivät tapahtumien näytösluontoisen poliittisuuden ja historiallisen merkittävyyden. Uhraus oli vietävä loppuun saakka.²⁰⁷ Turtolan mukaan tämä traagisuus Rytissä tekee hänestä mielenkiintoisen ja inhimillisen. Sen voisi myös nähdä alleviivaavan sitä pyyteetöntä sankarikuva, joka Rytin on monesti yhdistetty, ja joka tekee Rytistä sankarina mitä inhimillisimmän samaistumisen kohteen.²⁰⁸ Ryti oli älykäs ja menestyksekkäs, mutta hänen aikansa valtionpäämiehenä oli mitä hankalin.²⁰⁹

Matti Kurjensaaren ja Martti Turtolan tavoin yhdyin ajatukseen siitä, että ”Rytin kohtalossa oli antiikin tragedian tuntu läsnä”. Yleinen etu oli Rytillä henkilökohtaista onnea tai mielihyvää tärkeämpää. Hän oli vaatimaton, rehellinen, uhrautuva ja vastuullinen. Juuri nämä ominaisuudet tekivät hänestä suuren johtajan.²¹⁰ Rytin suuruutta ei kuitenkaan ole sodanjälkeisessä ilmapiirissä voitu tuoda esiin. Vasta Neuvostoliiton lakattua olemasta suomalaiset ovat todenteolla alkaneet toipua sodan traumasta. Erilaisia sodan perintöä vaalivia yhdistyksiä on perustettu ja avautuneita arkistoja kaiveltu.

Virkkunen, Sakari. (1985) Ryti. Myrskyajan presidentti. Helsinki: Otava.

Virkkusen Ryti -kirja on osa tasavallan presidenteistämme julkaistua kirjasarjaa. Se kuvailee varsin asialliseen, mutta kertovaan tyyliin Rytin elämän taustoja: lapsuutta, nuoruutta, opiskelua, perheen perustamista ja luonnetta. Läpi käydään jo tutuiksi monista julkaisuista tulleet Mommilan tragedia, kiinnostus mystiikkaan, ehdoton oikeustaju ja intohimo talouselämään. Virkkunen pitäytyy asiallisessa, kuvailevassa tyyliässä läpi teoksen. Hän kertoo Rytistä monia tunnettuja yksityiskohtia, kuten sen, että Ryti oli anglofiili, ja hän saikin Englannilta Victorian ritarikunnan komentajamerkin.

Kaiken kaikkiaan kirja on varsin kronologisesti etenevä kuvaus Rytin elämästä ja urasta politiikassa. Virkkunen käy seikkaperäisesti läpi sota-ajan vaiheet presidentin arjen

²⁰⁷ Turtola 1994, 321–322, 325–328.

²⁰⁸ Vrt. esim. Kemppainen & Peltonen 2010, 21–22.

²⁰⁹ Mt. 347–348.

²¹⁰ Mt. 349.

kautta. Varsinainen tätä tutkielmaa hyödyttävä materiaali löytyy kirjan loppuluvusta, joka sekin on nimetty teokselle tyypilliseen dramaattiseen otsikointityyliin: *Skyllan ja Kharybdiksen välistä*. Tämä paljon käytetty sanonta viittaa Odysseuksen seikkaluun, jonka eräässä vaiheessa laivan on kuljettava salmen läpi, jonka molemmilla rannoilla on hirvittävä peto vaanimassa läpikulkijoita. Ensimmäisenä tätä vertausta Suomen ja Rytin ponnisteluista lienee käyttänyt L. A. Puntila²¹¹. Varsin osuvasti Virkkunen on viitannut tähän antiikin Kreikan mytologian tarinaan. Neuvostoliiton ja Saksan puristuksessa Suomi joutui valitsemaan kahdesta pahasta pienemmän. Tästä tasapainoilusta on myös esitetty Rytin sanoneen, että ”piru ja belsebuubi” taistelivat keskenään²¹².

Rytin elämästä löytyy paljonkin tapahtumia, joilla on suorastaan draaman piirteitä. Kokonaisuutena Rytin elämäntarina voidaan nähdä jopa tragediana, jonka päähenkilö ei halunnut lähteä seikkailuun, mutta lähti kuitenkin, voittaen omat haasteensa ja esteensä, mutta jonka kohtalo oli tulla uhratuksi ja tuomituksi.²¹³ Hyvin monissa Rytin elämää ja toimia käsittelevissä teoksissa, niin kuin tässäkin, Ryti esitetään pyyteettömänä ja vaatimattomana uhrautujana, jonka kohtalo on ankara, kaikista uhrauksista huolimatta. Hyvin monissa yhteyksissä on myös vaadittu Rytille ja muille sotasyällisiksi tuomituille kunnian palautusta tai jopa tuomioiden kumoamista²¹⁴. Nikun²¹⁵ mukaan tuomitut ymmärsivät oikeudenkäynnin poliittisen luonteen, selvisivät vankeusajasta katkeroitumatta ja saivat lähes kansallissankarin kohtelun vapauduttuaan. Monissa yhteyksissä on kuitenkin pidetty Rytille osoitettua kunnioitusta riittämättömänä tämän vielä eläessä.

Virkkusen teos loppuu kuitenkin jo aikaan ennen sotasyällisyyskysymystä. Erottuaan presidentin virasta, Ryti palasi toimeensa Suomen Pankkiin. Hän myös muutti takaisin yksityiseen kotiinsa vaimonsa Gerdan kanssa.

Väsyneenä mutta jotenkin onnellisena tämä terveytensä ja voimansa isänmaalle uhrannut presidenttipari pysähtyi salin suuren ikkunan ääreen ihaillemaan Kaivopuiston vaahteroiden väriloistoa. Yhdessä ja yhä toisiinsa tukeutuen he olivat valmiit ottamaan vastaan, mitä tulevaisuus heille ja heidän maalleen oli tuova.

²¹¹ Ks. Turtola 1994, 310

²¹² Långfors 1997, 106.

²¹³ Vrt. Torkki 2014, 58.

²¹⁴ Ks. esim. Långfors 1997, 224; Niku 2005, 241.

²¹⁵ Niku 2005, 241–242.

Mutta kumpikaan tuskin vielä aavisti, että Risto Ryti vuoden kuluttua vangittaisiin ja tuomittaisiin sotasyllisenä kymmeneksi vuodeksi kuritushuoneeseen.²¹⁶

Näin proosallisesti Virkkunen päättää Rytin presidentin elämäkerran. Sävy on haikea ja surullinen, historian virheitä häpeilevä ja sankarin traagista kohtaloa korostava. Tyyli teoksessa ei kuitenkaan ole lukijaa valistava tai pateettisia korulauseita viljelevä, vaan toteava ja ajatuksia herättävä. Virkkunen ei sorru anakronistiseen historian tulkintaan, vaan pitäytyy kuvailevassa tyyliässä.

Erityistä myös tässä teoksessa on Gerda Rytin roolin korostaminen. Monesti valtionpäämiesten puoliset jäävät statistin asemaan suurmiesten elämäkertoissa. Virkkusen mukaan Gerdan ja Riston suhde oli kuitenkin ainutlaatuinen yhteistyösuhde. Toisiaan rakastaen ja tukien he selvisivät koettelemuksista, jotka eivät olleet pelkästään presidentin haasteita, vaan koko perheen. Myös edellä käsitelty Turtolan teos korostaa Gerdan ja Riston suhteen merkitystä.

Skyttä, Kyösti. (1971) Ei muuta kunniaa. Risto Rytin kujanjuoksu 1939-1945. Helsinki: Kirjayhtymä.

Alkutekstissä Skyttä mainitsee, että hän on kirjoittanut teoksensa täyttämään sitä aukkoa, että vielä 1970-luvulle tultaessa Risto Rytistä ei oltu julkaistu kattavaa elämäkertaa. Ryti ei myöskään saanut itse muistelmiaan valmiiksi.²¹⁷ Sittemmin myös Rytin omat keskenjääneet muistelmat on julkaistu.²¹⁸

Risto Ryti oli pääsotasyllinen. Neuvostoliiton valvontakomissio oli antanut ymmärtää, Suomen oikeusjärjestykseen puuttumatta, että Suomen oli tuomittava syyllisensä.²¹⁹ Skytän tulkinta, tai pikemminkin se, kuinka hän asian muotoilee, on varsin diplomaattista. Hän ei suoraan sano, kuka tai mikä taho oli vastuussa siitä, että sotasyllisysoikeudenkäynti järjestettiin. Se ei tässä olekaan olennaista, mutta varsin mielenkiintoista se on, sillä useimmat Rytiiä ja varsinkin sotasyllisyyttä käsittelevistä

²¹⁶ Virkkunen 1985, 310–311.

²¹⁷ Skyttä 1971, 5, 16.

²¹⁸ Manninen, Ohto & Kauko Rumpunen (2006), ”Käymme omaa erillistä sotaamme” Risto Rytin päiväkirjat 1940-1944. Helsinki: Edita.

²¹⁹ Skyttä 1971, 9.

kirjoituksista erittelevät vastuulliset tahot varsin tarkasti, jopa syyttävästi. Kuten tiedämme, Ryti sai tuomioksi 10 vuotta kuritushuonetta.²²⁰

Vankilanmuurit sulkivat presidentti Rytissä sisäänsä väsyneen, sairaan, loppuunkäytetyn miehen. Vietettyään neljä vuotta vankeudessa presidentti Ryti pääsi armahdettuna – päästyään sitä ennen vapaampien tuulten puhaltaessa sairaalahoitoon – omaistensa pariin.²²¹

Varsin runolliseen sävyyn Skyttä toteaa, että Ryti oli kaikkensa antanut, mutta julkisesti maahan painettu. ”Vapaammat tuulet”, kuten hän ilmapiiriin muutosta kuvaa, ei syytä ketään, mutta painottaa sitä tosiasiaa, että Ryti tuomittiin aikana, jolloin maassamme vasta haettiin tapaa elää voittajavallan naapurina. Rytin kohtalo oli tulla tuomituksi, mutta ei unohdetuksi. Skytän mukaan Rytin kohtalon ankaruutta lisäsi se, että hän oli tunnettu rauhanmiehenä, mutta tuomittiin syyllisenä sotaan²²². Koko kirjan tyyli on varsin kaunokirjallinen ja tunteisiin vetoava. Tutkimus perustuu historiallisiin lähteisiin, kirjallisuuteen, haastatteluihin sekä arkistotietoihin²²³. Silti kirjoitustyyli on proosamainen. Kirjan viimeinen lausahdus kiteyttää sen tunnelman, joka teosta lukiessa on vahvasti läsnä: ”Marraskuun toisena sunnuntaina Risto Ryti siunattiin haudanlepoon Hietaniemessä, Suomen tasavallan kalmistossa. Maan surua ja ihmiskunnan häpeää kehysti alkavan talven kolea päivä.”²²⁴

Kaiken kaikkiaan teos on varsin elävästi ja yksityiskohtaisesti kirjoitettu, hieman fiktiivisillä elementeillä väritetty kuvaus sota-ajan tapahtumista Rytin näkökulmasta. ”Kujanjuoksulla” Skyttä kuvaa sitä ristiriitaista tilannetta, jossa Rytin Suomen valtion johdossa oli säilytettävä suhteet niin Saksaan kuin länteenkin, tasapainoiltava suurvaltojen puristuksessa, säilytettävä maan itsenäisyys ja selvittävä sodasta mahdollisimman vähin tappioiden²²⁵. Ryti jarrutti hyökkäyksiä ja harkitsi tarkkaan päätöksiään, pitäen Suomen edun päällimmäisenä mielessään²²⁶. Kun Ryti valittiin lähes yksimielisesti jatkamaan presidentin virkaansa vuonna 1943, oli Suomi syvällä sodassa. Tilanne oli jopa epätoivoinen, sillä Ryti halusi rauhaa, mutta sen ehdot olisivat sillä

²²⁰ Myös emt, 15.

²²¹ Emt, 15.

²²² Emt, 269.

²²³ Emt, 270.

²²⁴ Emt, 269.

²²⁵ Emt, 131.

²²⁶ Emt, 136–138.

hetkellä olleet kohtuuttomat.²²⁷ Jatkosodan loppupuolella Ryti oli väsynyt, valtavan paineen alla ja sairas. Apua lännestä ei ollut tulossa.²²⁸ Mannerheimin ohjeistamana ja Linkomiehen painostamana Ryti lähetti Hitlerille kirjelmän, jossa hän henkilökohtaisesti takasi, että Suomi jatkaa taistelua Neuvostoliittoa vastaan Saksan rinnalla. Suomalaisten rintamalinjat olivat pettämässä ja nälkä uhkasi kansalaisia. Vastineeksi siitä, ettei Suomi tekisi rauhaa Neuvostoliiton kanssa, Saksa lupasi toimittaa materiaalista apua Suomeen. Tilanteen vakiinnuttua alettiin Suomessa valmistella presidentin vaihtoa. Kun Ryti erosi, Ribbentrop –sopimus raukesi. Mannerheim valittiin presidentiksi, jotta hän voisi viedä Suomen rauhaan. ”Risto Rytin rintamapalvelus oli loppunut.”²²⁹ Tällä lausahduksella Skyttä viittaa siihen vetoomukseen, joka on historian saatossa usein toistettu, jolla Kallio suostutteli Rytin pääministeriksi talvisodan alussa. ”Joka ei isänmaan vaaran hetkellä suorita velvollisuuttaan sillä paikalla, johon hänet katsotaan sopivaksi, on rintamakarkuri.”²³⁰

Jo teoksen nimen alkuosa: ”*Ei muuta kunniaa*” kiteyttää sen traagisuuden, mikä Rytiiin kansansa sankarina kiteytyy. Kautta vuosikymmenten Ryti-kirjallisuudessa on esitetty, että Ryti oli kansansa palvelija, vaatimaton ja viisas mies, jonka ainoa palkka oli tulla tuomituksi niistä uroteoista, joita hän kansansa vuoksi teki. Uhrauksen retoriikka on varsinkin sodanjälkeisissä teoksissa vahvasti läsnä. Nykyaikaan päin tultaessa Rytin toimien arviointi on muuttunut vähemmän tunnelatautuneeksi ja objektiiviseksi. Ehkä Rytin sankaruus ei enää ole nykyihmiselle niin itsestään selvä tai tunteita ja merkityksiä sisältävä.

Leimallista Skytän teokselle on kuitenkin se sävy, miten esimerkiksi valvontakomissiosta tai neuvostoliittolaisten painostuksesta sotasyllisyysasiassa puhutaan. Ottaen huomioon, että Neuvostoliitto oli yhä olemassa kirjan kirjoitusajankohtana, ei tällainen mainittu diplomaattisuus tunnukaan niin odottamattomalta. Kirjoituksen sävy on enemmän kansalaisten myötätuntoon vetoava kuin kansallista ylpeyttä tai sankarillisuutta korostava.

²²⁷ Emt, 202–203.

²²⁸ Emt, 212–213, 215.

²²⁹ Emt. 224–225.

²³⁰ Esim. Skyttä 1971, 23; Lehtinen & Rautkallio 2005, 17.

Suomi, Juhani. (1989) Kohtalona yksinäisyys. Risto Rytin tie Suomen politiikan johtoon. Helsinki: Otava.

Yksi niistä, joiden osaksi on tullut kokea valtiomiehen vastuu kouriintuntuvimmalla tavalla, oli Risto Heikki Ryti. Hänen kohtalonaan oli toimia sekä pääministerinä että tasavallan presidenttinä Suomen historian vaikeimpana aikana. Hän on kuulunut ja kuuluu yhä itsenäisyysvuosiemme kiistellyimpiin hahmoihin, jonka politiikkaa ja historiallista merkitystä joudutaan arkistojen vähitellen avauduttua arvioimaan vielä monta kertaa.²³¹

Näin alkaa Juhani Suomen teos *Kohtalona yksinäisyys*. Kyseinen teos valottaa Rytin nuoruusvuosien tapahtumia ja aikaa ennen valtion johtoon nousemista. Kuten Suomi johdannossa toteaa, ei Rytistä ja hänen elämänsä ensimmäisistä vuosikymmenistä ole tiedossa liikaa aineistoa. Ryti ei ollut aktiivinen osallistuja tai kommentoija, vaan pikemminkin vaitelias ja syrjäänvetäytyvä.²³² Vaikka tutkielmani keskittyykin lähinnä sotavuosiin ja niiden jälkeiseen aikaan, on Suomen teos tarpeellinen katsaus siihen, mistä Ryti tuli ja millainen hän oli. Esimerkiksi Rytin täpärä pelastuminen punaisten luodilta Mommilassa on niin traaginen tapaus, että sen on täytynyt jättää jälkensä nuoreen Rytiin. Mommilan myöhäissyksyn 1917 tapahtumista on useita toisistaan hieman eroavia kertomuksia, mutta tarinan ydin on se, että kuin onnen kaupalla Ryti selvisi hengissä varmalta kuolemalta. Todennäköisesti nuo tapahtumat olivat Rytin mielessä myös punavankien armahduskysymystä ratkaistaessa. Ryti suhtautui armahdukseen torjuvasti. Kommunismi oli Rytin mielestä vakava vaara.²³³

Kuten edellä esitetty Suomen lainaus osoittaa, on käsiteltävä teos lähtökohtaisesti Rytille kunniaa tekevä, mutta se lienee aikanaan ollut ensimmäinen yritys arvioida Rytin tapausta objektiivisemmin kuin aiemmin. Suomen mukaan Ryti ei ollut tavallinen poliitikko, jos hän oli poliitikko lainkaan. Rytiltä puuttui poliitikolle luontainen ”pelaamisen” taito sekä laajat kontaktit. Hän oli kyllä valmis kompromisseihin ja neuvotteluihin, mutta päivänpolitiikassa hän oli kokematon. Ryti oli luonteeltaan sisäänpäin kääntynyt, etäinen ja jopa kylmä. Nämä luonteenpiirteet olivat hän heikkouksiaan poliitikkona, mutta ehkäpä niiden ansiosta hän sopi tehtävänsä sota-

²³¹ Suomi 1989, 9.

²³² Emt, 10.

²³³ Esim. emt, 16–18, 47.

aikana erityisen hyvin. Rytin kyky tehdä päätöksiä ja kantaa vastuuta nostivat hänet kansansa johtajaksi, mutta sinetöivät hänen kohtalonsa toimia yksin.²³⁴

Vaikka Suomen analyysi Rytistä on varsin koruton, sovittelee se Rytin hartioille tietynlaista marttyyrin viittaa, joka alleviivaa Rytin karua kohtaloa.

Historiasta voidaan löytää esimerkkejä siitä, kuinka kohtalon hetkinä joku poikkeuksellinen yksilö on joutunut – joskus jopa vastoin tahtoaan – tilanteen pakottamana ryhtymään kansansa johtajaksi. Näin kävi myös Risto Heikki Rytin, joka koulutukseltaan oli lakimies, kutsumukseltaan talousmies, ja josta lähinnä olosuhteiden oikusta tuli kansakunnan päämies.²³⁵

Suomi näkee Rytin kohtalon siten, että Rytin oli vain nappula suuremmissa pelissä, jota hän itse ei edes ollut halukas pelaamaan. Rytin vastuunkanto ja sen traagiset seuraukset luovat kuvaa sankarista, joka oman etunsa unohtaen uhrasi itsensä muiden puolesta. Ristiriitaista on, kuinka Rytin varhaisempia vaiheita esittelevä teos kuvaa Rytin älykkäänä ja rationaalisenä toimijana, mutta päättyy johtopäätökseen, jossa tuosta toimijasta tulee vain muiden tavoitteiden toteuttaja.²³⁶ Juhani Suomi on kirjoittanut analyysinsä omien sanojensa mukaan jo 1960-luvun lopussa (tämä tutkielma on myös Kyösti Skytän edellä käsitellyn teoksen lähteenä), joten tuon ajan ilmapiirin vaikutusta päätelmiin ei sovi sivuuttaa. Itse asiassa kyseessä on Juhani Suomen poliittisen historian lisensointityö vuodelta 1967²³⁷. Yleisesti tiedetään, että Suomen valtio oli vahvasti Neuvostoliiton vaikutuspiirissä ja osittain kamppaili edelleen asemastaan suvereenina valtiona. Kekkonen johdolla tehtiin myönnytyksiä itään päin, mutta toisaalta yritettiin pitäytyä puolueettomana, lähentyä länttä ja käsitellä sodan traumaa.

Puntila, L.A. (1956) Risto Rytin valtiomiehentyö. Tampere: Vapauden akateeminen liitto.

Risto Rytin sihteerin, Lauri Aadolf Puntilan lyhyt ja ytimekäs kirjoitus on kirjoittajan ja kohteen henkilökohtaisesta suhteesta huolimatta varsin asiallinen kannanotto Risto Rytin toimiin sotien aikana. Puntilan mukaan Rytin ei halunnut politiikkaan mukaan,

²³⁴ Suomi 1989, 175–176.

²³⁵ Emt, 176.

²³⁶ Tämä ristiriitaisuus Rytistä kertovissa kertomuksissa on erityisen mielenkiintoista.

Vrt. tämän tutkielman s. 51.

²³⁷ Eskola 2003, 13.

mutta suostui, koska hän koki, että hänen palveluksiaan tarvittiin. Hän toimi epäitsekkäästi ja pyyteettömästi. ”Hänen luonteensa oli siinä suhteessa perin suomalainen, että hän tunsu oman arvonsa ja oli sen suhteen arkakin, mutta syrjään vetäytyvä eikä antanut oman henkilönsä eikä oman pyrkimyksensä sumentaa selkeätä tilannetajuaan.”²³⁸

Puntila arvostaa Rytin uhrautuvuutta ja velvollisuudentuntoa, jonka vuoksi hän nousi esiin ja ryhtyi pääministeriksi, kun häntä sodan kynnyksellä tarvittiin lievittämään suomalaisten pelkoa ja hätää²³⁹. Ryti jatkoi presidenttinä Kallion jälkeen. Hän kantoi vastuunsa ja pysytteli virassa niin kauan, kunnes saattoi tehdä tietä uudelle presidentille. Ribbentrop -sopimuksen hän kirjoitti alle henkilökohtaisesti, jotta myös vastuu olisi hänen ja Suomi säilyisi itsenäisenä sodasta irrottauduttaessa.²⁴⁰ Ryti kummeksui taannehtivaa lainsäädäntöä, hänen oikeudentuntonsa jopa järkkyy, muttei oman kohtalonsa vuoksi. Hän oli valmis menemään tuomiolle ulkomaiseen tuomioistuimeen, jos niin oli käytävä. Ryti oli häpeissään ja huolissaan Suomen oikeusvaltiomainen vuoksi.²⁴¹

Yksilöt olivat panneet tulilinjoiilla henkensä lukemattomat kerrat alttiiksi isänmaata puolustaessaan. Miksi ei hän sitä tekisi ylevää oikeusperiaatetta puolustaessaan. Jos on rikos rakastaa isänmaata ja kansaansa enemmän kuin omaa oikeuttaan elämään, Risto Rytin tuomitseminen on ollut oikein. Jos sitä pidetään hyveenä, on hänen kohdallaan tapahtunut oikeusmurha.²⁴²

Puntila puolustaa Rytin toimia hanakasti. Hän nostaa tärkeimmäksi asiaksi itsenäisyyden säilyttämisen, jonka Suomen valtionjohto takasi. Sotilaiden urheus, kansalaisten tarmokkuus ja johtajien sodanaikainen tilannetaju pelastivat Suomen.²⁴³ Kirjoituksen sävy on jopa harras, mutta ylpeä ja kiitollisuutta huokuva. Toisaalta varsinkin viimeinen kappale kiteyttää sen surun ja katkeruuden, mitä tuohon kunniantekoon sisältyy:

Helmikuun kolmantena 1889 Huittisissa syttynyt hengen liekki oli kirkas ja valaisi aikanaan pitkälti ja lavealta Suomen kansan taivalta. Kylmän ankariin helmikuun tähtiin oli Risto Rytin kohdalla kirjoitettuna ylevien

²³⁸ Puntila 1956, 8.

²³⁹ Emt. 9.

²⁴⁰ Emt, 10–11.

²⁴¹ Emt, 11–12.

²⁴² Emt, 12.

²⁴³ Emt, 12–16.

nousujen ja täyttymyksen hetkien, kärsimysten ja syvimmän nöyryytyksen ennusmerkit. Seistessämme hänen paariensa äärellä meillä ei ole sydäntä vaieta siitä, mitä jokainen isänmaallinen kansalainen tällä hetkellä tuntee. Kaikki se mitä tiedämme hänen toiminnastaan ja kaikki se mitä tässä olen vajavaisesti esiin tuonut, osoittaa hänen toimineen puhtain pyrkimyksin ja vilpittömin mielin kansaansa rakastavan viisaan valtiomiehen horjumattomalla velvollisuuden- ja vastuuntunnolla.²⁴⁴

Ilmeisesti osia tästä kirjoituksesta Puntila on käyttänyt Rytin siunaustilaisuudessa vuonna 1956²⁴⁵. Näin voi myös yllä olevasta lainauksesta päätellä. Hautajaisten ilmapiiriin kuuluu usein vain hyvien asioiden esille tuominen vainajasta. Ei kuitenkaan ole syytä epäillä, että kuva Rytistä olisi kaunisteltu, vaikkakin se melko sentimentaalisen viestin välittääkin.

Soini, Yrjö. (1956) Kuin Pietari hiilivalkealla. Sotasyllisyysasian vaiheet 1944-1949. Helsinki: Otava.

'Kaikkien Ryti-teosten isä', *Kuin Pietari hiilivalkealla*, oli luonnollinen valinta analysoitavien teosten joukkoon. Vuonna 1956, Rytin kuolinvuonna, ilmestynyt teos on yksi ensimmäisistä asiaan perehtyneistä julkaisuista. Johdannossa Soini katsoo tulevaisuuteen, jossa tulevat tutkijat, jotka eivät "kärsi elettyjen koettelemusten vuosien tuottamia psyykillisiä vaurioita" tai joilla ei ole "henkilökohtaisia kostoajatuksia", ymmärtävät, etteivät tuomitut sotasylliset ole rikollisia. Tulevat polvet tulevat näkemään, että sotasyllisyysasia oli "kohtalomainen murhenäytelmä, jossa kiusattu pieni kansa perinteilleen ja kunnialleen silmänsä ummistaen uhraa keulakuvansa tyynnyttääkseen myrskyn, jonka puhkeamista se pelkää".²⁴⁶ Vaikka kirja keskittyykin sotasyllisyyskysymykseen ja -oikeudenkäyntiin, on se ajankuvana ja Rytin tapauksen taustoittajana oleellinen mainita.

Soini pyrkii tekemään selkoa sotasyllisyysasian vaiheista²⁴⁷. Hän toteaa, että sotasyllisyysasiaa tutkivalla on "edessään suorastaan ahdistava runsaudenpula". Näin on myös laajemmin Risto Rytin tapausta tutkivalla. Vaikka tämä tutkielma painottuukin Rytin sankarikuvaan ja sen luomiin merkityksiin, ei historiallisia tapahtumia voida

²⁴⁴ Puntila 1956, 16.

²⁴⁵ Turtola 1994, 344.

²⁴⁶ Soini 1956, 7.

²⁴⁷ Emt. 6–9.

jättää huomiotta. Tarkoitukseni ei ole antaa arviota siitä, kuka esimerkiksi oli syyllinen jatkosodan alkamiseen tai miten siihen päädyttiin, mutta on silti hyvä vertailun vuoksi tähdentää, mikä on analysoitavien teosten kanta tämänkaltaisiin kysymyksiin. Soini esittää yksiselitteisesti, että Suomi joutui sotaan vasten tahtoaan, maantieteellisen sijaintinsa vuoksi, suurvaltojen puristuksessa²⁴⁸. Huomionarvoista on, että Soini kirjoitti teoksensa sotasyllisiksi tuomittujen pyynnöstä²⁴⁹.

Sodan päätyttyä elettiin uudessa poliittisessa tilanteessa, jossa sodanaikana vankilassa istuneet valtiollisista rikoksista tuomitut tuli vapauttaa. Soinin mukaan vankilasta pääsi paljon henkilöitä, jotka toimivat Suomen asiaa vastaan, kuten sotilaskarkureita ja kommunisteja. Heidät vapautettiin rauhansopimukseen vedoten, ja samalla perusteella alkoi järjestäytymätön ajojahti sotarikollisten nimeämiseksi. Rauhansopimuksen 13. artikla käsitti sotarikollisten tuomitsemisen, mutta sitä vääristeltiin niin, että alettiin puhua sotaan syyllisistä. Soinin kuvailema vainoaminen tapahtui siis lähinnä suomalaisten neuvostomielisten toimesta. Ajatus sotasyllisten nimeämisestä ja vastuuseen saattamisesta alkoi näkyä yleisemmin Paasikiven muodostettua hallituksen, johon ensimmäistä kertaa tuli kommunistiministeri. Kommunistit Soini näkee sairaana aineksena, joka tartutti ajatuksia muihinkin kuin puoluetovereihinsa.²⁵⁰ Soinin näkemystä vastaan on Risto Niku²⁵¹ esittänyt, että Suomi ei ollut suvereeni sodan jälkeen, eikä sillä ollut juuri toisenlaisia mahdollisuuksia hoitaa asiaa. Nikun mukaan Soinin teoksen kaltaiset kirjat eivät auttaneet kansalaisia ymmärtämään sitä pakottavaa tilannetta, jossa valtionjohto toimi valvontakomission paineen alla.

Soinin teos on varsin seikkaperäinen selonteko sotasyllisyysasiasta, ja sellaiseksi hän itsekin sen moneen otteeseen luonnehtii. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen mennä sen enempiä Soinin tulkintaan asioiden kulusta, olennaista on se tyyli ja asenne, jolla hän kirjoittaa asian auki, jotta tulevilla polvilla ja tutkijoilla olisi kuvaus tapahtumista. Soinin teos onkin varsin käytetty Ryti-tutkijoiden keskuudessa. Siihen on vuosikymmenien ajan viitattu niin Rytiä, sotasyllisyyttä, kommunisteja, Kekkosta, Paasikiveä kuin vaikkapa valvontakomissiota käsittelevissä analyyseissä. Soini kuvailee

²⁴⁸ Emt,13.

²⁴⁹ Turtola 1994, 327.

²⁵⁰ Soini 1956, 18–37.

²⁵¹ 2005, 241–242.

koko tapahtumien kulkua ”ahdistavaksi ja historiaamme rumentavaksi näytelmäksi”²⁵². Soini toteaa, että mitään virallista ulkoista pakkoa sotasyllisten tuomitsemiseksi ei ollut. Ei ollut virallisia kannanottoja tai kirjoitelmia Neuvostoliitolta eikä muilta Liittoutuneilta. Kyse oli pelkästään kommunistisen vallankaappauksen suunnittelusta.²⁵³

Risto Rytin Soini kuvaa toisten tuomittujen tavoin ”parhaansa yrittäneeksi” ja isänmaataan palvelleeksi²⁵⁴. Rytin oli kansansa valitsema johtaja, jonka osa oli raskas. Rytin näkemys toimiansa oikeellisuudesta sodanaikana oli isänmaallisen kansan näkemyksen kanssa yhteneväinen, rehellinen ja totuudenmukainen kuva.²⁵⁵ Oikeudenkäynnin aikana Mannerheim luonnehti Rytin menettelyä Ribbentrop -sopimuksen teossa ”kansalaisen uroteoksi”, ja puolusti Rytin²⁵⁶.

4.2. Teemojen analyysi

Aineiston kirjoituksissa oli nähtävissä jatkuvasti toistuvia teemoja, jotka olen tähän nimennyt ja erotellut niistä yksittäisiä lyhyempiä kertomuksia, jotka kuvaavat teemaa osuvasti. Teemat kuvaavat Rytin tarinan eri puolia. Näiden teemoista nostettujen pienempien kertomusten analysoinnin tarkoituksena on kuvata sitä puhetapaa, jolla Rytin toimia on kuvattu ja Rytin tarinan merkityksiä välitetty.

4.2.1. Rytin uhraus

Kaikkein keskeisin teema Rytin käsittelevässä kirjallisuudessa näyttäisi oleva *uhraus*. Uhraus nousee vahvana teemana esille Rytistä kerrotuissa kertomuksissa. Sankaruuteen liittyy lähes aina jonkinasteinen uhrauksen aspekti. Esitin luvussa 2.3., että sankaruus-uhrius -jatkumon toisessa ääripäässä ovat sellaiset sankarit, jotka saavat arvostuksensa nimenomaan uhrauksen kautta. Tästä esimerkkinä käytin sankariäitiä. Uhrauksen korostaminen on noussut esille etenkin sodasta ja suomalaisuudesta puhuttaessa. Suomalainen sankarikäsitys antaa paljon arvoa uhraukselle. Sota-aikana uhrauksesta

²⁵² Soini 1956, 370.

²⁵³ Emt, 371–373.

²⁵⁴ Emt, 371.

²⁵⁵ Emt, 195.

²⁵⁶ Emt, 192.

puhuttiin myös kristillisen retoriikan avulla. Epäitsekkäs uhrautuminen yhteisön puolesta näyttäisi siis olevan olennaisin osa suomalaista, varsinkin sodanaikaista, kristillissävytteistä sankarikuva.²⁵⁷

Presidentti Ryti otti itse vastuun poliittisesta ratkaisusta, jolla oli ratkaiseva merkitys Suomen torjuntataistelun jatkumiselle. Mannerheim ei halunnut riskeerata Ribbentropin vaatimusten torjumisella Saksan aseapua. Liittosopimusvaatimusta ei viety eduskuntaan. Se oli marsalkan ohje.

Uhrauksellaan Ryti loi edellytykset rauhanteolle, mikä meni sitten Mannerheimin nimiin.²⁵⁸

Lehtinen ja Rautkallio näkevät Rytin sijaiskärsijänä jo siinä vaiheessa, kun tuli aika ottaa vastuu päätöksistä, joilla Suomelle turvattaisiin apu sodan jatkamiseen siihen saakka kunnes rauhanehdot olisivat kohtuulliset. Henkilökohtaisella sitoumuksellaan Ryti takasi avun natseilta, joiden häviö oli jo varma²⁵⁹. Ryti oli vastuunkantaja, mutta Mannerheim keräsi kunnian siitä, ettei Suomelle käynyt huonommin kuin kävi. Rytin uhraus on toki saanut sodan jälkeen paljon ihailua, mutta suurin kunnia ja sotasankaruus on aina luettu Mannerheimin tiliin. Tästä mielenkiintoisena esimerkkinä mainittakoon uudelleen *Suuret suomalaiset* -äänestys noin kymmenen vuoden takaa. Mannerheim voitti Yleisradion ohjelman äänestyksen, mutta Ryti nousi mustana hevosena toiselle sijalle, vaikkei hän aluksi ollut edes ehdolla.²⁶⁰ Tämän täytyy kertoa jotakin siitä hiljaisesta arvostuksesta, jota Ryti on kansan keskuudessa nauttinut kaikki sodanjälkeiset vuodet.²⁶¹

Lehtisen ja Rautkallion teoksen yllä oleva lainaus antaa myös osaltaan ymmärtää, että Ryti oli pelinappula siinä pelissä, jota Suomi joutui suurvaltojen puristuksessa pelaamaan. Ryti oli alunperinkin ”pakotettu” maan johtoon²⁶², hän toimi velvollisuudesta, kantoi vastuun ja halusi siirtyä syrjään, kun se tuli mahdolliseksi²⁶³. Vaikka Mannerheim armeijan ylipäällikkönä ja Ryti tasavallan presidenttinä toimivatkin yhteistyössä, työjako tuli sodan loppumetreillä selväksi. Ryti uhrautui ja Mannerheim jäi hoitamaan asian loppuun. Näkisin tämän pohjalta Rytin eräänlaisena

²⁵⁷ Ks. esim. Kemppainen 2006, 51, 53–55.

²⁵⁸ Lehtinen & Rautkallio 2005, 44.

²⁵⁹ Esim. mt, 41.

²⁶⁰ Ks. <http://yle.fi/vintti/yle.fi/suuretsuomalaiset/>.

²⁶¹ Vrt. Turtolan ”toinen totuus”

²⁶² Lehtinen & Rautkallio 2005, 17.

²⁶³ Esim. emt, 35.

”poliittisena jäniksenä”²⁶⁴, jonka tehtävä oli kirittää Suomi parempaan suoritukseen, mutta jonka kohtalona oli itse jäädä palkintojen tavoittelusta sivuun.

Kuten useaan kertaan on mainittu, Ryti suostui talvisodan kynnyksellä pääministeriksi, koska muun muassa presidentti Kallio vetosi hänen velvollisuudentuntoonsa vakavassa ja uhkaavassa tilanteessa. Seuraava lainaus sisältää varsin dramaattisen kuvauksen siitä matkasta, jonka Ryti aloitti tullessaan takaisin mukaan politiikkaan.²⁶⁵

Nouseminen hukkumaisillaan olevan laivan komentosillalle merkitsi samaa kuin poliittinen itsemurha. Kunnianhimoinen ja omaa tulevaisuuttaan ajatteleva olisi kieltäytynyt. Ryti suostui. Mutta häntä ohjannut voima olikin korkeampi ja pulppusi syvemmältä. Se oli isänmaanystävän velvollisuudentunto. Toiset panivat alttiiksi henkensä. Heidän laillaan hänkin yhdisti kohtalonsa kansansa kohtaloon. Kenties hänen ratkaisussaan oli jotakin sukupolvien takaa perittyä silmitöntä päättäväisyyttä torjua anastajan aikeet.²⁶⁶

Vaikka Rytin paluusta politiikkaan tiedetään, että häntä suostuteltiin, ja hän lopulta suostui, sillä hänen velvollisuudentuntonsa ei antanut tehdä toisin, herää silti kysymys, miksi juuri Ryti. Monet eri lähteet kertovat sen saman tarinan, kuinka presidentti Kallio ja muut aikalaiset pitivät juuri Rytii sopivimpana johtamaan Suomea sodan aikana. Kuitenkaan monetkaan tutkijat eivät ole kiinnittäneet huomiota siihen, että ehkä Rytii vähän käytettiin hyväksi alusta asti. Rytin tiedettiin olevan rationaalinen ja viileä persoona, jonka poliittinen ura tuskin olisi johtanut presidentiksi asti kansansuosion siivittämänä. Ryti ei ollut kiinnostunut suosionosoituksista, joten hän ei niitä kalastellutkaan. Kuitenkin hänen täytyi ymmärtää, että paikka jolle hänet haluttiin, ei ollut lähtökohtaisesti suosittu, kuten yllä oleva lainaus selventää. Jonkun oli kuitenkin hoidettava ikävätkin velvollisuudet. Rytin koko lyhyt ura valtion johdossa näyttäisi olleen ikäviä velvollisuuksia täynnä. Hän ei kuitenkaan voinut toimia moraalinsa vastaisesti ja ’jättää laivaa’. Tämä sopi monille muille. Esimerkiksi Mannerheim nauttii edelleenkin kulttimainetta kansalaisten keskuudessa, vaikka osat Rytin kanssa olisivat voineet vaihtua päikseen moneen kertaan. Ryti oli kuitenkin se ’jänis’, joka kiritti Mannerheimin sankaruuteen. Ryti hoiti ne ikävät velvollisuudet ja kärsi sen karvaan tuomion, mikä oli langetettava jollekin, jotta Suomen häviö saatiin alleviivattua. Ryti ei ehkä toiminut täysin omasta tahdostaan, mutta kantoi vastuun, jotta lopputulos olisi

²⁶⁴ Itsekehitlemäni termi.

²⁶⁵ esim. Torkki 2014, 53–55

²⁶⁶ Punttila 1956, 9.

kaikille parempi. Henkilökohtainen maine ei merkinnyt mitään, kun kysymyksessä oli 'kilpailu' Suomen olemassaolosta.

Kirkkaasti ajatteleva ja väkevästi tunteva isänmaanystävä suoritti valintansa. Hän jätti sopimuksen oman allekirjoituksensa varaan. Apua saatiin. Rintamat vakiintuivat. Luhistuminen oli vältetty. Valtiomies oli sveitsiläisen vapaustaistelijan tavoin koonnut keihäänkärjet omaa rintaansa vasten turvatakseen kansansa säilymisen.²⁶⁷

Myös yllä oleva lainaus korostaa Rytin uhrausta koko kansan paremman tulevaisuuden puolesta. Tämä on vain yksi esimerkki siitä paljon käytetystä Jeesus-retoriikasta²⁶⁸, joka Rytiin on usein yhdistetty. Ryti ei kuitenkaan ollut mikään yli-ihminen. Hän kärsi suuren vastuun ja paineen alla, kuten kuka tahansa. Raskaat neuvottelut Ribbentropin ja suomalaisten kollegoiden kanssa uuvuttivat Rytii. Turtola²⁶⁹ kertoo Tannerin kirjoittaneen muistiin:

12.30 RR tuli työhuoneeseeni ja puheli saman kuin Linkomies edellä. Rintamaa ei voi jättää ilman aseapua. Sen vuoksi on sitoumus annettava. Ainoa, joka voi auttaa asiaa Eduskunnassa on Tanner. Eikä äänestystä voi järjestää L:n (Linkomiehen) ehdottamalla tavalla. RR kovin väsynyt ja huolestunut. Vaihtoi tuolia, ettei tarvinnut katsoa valoa kohti.

Raamatusta voimme lukea, kuinka Jeesus kamppaili vastoin kohtaloaan. Uhrautuminen syntisten puolesta oli pelottavaa ja raskasta, mutta lopulta hän teki sen, mikä oli hänen kohtalokseen suunniteltu. Samanlaisia piirteitä sisäisestä kamppailusta on myös Rytin tarinassa.

4.2.2. Ryti traagisena sankarina ja sotasankarina

Tämä ja edellinen teema menevät osittain päällekkäin, mutta niissä on silti vivahde-ero.

--- mies, joka oli kutsuttu maansa politiikan johtoon tunnettuna rauhan miehenä, tuomittiin sotaan syyllisenä vankeuteen.

Marraskuun toisena sunnuntaina Risto Ryti siunattiin haudanlepoon Hietaniemessä, Suomen tasavallan kalmistossa. Maan surua ja ihmiskunnan häpeää kehysti alkavan talven kolea päivä.²⁷⁰

²⁶⁷ Puntila 1956, 11.

²⁶⁸ Esim. Kemppainen 2006, 53.

²⁶⁹ 1994, 300.

²⁷⁰ Skyttä 1971, 269.

Rytin ystävän Bruno Suvirannan kerrotaan sanoneen:

Rytin elämä oli suurta tragiikkaa. Hän oli vankka vapaamielinen, mutta hänet leimattiin taantumukselliseksi. Hän oli rauhanpuolustaja, mutta hänestä tuli 'war overlord'. Hän oli englantilaismielinen, mutta hänestä tuli Hitlerin liittolainen. Hän uhraisi itsensä isänmaalle, mutta isänmaa sulki hänet vankityrmään.²⁷¹

Risto Rytin elämänkaaren tekee koskettavaksi suomalaisille se, että hänessä pitkälti henkilöityy itsenäisen Suomen historia ja sen traumaattiset kokemukset. Kärsimyksen vuodet kuritushuoneessa ja sitä seuranneet hiljaisuuden ja unohduksen vuodet symbolisoivat Suomen kansalle sitä toisen maailmansodan tuloksena syntynyttä historiallista vääryyttä, josta vasta puolen vuosisadan jälkeen olemme nousemassa. Risto Rytin elämä oli täysin mitoin elämä isänmaan puolesta.²⁷²

Näistä kaikista kertomuksista välittyy paitsi Rytin uhraus, myös sen traagisuus. Vaikka Rytin uhrauksen välttämättömyyttä on kautta vuosikymmenten korostettu, on myös esitetty toisenlaisia kantoja, jotka tuovat uhraukseen, ja sen tehneeseen sankarin sankaruuteen traagisen puolen. Esimerkiksi Jokisipilän mukaan Rytin–Ribbentropin -sopimuksen sotilaallinen välttämättömyys on harhaa. Sopimuksen takaama apu tuli Suomeen jo aiemmin. Jos sopimusta ei olisi tehty, sodan lopputulos ei olisi merkittävästi muuttunut. Mitään todisteita siitä, että Hitler olisi katkaissut avun suomalaisille ilman sopimusta, ei ole.²⁷³ Sitoumuksen antaminen oli tämän näkemyksen mukaan virhe, sillä se romutti lopullisesti erillissota-ajatuksen, jota oli urheasti pidetty yllä. Syynä sopimuksen tekemiseen oli se, että Mannerheim halusi pelata varman päälle. Todellinen valta Suomen politiikassa oli sodan loppupuolella yksin marsalkalla, jonka päällimmäinen murhe ei ollut Rytin maineen säilyttäminen.²⁷⁴ Jokisipilä suorastaan esittää, että Mannerheim uhraisi Rytin paikkaillakseen omia virhearviointejaan suurhyökkäyksen puolustamisessa, mutta uskoo molempien tehneen päätöksiä parhaan tietonsa mukaan maansa hyväksi²⁷⁵. Rytin traagisen kohtalon karuutta lisää, ettei hän elinaikanaan saanut toimistaan kiitosta tai tunnustusta julkisesti (valtion taholta). Silti Rytille kävi paremmin kuin monille muille pienten valtioiden johtajille neuvostoliiton vaikutuspiirissä.²⁷⁶ Hänelle myös myönnettiin 1950-luvulla useita julkisia tunnustuksia, muttei suoranaisesti valtion taholta²⁷⁷.

²⁷¹ Virkkunen 1985, 7.

²⁷² Turtola 1994, 349.

²⁷³ Jokisipilä 2004, 422–424.

²⁷⁴ Emt, 429–431

²⁷⁵ Emt, 432, 435.

²⁷⁶ Emt, 439.

Turtola viittaa edellisessä lainauksessa myös suomalaisten sotatraumaan, joka varmasti hyvin pitkälti henkilöityy juuri Rytin ja hänelle tehtyyn vääryyteen. Sotatrauma henkilöityy myös kaikkiin niihin sankarisotilaisiin, -vainajiin ja -äiteihin, jotka kukin uhrasivat jopa elämänsä isänmaansa puolesta. Kuten Rytin kohdalla, myös sotilaiden ja kansalaisten kohdalla on varsin paljon käytetty uhrauksen ja traagisten kokemusten oikeuttajana isänmaallista nationalistista retoriikkaa.²⁷⁸

Yleisesti on nähty Rytin uhrautuneen kansakunnan puolesta, ottaneen kannettavakseen vastuun muidenkin edestä ja siten pelastaneen maan uhkaavalta miehitykseltä.

Uhrauksen traagisuutta lisäsi siitä saatu palkkio: kymmenen vuotta kuritushuonetta. Vuosien 1945-46 sotasyllisyysoikeudenkäynnin kokivat suomalaiset – ääriivasemmistoa lukuun ottamatta – epäoikeudenmukaiseksi, väärydeksi sekä syytettyjä että koko Suomen kansaa ja sen oikeusjärjestystä kohtaan.²⁷⁹

Kyseinen lainaus kuvastaa hyvin sitä mielialaa, millaiseksi kansan tunteja on monessa asiaan koskevassa julkaisussa luonnehdittu. Turtolan mukaan tällainen traagisuus Rytin kohtalossa on herättänyt sentimentaalisuutta, joka Rytille itselleen oli varsin vierasta²⁸⁰. Kuitenkin uhri-retoriikka oli jatkosodan loppupuolella yleistä, jopa propagandaa, jolla taistelumieltä yritettiin pitää kansalaisten keskuudessa yllä. Uhraukset isänmaalle olivat kaikkien suomalaisten yhteisiä, samoin kuin sotasankareiden urotyöt. Sankaruudesta ja uhrautumisesta kerrotut tarinat ovat pitäneet sankareita ja uhreja 'elossa', joten yksikään uhri ei ole ollut turha nationalistiselta kannalta katsottuna.²⁸¹ Osittain tämä nationalistinen vaatimus maansa puolesta uhrautumiseen on voinut olla syynä siihen, että sodan jälkeen kaikki eivät olleet yksimielisiä siitä, hoidettiinko asiat oikein. Sitä käsittelee seuraava teema.

²⁷⁷ Eskola 2003, 14.

²⁷⁸ Ks esim. luku 2.4.

²⁷⁹ Turtola 1994, 20.

²⁸⁰ Emt, 20.

²⁸¹ Tuomas Tepora (2008) on tutkinut sodan uhriretoriikkaa mm. 'Velvoittavien uhrien' kautta.

4.2.3. Sotasyllinen?

Soini²⁸² lainaa Vapaan Sanan pääkirjoitusta, jossa vaaditaan sotasyllisten nimeämistä ja tuomitsemista 20.12.1944:

...Mutta jos me kauhistumme yksityisiä rikoksia ja sodan seurauksia yleensä, niin miten voisimme vaieta niistä, jotka ovat olleet tätä kaikkea aiheuttamassa. 'Emme olisi voineet menetellä toisin, meillä ei ollut valinnan varaa', näin puolustellaan meillä rikosta ja koetetaan tehdä siitä ansio, joka edellyttää tekijälleen edelleenkin tietyn vaikutusvallan yhteiskunnassamme. Yhtä hyvällä syyllä voi sotarikollinen tai ryöstömurhaaja sanoa: En voinut menetellä toisin. Minun oli tapettava mies, koska muuten en olisi päässyt käsiksi hänen kukkaroonsa, koska yhtiökumppanini pakotti minut tähän, tai itse uhri olemassaolollaan ja puolustusasenteellaan johti minut tähän tekoon. Tällaista puolustusta yksityisen rikollisen kohdalla tuskin ainoakaan tuomari hyväksyisi. Mutta meillä se näyttää menevän täydestä, kun on kysymyksessä rikos koko kansaa kohtaan.

Ei herrat sodanvalmistajat. Niin hevillä ette pääse. Teidän on vastattava teoistanne.

Ajatukseen siitä, että edellisen kommentin logiikkaa on melko vaikea seurata, on helppo yhtyä. Soini arveleekin päämääränä olleen kansan ”kiihkouttaminen”.²⁸³ Kuitenkin tämänkaltaiset mielipiteet olivat sodan jälkeen nousussa osassa väestöä. Kaikki eivät olleet yhtä mieltä siitä, että Ryti oli kansakunnan sankari ja kalleimman uhrin antaja.

Myös Urho Kekkosen toimia sotasyllisyysasiassa on sekä arvosteltu, että puolusteltu. Yksi kiivaimmin nykypäivänä Kekkosta arvostellut on Lasse Lehtinen. Ottaen huomioon sen, kuinka Lehtinen on julkisuudessa ja tutkimuksessaan²⁸⁴ arvioinut Kekkosen toimia, välittyy sotasyllisyysasiaa koskevasta Lehtisen ja Rautkallion teoksestakin varsin negatiivinen ja syyttävä asenne Kekkosta kohtaan. Kekkosen piti tärkeänä syyllisten tuomitsemista, jotta eivät neuvostoliittolaiset itse puuttuisi oikeudenkäyntiin²⁸⁵. Seuraava Kekkosen sanoma sitaatti on monista muistakin julkaisuista tunnettu:

Ne henkilöt, jotka lainvastaisella tavalla ratkaisevasti ovat edistäneet Suomen liittymistä sotaan vuonna 1941... tai sodan aikana estäneet rauhan aikaansaamista, tuomittakoon virka-aseman väärinkäyttämisestä

²⁸² 1956, 35.

²⁸³ Emt.

²⁸⁴ Esim. Lehtinen 2002.

²⁸⁵ Lehtinen & Rautkallio 2005, 115.

valtakunnan vahingoksi kuritushuoneeseen määrääjäksi tai elinkaudeksi.²⁸⁶

Monissa muissa julkaisuissa syy oikeudenkäynnin vaatimisesta ja sotasyllisyyks keskustelun lietsomisesta on yleensä sälytetty kommunistien tai heille myötämielisten tahojen harteille.²⁸⁷ Lehtinen ja Rautkallio tuntuvat kuitenkin ottavan erityisesti Kekkonen hampaisiinsa. Kekkonen myös esiintyi kommunistien haamukirjoittajana²⁸⁸. Ottamatta tässä yhteydessä sen enempää kantaa presidentti Kekkonen toimiin idänsuhteiden hoidossa, voitaneen kuitenkin todeta, että sotasyllisten asema Kekkonen aikakaudella hänen kannattajiensa keskuudessa lienee ollut varsin hankala. Herää myös epäily, että Kekkonen ei ehkä henkilökohtaisesti halunnut tuomita sotasyllisiä, mutta teki sen poliittisia päämääriään silmällä pitäen.

Lehtinen ja Rautkallio näkevät Kekkonen lähes syypäänä siihen, että sotasylliset tuomittiin²⁸⁹. Sen sijaan Tarkka²⁹⁰ pitää Kekkonen menettelyä patrioottisena toimintana, jonka tavoitteena oli muun muassa Mannerheimin säästäminen syytöksiltä ja tuomiolta. Yhtä mieltä Lehtinen & Rautkallio²⁹¹ ja Tarkka ovat siitä, että Rytin teko oli kylmäpäinen ja rauhaanpyrkivä:

Ryti otti henkilökohtaisen vastuun, piittaamatta omasta asemastaan. Rytin Hitlerille antama henkilökohtainen sitoumus ei ollut vasallin vala, vaan laskelmoitu ja onnistunut yritys lypsää entisestä kanssasotijasta tarvittava sotilaallinen hyöty. Sopimus satoi Suomea vain niin kauan kuin Ryti oli presidentti. Saksan silloisessa hallinnossa kenenkään mieleen ei tullut, että joku luopuu vapaaehtoisesti vallasta.

Natsi-Saksan sisäiset valtataistelut olivat kiivaita. Hallinto oli tarkoituksenmukaisesti kaoottista, jotta Hitler itse olisi korvaamaton.²⁹²

Manninen²⁹³ luonnehtii sotasyllisiksi tuomittuja: ”Historiantutkimuksen uusimmat tulokset ja arkistojen avautuminen eivät ole muuttaneet selviytymistarinan peruskuviota, pikemminkin on vahvistunut jo varsin pien sodan jälkeen kiteytynyt ’tahraton’ kuva.”

²⁸⁶ Lehtinen & Rautkallio 2005, 115.

²⁸⁷ Ks. esim. Soini 1956, 18–19, 29.

²⁸⁸ Lehtinen & Rautkallio 2005, 96.

²⁸⁹ Esim. emt. 289.

²⁹⁰ 1997, 89.

²⁹¹ Emt, 41, 43.

²⁹² Jokisipilä 2004, 421–422.

²⁹³ 1995, 1.

Saksan häviö oli jo varma, mutta avun ehto oli, ettei Suomi suostu erillisrauhaan vaan jatkaa taistelua Saksan rinnalla. Sitoumuksellaan Ryti esti antautumismielialan leviämisen ja loi Suomelle edellytykset rauhantekoon.²⁹⁴

Tapa, jolla presidentti Ryti otti yksin vastuun sitoutumisesta sodan jatkamiseen, katkaisi eduskunnassa ns. ”rauhan harrastajien” pyrkimyksen irrottautua sodasta. Jos silloin olisi toimittu heidän haluamallaan tavoin, suomalaisten taistelumoraali olisi romahtanut ja Suomi olisi ollut mennyttä. Se tiedetään nyt.²⁹⁵

Ryтин uhrauksen arvoa ei vähennä se, että nykyajattelun mukaan Suomi olisi saattanut selvittää sodasta sotilaallisesti ilman sopimusta Saksan kanssa. Nykyajasta käsin viisastelu ei kuitenkaan ole kovin hedelmällistä, sillä silloiset päätöksentekijät toimivat niiden tietojen ja laskelmien pohjalta, joita heillä oli.²⁹⁶ Monia asioita voidaan todentaa ja selvittää historiantutkimuksen avulla, mutta varmuutta toimijoiden ajatuksista ja tiedoista on mahdoton saada, jo pelkästään sota-ajan sensuurin vuoksi. Tämän tutkielman näkökulmasta totuus on muutenkin toissijainen asia Ryтин tapauksessa.²⁹⁷

Rytiä on myös syytetty petturuudesta ja vehkeilystä, mutta nämä syytökset pyritään yleensä sivuuttamaan sodan luonteella, johon kuuluu, että kaikki on sallittua vihollisen voittamiseksi (poissulkien varsinaiset sotarikokset).

Mikäli poliitikolla tarkoitetaan ”pelaajaa”, Ryti ei ollut poliitikko. Pelurin keinot olivat vieraat tälle korkealla älyllisellä tasolla operoivalle talousmiehelle, joka korostetusti toimi vain olemassa olevien arvojen ja tosiasioiden - tosin 1930-luvun puolivälistä lähtien joskus myös irrationaalisten voimien - pohjalta. Jos poliitikolla sitä vastoin tarkoitetaan järkeviin kompromisseihin ja neuvotteluihin valmista henkilöä, voidaan sanoa, että hänellä oli nämä ominaisuudet. Päivänpolitiikassa hän oli kuitenkin kokematon ja jätti sitä sivunneet neuvottelut mielellään toisten hoidettaviksi.²⁹⁸

Ryti oli nyt ajamassa maastaan pirua pelsepuupin avulla. Mutta hänellä ei ollut mielestään muuta mahdollisuutta. Suomen kansa hyvin pientä vähemmistöä lukuun ottamatta pelkäsi itää ja halusi löytää suojan sitä vastaan. Huomattava osa kansasta, ennen kaikkea liberaalinen keskusta ja sosialidemokraattinen työväenliike, pelkäsi myös Saksaa, mutta ei niin paljon. Välitön vaara uhkasi maata puna-armeijan ja

²⁹⁴ Lehtinen & Rautkallio 2004, 41.

²⁹⁵ Emt, 262.

²⁹⁶ Tarkka 1997, 86.

²⁹⁷ Kertomusanalyysi ja sankaritarinoiden tutkiminen eivät ole lähtökohtaisesti kiinnostuneita tosiasioiden tilasta.

²⁹⁸ Suomi 1989, 175–176.

bolshevismmin muodossa. Tämä vaara oli torjuttava, ja vain Saksalta oli vihdoin saatu sen torjumiseen apua.²⁹⁹

Suomessa siis pelättiin myös Saksan toimia, jos sille tarjoutuisi hyvä tilaisuus ottaa oikeuksia Suomen suhteen, kuten se muissa pienissä maissa oli tehnyt. Rytille saksalaisten apu oli jokseenkin vastenmielistä, sillä hän ei ollut saksalaismielinen vaan anglofiili.³⁰⁰ Yleisesti on kuitenkin esitetty, että Suomen valtionjohdon ratkaisut olivat parhaat mahdolliset, ottaen huomioon tilanteen vaikeuden.

4.3. Analyysin keskeiset tulokset

Risto Rytin sankaruudesta tai uhrauksista voidaan puhua monella eri tavalla. Nykyaikainen tulkinta pitäytyy varsin neutraaleissa ilmaisuissa, vaikkakin intohimoisia Rytin ihailijoita löytyy edelleen.³⁰¹ Näyttäisi kuitenkin siltä, että mitä lähemmäs nykypäivää tulemme, kirjoitusten sävy muuttuu vähemmän kantaaottavaksi. Tähän voi olla syynä se, että esimerkiksi Neuvostoliiton luhistumisen jälkeen arkistot ovat vähitellen avautuneet, joten uutta tietoa on voitu saada.³⁰² Toisaalta ei ole raportoitu, että mitään kovin mullistavaa uutta tietoa olisi. Pikemminkin näyttäisi siltä, että nykypäivänä Rytin voidaan arvioida neutraalimmin, jopa kriittisemmin, ilman hänen uhrautumisensa ihannointia. Myös sotapropagandasta ja sen olemassaolosta puhutaan avoimemmin. Yleisesti tiedostetaan, että kansakunnan yhtenäisyys ja uhrimielen luominen olivat tärkeitä sodan pitkittyessä. Nykytulkinta sotaan joutumisesta tai lähtemisestä esitetään entistä neutraalimmin, muttei sentään vaikkapa 1970-luvun halveksuvaan tyyliin.³⁰³ Arvelen nykyaikaisten varovaisten arvioiden johtuvan siitä, että asioita ei enää nähdä niin mustavalkoisesti. Suhtautuminen Rytin toimiin tai häneen uhraukseensa ei ole enää niin voimakas poliittisen tahdon ilmaisu kuin joskus aiemmin saattoi olla. Toisin sanoen voitaisiin ajatella, että Rytin uhrauksen korostaminen Rytistä kerrotuissa kertomuksissa ei ole enää niin merkittävää, että sitä tarvitsisi korostaa politisoimalla kertomuksia.³⁰⁴

²⁹⁹ Skyttä 1971, 106.

³⁰⁰ Esim. mt. 105–106.

³⁰¹ Esim. Lasse Lehtinen.

³⁰² Vrt. Suomi 1989, 9.

³⁰³ Taistolaiset ts. uusvasemmiston esittämä kritiikki. Ks. esim. Eskola 2003, 12–13.

³⁰⁴ Ks. viite 124.

Tulkinnat sodan alusta ja syistä ovat muuttuneet sodanjälkeisinä vuosikymmeninä. Aiemmin pidettiin tiukasti kiinni näkemyksestä, jonka mukaan Suomi ajautui jatkosotaan. Edellä on kuitenkin mainittu, että Suomi valitsi ”Saksan tielle lähtemisen” jo talvisodan rauhaa tehtäessä. Kuitenkaan ei voida varmasti sanoa, kuten mainittu, oliko Ryti todella halukas revanssiin vai käytettiinkö hyvityksen mahdollisuutta vain manipulointitarkoituksessa rauhanvastustajien suostuttelemiseksi.³⁰⁵ Nykyään puhutaan enemmänkin jatkosotaan liukumisesta. Saksaa liehiteltiin muun muassa teettämällä tutkimuksia siitä, kuinka Suomi luonnollisesti kuuluu saksalaiseen elämänpiiriin.³⁰⁶ Sodan loppua ajatellen mielipiteet ovat kautta vuosikymmenten korostaneet sitä, että valtionjohto irrottautui sodasta varsin sopivaan aikaan. Lopputulosta on yleisesti luonnehdittu parhaaksi mahdolliseksi, huonoja vaihtoehtoja ajatellen. Rytin uhrauksen merkittävyyttä on yritetty kyseenalaistaa, mutta yritykset ovat olleet enemmän ja vähemmän anakronistisia.

Tutkielmani tavoitteena oli tarkastella Rytin sankaruutta sen oletuksen pohjalta, että se on jäänyt erityisen kompleksiseksi juuri sen takia, että Suomi hävisi jatkosodan ja joutui paikkailemaan suhteitaan itänaapuriin vuosikymmenien ajan. Rytistä esitetty kuva on usein ollut yltiöpateettinen ja sentimentaalinen, mutta toisaalta koko kuvaa ei aina ole ollut nähtävissä, vaan Ryti on unohdettu Mannerheimin varjoon. Sodan päättyessä Mannerheim oli sovelias johtamaan Suomen rauhaan. Neuvostoliiton rauhanehdot olivat ankarat, mutta Mannerheim sopi niistä neuvottelemaan.³⁰⁷ Ryti sen sijaan oli liittänyt Suomen Saksan kanssasotijaksi, joten häntä oli jollain tapaa rangaistava. Osittain Rytin ja muiden sotaan syyllisiksi tuomittujen näytösluontoinen oikeudenkäynti oli valvontakomission pakottama nöyryytys, ja tiettyjen suomalaisten poliittisten tahojen ystävyyspolitiikkaa sekä nöyryyden osoitus. Oikeudenkäynti on myös nähty voittajan kostonä, joten sen tuomioiden kumoaminen on näin ollen turhaa, sillä kansa tietää totuuden³⁰⁸.

Olisi varomatonta tällaisessa tutkielmassa vetää johtopäätöksiä siitä, mikä oli oikein ja mikä ei. Oliko sotasyllisysoikeudenkäynti välttämätön? Olivatko Rytin ratkaisut oikeita? Miksi Mannerheimista Rytin sijaan tuli suomalaisten pyhä sotasankari?

³⁰⁵ Meinander 2013, 133.

³⁰⁶ Esim. Virkkunen 1985, 88–93.

³⁰⁷ Neuvottelusta ei sinänsä ollut kysymys, koska tiedetään, että ehdot saneltiin suomalaisille.

³⁰⁸ Eskola 2003, 14.

Ottamatta lopullista kantaa sodan historiaan, voidaan kuitenkin todeta, että Ryti on ollut ja on edelleen monelle suomalaiselle todellinen sankari. Ryti 'elää' hänestä kerrotuissa sankaritarinoissa, jotka kertovat eteenpäin hänen tekemästään uhrauksesta, jota tarinoiden kertojat pitävät arvossa. Ryti on sankari, sillä hän herättää ihmisissä tunteita, kuten kiitollisuutta. Rytin sankaritarina on myös traaginen, sillä hän ehti kuolla, ennen kuin sai arvoisensa tunnustuksen. Toisaalta Rytin kuoleman voidaan nähdä täydellistäneen hänen sankaritarinansa. Aivan kuten sotasankarin sankaritarina alkaa kaatumisesta, alkaa Rytin tarina traagisesta kohtalosta.

Traagiseen kohtaloon tässä yhteydessä liittäisin myös sen, että Rytiiä ehkä käytettiin hyväksi: kyse ei ole vain henkilökohtaisesti valitusta uhrauksesta. Yleisesti tunnustetaan, että Ryti ei sodan lopussa tehnyt päätöksiä yksin. Muun muassa Mannerheim vaikutti voimakkaasti tehtyihin ratkaisuihin, kuten Ribbentropille annettuun sitoumukseen ja Rytin eroamiseen virastaan. Miksi järkevä, asioihin rationaalisesti suhtautuva ja tulevaisuusskenaarioita ahkerasti spekuloiiva presidentti suostui toteuttamaan raskaita velvollisuuksia saamatta niistä henkilökohtaista etua? Kyse ei ole voinut olla siitä, että Rytiiä olisi jollain tavoin tahallisesti johdettu harhaan: siihen hän oli liian älykäs sortumaan. Ainoaksi vaihtoehdoksi jää Rytin suuri velvollisuudentunto ja ehdoton oikeudenmukaisuuden ihannointi. Ryti katsoi olevansa velvoitettu niihin tehtäviin, joihin toiset olivat hänet valinneet. Hän suostui, ehkä jopa halusi toimia niiden odotusten mukaisesti, joita hänelle luotiin, alkaen suostumisesta pääministeriksi talvisodan alussa. Tämän myöntäminen ei kuitenkaan poista mahdollisuutta, että häntä käytettiin hyväksi. Hänet valittiin ikäviin tehtäviin, koska hänen tiedettiin niihin ryhtyvän ja suoriutuvan niistä hyvin.

5. PÄÄTELMÄT

5.1. Sankaruuden arviointia Risto Rytin tapauksen kontekstissa

Voidaanko sanoa, että Risto Ryti edustaa suomalaisen sankaruuden arkkityyppiä, itsensä unohtavaa uhrautujaa, jolle yhteisön paras on tärkeintä?³⁰⁹ Johdannon alussa esitin anonyymin luonnehdinnan Rytistä. Siinäkin uhrautuvaisuutta pidettiin nimenomaan suomalaisena piirteenä, ei erityisesti 'suurmiehen' ominaisuutena tai sankarin määreenä. Rytistä kerrottu sankaritarina korostaa uhrauksen merkitystä. Voitaisiin siis todeta, että mikäli suomalainen sankari todella pohjimmiltaan on uhrautuja, Ryti on sellainen monien mielestä. Rytin tarina sankaruuden kontekstissa on siis tarina suomalaisuuteen liitetystä uhrautuvaisuuden hyveestä. Tätä hyvettä korostettiin sodanaikaisessa nationalistisessä puheessa.³¹⁰

Rytin elämässä on monia draamallisia ja arkkityyppisiä piirteitä. Juuri ne tekevät Rytistä sankarin, johon on helppo samaistua. Ihmisillä on mielessään tarinavaranto, johon kuuluu muun muassa opettavaisia universaaleja tarinoita. Oman elämän koettelemukset saavat syvemmän merkityksen, kun koetaan yhteenkuuluvuutta sankariin, joka on myös kärsinyt ja kohdannut vääryyttä. Ihmisillä on myös tarve osoittaa tukensa sankarille, ja siten yrittää hyvittää sitä vääryyttä, mitä sankari on elämässään joutunut kokemaan. Varsinkin sotasankarit ovat suomalaisille läheisiä, koska heihin kulminoituu koko kansallinen olemassaolomme. Identifioidumme voimakkaasti suomalaisiksi, jotka pienen "daavidin" tavoin kävivät suurta "goljatia" vastaan. Toisaalta nykypäivän ihminen on vieraantunut sodasta. Sodan kokenut sukupolvi ei enää kauan ole keskuudessamme. Ehkäpä siitä johtuen nykyaikana sotatutkimus ja sotaelokuvat ovat niin muodikkaita, sillä emme kuitenkaan halua unohtaa yhteistä historiaamme.

Se, onko nykysuomalaisille tärkein suomalaista sankaruutta määrittävä määre uhrautuvaisuus, olisi kokonaan oman tutkimuksensa arvoinen kysymys. Varmaa on, että Risto Ryti oli sankari niille, jotka nimittivät itseään isänmaanystäviksi. Näin on varmasti nykyäänkin. Sen sijaan äärivasemmisto ja neuvostomielliset pitivät Rytiiä sodan jälkeen antisankarina, rikollisena ja "sodanvalmistajana" eli syyllisenä sotaan ja sen

³⁰⁹ Vrt. Puntila 1956, 8.

³¹⁰ Vrt. Kemppainen 2006, 226.

mukanaan tuomiin kauheuksiin. Joka tapauksessa Ryti oli ja on monille sankari. Seikko Eskola on analysoinut Risto Rytin jälkimainetta ja hänestä välittyvää kuvaa, sekä sen muutosta. Hänen mukaansa vain äärimmäinen vasemmisto Rytin aikalaisista tuomitsi presidentin. Samoin tekivät jossain määrin 1970-luvun vasemmistonuoret. Eskolan mukaan Rytin toimia on varsin vähän uudelleenarvioitu, mutta nämä vähäisetkin arvioinnit ovat antaneet Rytille pääsääntöisesti puhtaat paperit.³¹¹

Edellisessä luvussa toistamani ajatus Rytin hyväksikäyttämisestä hänen velvollisuudentuntoonsa vedoten johtaa kysymykseen siitä, pakotettiinko Ryti sankariksi. Kuten Meinander asian ilmaisee, Ryti tuskin koskaan olisi päässyt presidentiksi asti henkilökohtaisella kansansuosioltaan. Voi olla, ettei hän edes olisi halunnut³¹², vaan kenties hän oli huomannut, että sopii paremmin talousmaailmaan. Ajatusta voisi kehitellä siten, että Ryti ikään kuin pakotettiin tehtäviinsä. Vaikka Ryti sitten koki varsin traagisen kohtalon, nostettiin hänet sankariksi, juuri hänen uhrauksiansa perusteella. En kuitenkaan missään nimessä väitä, että Ryti olisi ollut vailla omaa tahtoa. Jätän kuitenkin ilmaan kysymyksen: tuliko uhrauksiin pakotetusta presidentistä pakotettu sankari? Tältä pohjalta jopa vaatimus sotasyllisyystuomion nimellisestä kumoamisesta voisi olla perusteltu.

Eskola näkee jopa melkein tuomion kumoamisena sen, kuinka Kekkonen Rytin hautajaisissa luonnehti Rytii työteliääksi, vastuuntuntoiseksi ja isänmaan parasta ajatelleeksi henkilöksi. Myös seurakunta arvosti Rytii siinä määrin, että hänen hautapaikkansa on sijoitettu muiden kansallisten merkkihenkilöiden kanssa samalle alueelle. Siellä Ryti ja Kekkonen lepäävät rinnakkain. 1960- ja 1970-lukua Eskola nimittää 'kansallisen itseinhon vuosiksi', jolloin Ryti jäi taka-alalle.³¹³ Samaan aikaan sijoittuu Kekkonen aktiivisin aika valtion päämiehenä. Vasta Neuvostoliiton romahdettua Ryti voitiin vapaasti nostaa siihen arvoon, joka hänelle kuului³¹⁴. Yleisenä huomiona totean, että Rytin uhrauksen korostaminen oli hyvin paljon esillä kirjallisuudessa 1990- ja 2000-luvuilla. Silloin myös ilmestyi varsin paljon aihetta käsitteleviä teoksia. Viimeisen kymmenen vuoden aikana Rytin nostaminen sankariksi

³¹¹ Eskola 2003, 12-13. (Lisäksi: Myöskään Kekkonen päiväkirjoista ei ole löytynyt mitään erityistä mainintaa Rytistä.)

³¹² Virkkunen 1985, 9.

³¹³ Eskola 2003, 15-16.

³¹⁴ Esim. Eskola 2003, 17; Turtola 1994, 9.

on muuttunut varovaisemmaksi. Fanaattista Rytin ihannointia pidetään jopa hieman pateettisena.

Sankaruuden luonteeseen kuuluu, että se on ajassa muuttuvaa. Sankaruudessa on iکیaikaisia elementtejä, mutta jonkun henkilön sankaruus ei lähtökohtaisesti ja automaattisesti voi olla iکیusta. Sankari tarvitsee ympärilleen yleisön, joka pitää sankarin elossa. Siksi aitoon sankaruuteen on pakko kuulua uhrauksen aspekti. Miksi muuten sankaria ihailtaisiin, jos ei hänen jalon luonteensa vuoksi. Ilman uhrausta sankaruus ei olisi sankaruutta, vaan yliveraisen ihmisen ihannointia, jopa kadehtimista. Idolit ja sankarit eroavat toisistaan juuri tällä tavoin. Jopa populaarikulttuurin esittämät supersankarit ovat jollain tapaa haavoittuvaisia, inhimillisiä ja pyyteettömästi uhrautuvia.³¹⁵

Aineiston pohjalta olen muotoillut Rytin sankaritarinan, joka narratiivisen tutkimuksen ja Polkinghornen hengessä välittää sitä *todentuntua*, joka Rytistä kertovien kertomusten välityksellä on muotoutunut noiden kertomusten lukijalle, minulle narratiivisen tutkielman tekijänä. Esitän seuraavassa alaluvussa tarinan, joka on konstruoitu erilaisten Rytin -tarinoiden pohjalta. Tarina tavallaan koettelee tieteellisen diskurssin ja kaunokirjallisen kirjoittamisen rajaa. Heikkisen mukaan tällainen syntesisointi on tavallaan fiktiivisen tekstin tuottamista. Toisaalta kaikenlainen tieteellinen tutkimusteksti on fiktiivistä, sillä latinan *fictio* tarkoittaa *tehtyä, aikaan saatua*.³¹⁶

5.2. Risto Rytin tarina

Risto Rytin oli erityisen terävä-älyinen ja lahjakas henkilö, jonka ura juridiikassa, politiikassa ja talouselämässä eteni ennätysvauhtia. Onnellisin Rytin oli toimiessaan Suomen Pankin johtajana. Tuossa toimessa hän sai toteuttaa intohimojaan, laskemista, analysointia ja tulevaisuuden suhtanteiden ennakoimista. Rytin oli myös onnellinen perhe-elämässään. Tuo ulkopuolisille viileä ja etäinen mies oli lähimpiään kohtaan rakastava ja lämmin, joskaan turha tunteilu ei kuulunut hänen tyyliinsä.

³¹⁵ Ks. ja vrt. Kemppainen & Peltonen 2010, Muuttuva sankaruus.

³¹⁶ Heikkinen 2000, 53.

Ryti oli kiinnostunut mystiikasta ja hengellisistä asioista, jotka toivat vastapainoa hänen alati rationaaliin ajatuskulkuihinsa. Hän oli myös edistyksellinen länsimaiden ystävä, mutta piti kotimaataan mitä suurimmassa arvossa. Jopa niin suuressa, että häden hetkellä suostui ryhtymään kansansa johtajaksi vaikeana aikana. Ryti tarttui epäkiitolliseen tehtäväänsä tarmokkaasti voimiaan säästelemättä. Häntä vei eteenpäin velvollisuudentunto ja oikeudenmukaisuuden vaatimus, ei henkilökohtainen kunnia ja ihailun tarve. Ryti oli hyvä yhteiskumppani ja neuvottelija, mutta henkilökohtaiset asiat hän piti itsellään. Hänellä ei ollut tarvetta miellyttää ihmisiä tai saada heiltä tunnustusta, ainoastaan asioilla ja niiden tunnollisella hoitamisella oli arvoa. Hän ei ehkä halunnut pääministeriksi, saati presidentiksi, mutta hän suostui, olihan hän suomalainen isänmaanystävä, joka ei voinut kieltäytyä, kun häntä kipeimmin tarvittiin. Ryti ei ollut hölmö, hän tiesi, mitä sota voisi vaatia. Hän ei ollut muiden vietävissä, mutta teki sen, mitä vaadittiin, huolimatta siitä, mitä se hänelle aiheutti.

Kun häneltä sitten jatkosodan lopussa vaadittiin mitä suurinta uhrausta maansa puolesta hän suostui silloinkin. Toki vaikeat ratkaisut olivat Rytillekin vaikeita ja raskaita, mutta koskaan hän ei antanut oman etunsa mennä yleisen edun edelle. Hänessä oli sellaista jaloutta, joka on poliitikoille harvinaista. Toisaalta hän ei ollutkaan perinteinen poliitikko. Hän ei osannut kalastella kansalaisten ääniä, vaan jäi suurelle yleisölle etäiseksi. Ryti tuskin olisi yltänyt urallaan niin korkeisiin luottamustoimiin pelkällä kansan suosiolla. Sota-ajan erityislaatuisuus kuitenkin loi tilanteen, jossa valta keskittyi hyvin terävään valtionjohdolliseen kärkeen, jonka valitseminen ei aina tapahtunut kaikkien demokratian arvojen mukaisesti. Ryti haluttiin ensin pääministeriksi ja sitten presidentiksi, ja niihin toimiin hänet hoidettiin.

Tavallaan Rytin herkkää ja horjumatonta velvollisuudentuntoa ja oikeustajua käytettiin hyväksi, kun hänet suostuteltiin takaisin mukaan politiikkaan. Samoin tehtiin, kun Suomi piti saada irrotettua sodasta. Niin kävi myös kun sodan jälkipyykki oli pestävä. Mutta Ryti ei ollut katkera, hän tyytyi osaansa. Hän näki asioiden suuremmat linjat, antamatta oman henkilökohtaisen etunsa vaikuttaa asioihin. Yli-ihminen tai edes marttyyri hän ei ollut, mutta halusi jättää jotakin perinnöksi jälkipolville. Se jokin ei ollut kaunis kuva tai maine, vaan vastuuntuntoisen ihmisen puhdas omatunto. Ryti itse tuskin olisi halunnut uhrauksen olevan suurin asia, joka hänestä muistetaan. Hän ei ollut sillä tavoin tunteellinen tai kunnianosoitusten perään. Hän olisi halunnut tulla

muistetuksi tinkimättömästä oikeudentajustaan, kovasta työstään kansansa ja sen taloudellisen selviämisen puolesta sekä tilanteentajustaan sen suhteen, mikä oli sodassa viisainta. Ylisanat ja marttyyrin sädekehän hän halusi jättää muille. Hän ei välittänyt siitä, että raskas rooli sälytettiin hänelle. Kaiken mitä hän teki, hän teki parhaan tietonsa mukaan.

6.LÄHDELUETTELO

Aineisto

Lehtinen, Lasse & Hannu Rautkallio (2005), Kansakunnan sijaiskärsijät. Sotasyllisyys uudelleen arvioituna. Helsinki: WSOY.

Meinander, Henrik (2013), Risto Rytin luonne, konteksti ja sattuma. Teoksessa Tiihonen, Seppo – Pohls, Maritta – Korppi-Tommola, Juha (toim.) Presidentti johtaa. Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Punttila, L.A. (1956), Risto Rytin valtiomiehentyö. Tampere: Vapauden akateeminen liitto.

Skyttä, Kyösti (1971), Ei muuta kunniaa. Risto Rytin kujanjuoksu 1939-1945. Helsinki: Kirjayhtymä.

Soini, Yrjö (1956), Kuin Pietari hiilivalkealla. Sotasyllisyysasian vaiheet 1944-1949. Helsinki: Otava.

Suomi, Juhani (1989), Kohtalona yksinäisyys. Risto Rytin tie Suomen politiikan johtoon. Helsinki: Otava.

Turtola, Martti (1994), Risto Rytin elämä isänmaan puolesta. Helsinki: Otava.

Virkkunen, Sakari (1985), Rytin Myrskyajan presidentti. Helsinki: Otava.

Kirjallisuus

Ahlbäck, Anders (2010), Sotasankaruus miehuuden esikuvana. Jääkäriupseerit ja suomalainen sotilaskoulutus. Teoksessa Ulla-Maija Peltonen ja Ilona Kempainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ahonen, Sirkka (1998) Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Historiallisia tutkimuksia 202, Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Alasuutari, Pertti (1999), *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Alker, Hayward R. & David Sylvan (1994), ” Kuinka diskurssianalyysi voi edesauttaa politiikkatieteen kehittymistä?” Suomentanut Patomäki, Heikki. *Kosmopolis* 24:3. s. 5–25.

Anderson, Benedict. (1991) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London/New York: Verso.

Apunen, Osmo & Corinna Wolff (2009), *Pettureita ja patriootteja. Taitelu Suomen ulko- ja puolustuspoliittisesta suunnasta 1938–1948*. Helsinki: SKS.

Aristoteles (1998), *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.

Bruner, Jerome (1986), *Actual minds, possible words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bruner, Jerome (1987), *Life as narrative*. *Social research* 54 (1), s.11–32.

Burke, Kenneth. (1950) *A Rhetoric of Motives*. New York: Prentice-Hall.

Carnetti, Elias (1960), *Joukko ja valta*, suom. Markus Lång 1998.

Campbell, Joseph (1996), *Sankarin tuhannet kasvot (The Hero with a Thousand Faces, 1949)*. Helsinki: Otava.

Eliade, Mircea (1993), *Ikuisen paluun myytti – kosmos ja historia*. Helsinki: Loki-kirjat.

Eskola, Seikko (2003), *Miten kuva Risto Rytistä on muuttunut?* Teoksessa Pietiäinen, Jukka-Pekka (toim.) *Risto Rytin jälkimaine*. Risto Ryti –seuran julkaisuja 7. Helsinki: Edita.

Hagemann, Karen (2000), *A Valorous Volk Family: The Nation, the Military, and the Gender Order in Prussia in the Time of the Anti-Napoleonic Wars, 1806–15*. Teoksessa Blom, Ida – Karen Hagemann – Catherine Hall (toim.) *Gendered Nations. Nationalisms and Gender Order in the Nineteenth Century*. Berg: Oxford–New York.

Hagemann, Karen (2004), *German Heroes: The cult of the death for the fatherland in nineteenth-century Germany, 116-134*. Teoksessa Dudnik, S. – K. Hagemann – J. Tosh (toim.) *Masculinities in Politics and war. Gendering modern history*. Manchester ja New York: Manchester University Press.

Heikkinen, Hannu L. T. (2001), *Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena*. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Heikkinen, Hannu L. T. (2000), *Tarinan mahti – Narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia*. *Tiedepolitiikka* 4/00, s.47- 58.

Hänninen, Vilma(2000), *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.

Jokinen, Arto (2006), *Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvisota, 141-158*. Teoksessa Kivimäki, V. & Kinnunen, T. (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki & Jyväskylä: Minerva.

Jokisipilä, Markku (2004), *Aseveljiä vai liittolaisia. Suomi, Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin–Ribbentropin -sopimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Julkunen, Raija, (1995) ”Feministiseen analyysiin”. Teoksessa Eräsaari, Leena – Raija Julkunen – Harriet Silius (toim.), *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla* . Tampere: Vastapaino.

Jung, C. G. (1934–1954), *The Archetypes and The Collective Unconscious*, *Collected Works* 9 (1) (2 ed.), Princeton, NJ: Bollingen (published 1981).

Kempainen, Ilona & Ulla-Maija Peltonen (2010), Muuttuva sankaruus. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija – Ilona Kempainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kempainen, Ilona (2006), Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. *Bibliotheca Historica* 102. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kempainen, Ilona (2010), Arjen sankaruus. Naisten, miesten, suomalaisten näkökulmia. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija – Ilona Kempainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Knuuttila, Seppo (1999), Sankarien varjot. Teoksessa Piela, Ulla – Seppo Knuuttila–Tarja Kupiainen (toim.) *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kupiainen, Tarja (2010), Sankaruuden sukupuoli ja kalevalalainen kansanruno. Teoksessa Peltonen Ulla-Maija – Ilona Kempainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kurjensaari, Matti (1961), Risto Ryti (Teoksessa *Presidenttikaskut*)

Kuusipalo, Jaana (2011), *Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa*. Väitöskirja, Johtamiskorkeakoulu: Tampereen yliopisto.

Kuusisto, Riikka (1996), ”Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa”. Teoksessa Palonen, Kari – Hilka Summa (toim.), *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, s. 267–291. Tampere: Vastapaino.

Långfors, Aarne (1997), *Isänmaan vangit*. Helsinki: Otava.

Lappalainen, Päivi (2010), Traaginen sankaruus Kari Hotakaisen romaanissa Juoksuhaudantie. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija – Ilona Kempainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtinen, Lasse (2002), Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. Väitöskirja. Helsinki.

Lehtonen, Mikko (1995), Pikkujättiläisiä. Tampere: Vastapaino.

Manninen, Ohto & Kauko Rumpunen (2006), ”Käymme omaa erillistä sotaamme” Risto Rytin päiväkirjat 1940-1944. Helsinki: Edita.

Mickelsson, Rauli (2002) ”Sosialidemokraattien kertomukset. SDP:n periaateohjelmakeskustelu 1995–1999 kertomusanalyysin valossa.” *Politiikka* 44:1, 31–47.

Moss, Mark (2001), Manliness and Militarism. Educating Young Boys in Ontario for War. Ontario: Oxford University Press.

Mosse, Geprge L. (1990), Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars. New York & Oxford: Oxford University Press.

Mosse, George L. (1991) Nationalization of the Masses. Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich. New York: Cornell.

Niku, Risto (2005), Kahdeksan tuomittua miestä. Sotasyllisten vankilavuodet. Helsinki: Edita.

Näre, Sari. (1991) Tyttöjen ja poikien sankarikäsityksiä. Kansankasvatuksen keskus. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/1991. Helsinki.

Pakkasvirta, Jussi (2005), Kuvittele kansakunta. Teoksessa Pakkasvirta, Jussi – Pasi Saukkonen (toim.) *Nationalismit*. Helsinki: WSOY.

Peltonen, Ulla-Maija. (2010) Yhdistävä ja erottava sankaruus. C. G. E. Mannerheim. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija – Ilona Kemppainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Polkinghorne, Donald E. (1995), Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch, J.A. & Wisniewski, R. (toim.) *Life history and narrative*. London: Falmer, s. 5-23.
- Rank, Otto (1990), The Myth of the Birth of the Hero. Teoksessa Rank, Otto – Lord Raglan – Alan Dundes (toim.) *In Quest of the Hero*. Princeton University Press.
- Railo, Erkki (2010), Median tuottama sankaruus. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija – Ilona Kemppainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Remy, Johannes (2005), Onko modernisaatio vai etnisyys kansakuntien perusta? Teoksessa Pakkasvirta, Jussi – Pasi Saukkonen (toim.) *Nationalismit*. Helsinki: WSOY.
- Ricoeur, Paul (1981), "Narrative Time." *Narrative*, editoinut W.J.T. Mitchell. Chicago: University of Chicago Press.
- Ruutu, Yrjö (1933), Jääkäriliikkeen valtiollinen merkitys. *Jääkäri-Invaliidi* 1933.
- Salmi-Nikander, Kirsti (2010), Menetetty sankaruus. Mahdollisuuksien retoriikkaa. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija – Ilona Kemppainen (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saukkonen, Pasi (1995), *Identiteetti ja kansallinen identiteetti*, *Kosmopolis* 4/95, s.6.
- Schilling, René (1998), Die Soziale Konstruktion heroischer Männlichkeit im 19. Jahrhundert. Das Beispiel Theodor Körner. Teoksessa Hagemann, K. ja Pröve, R. (toim.) *Landsknechte, Soldatenfrauen und Nationalkrieger: Militär, Krieg und Geschlechterordnung in historischen Wandel*. Frankfurt am Main & New York: Campus.
- Summa, Hilka (1996), "Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus." Teoksessa Palonen, Kari – Hilka Summa (toim.), *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.

Suoninen, Eero (1999), *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino. Toim. Juhila, Kirsi – Arja Jokinen – Eero Suoninen.

Tarkka, Jukka (1997), *Sotasyällisysoikeudenkäynti (historian) tutkijan näkökulmasta*. Teoksessa Långfors, Aarne (toim.) *Isänmaan vangit*. Helsinki: Otava.

Tepora, Tuomas (2008), *Elävät vainajat – kaatuneet kansakuntaa velvoittavana uhrina*. Teoksessa Kirves & Näre (toim.): *Ruma sota - talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. WSOY, Johnny Kniga.

Torkki, Juhana (2014), *Tarinan valta. Kertomus luolamiehen paluusta*. Helsinki: Otava.

Urponen, Maija (2010), *Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli*. Teoksessa Saresma, Tuija – Leena-Maija Rossi – Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.

Weininger, Otto (2000), *Sukupuoli ja luonne. Periaatteellinen tutkimus*. Turku: Raivak Kustannus.

Vähä, Eliisa. (2006) *Patrioottien tuotantoa. Sankarit ja antisankarit neuvostoliittolaisen ja venäläisen identiteetin rakentajina historian oppikirjoissa 1955-1995*.

Yuval-Davis, Nira (1997), *Gender & Nation*. London: Sage Publications.

Internet-lähteet

Hyvärinen, Matti. *Kerronnallinen tutkimus* (2006). Saatavissa <http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf>, luettu 2.2.2014.

Suuret Suomalaiset – äänestys, arkistoidut internetsivut. Saatavissa <<http://yle.fi/vintti/yle.fi/suuretsuomalaiset/>>, luettu 23.10.2014.